

Vaitiolo- vai palomuurimalli itsekriminointi- suojan takeena?

Lapin Yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Pro Gradu -tutkielma
Prosessioikeus
Mikko Teppola
2016

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vaitiolo- vai palomuurimalli itsekriminointisuojan takeena?

Tekijä: Mikko Teppola

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Prosessioikeus

Työn laji: Tutkielma Laudaturtyö Lisensiaatintyö Kirjallinen työ

Sivumäärä: VI+70

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tässä lainopillisessa tutkielmassa tarkastelen niitä edellytyksiä, jotka konkurssimenettelyssä annettavalle itsekriminointisuojuille on asetettu. Edellytysten tarkastelussa käytän itsekriminointisuojuja koskevia korkeimman oikeuden antamia ratkaisuja ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen itsekriminointisuojuista liittyvää oikeuskäytäntöä sekä pyrin peilaamaan niissä suojuille annettua sisältöä lainsäätäjän tekemiin ratkaisuihin.

Lisäksi käsittelen ulosottomenettelyssä toteutetun itsekriminointisuojujen takaamiseksi säädettyjä tietojen luovutusta ja hyödyntämiskieltoa koskevaa sääntelyä. Lopuksi vertailen konkurssimenettelyssä niin sanotusti vaitiolomallin mukaisesti toteutettua itsekriminointisuojuja ulosottomenettelyssä toteutettuun palomuurimallin mukaiseen suojuun ja pyrin tuomaan esille molemmissa malleissa tehtyjen ratkaisujen välisiä eroavaisuuksia.

Avainsanat: Prosessioikeus, itsekriminointisuoja, konkurssimenettely, ulosottomenettely, vaitiolomalli, palomuurimalli

Muita tietoja: Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

(Vain Lappia koskevat)

Sisällysluettelo

Lähdeluettelo	III
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymys ja tutkimusmenetelmä.....	2
1.2 Itsekriminointisuoja koskeva sääntely	3
2 Itsekriminointisuoja koskeva korkeimman oikeuden tulkintalinjan muutos.....	6
2.1 Aikaisempi tulkintalinja	6
2.2 Uusi tulkintalinja	6
3 Edellytysten lähempi tarkastelu	8
3.1 Samanaikaisuus	8
3.1.1 Itsekriminointisuoja vireillä olevasta rikosprosessista riippumatta.....	9
3.1.2 Rikosprosessin läheinen ajallinen yhteys.....	10
3.1.3 Tietämättömyys vireillä olevasta rikosprosessista	12
3.2 Yhteysvaatimus	14
3.2.1 Yhteysvaatimus samojen faktojen tilanteessa	15
3.2.2 Yhteysvaatimus muissa kuin samojen faktojen tilanteessa.....	16
3.3 Relevanssi.....	18
3.3.1 Relevanssi samojen faktojen tilanteessa	18
3.3.2 Relevanssi muissa kuin samojen faktojen tilanteessa.....	19
3.4 Palomuurisäännöksen puuttuminen	20
3.4.1 Palomuurisäännös oikeuskäytännössä	20
3.4.2 Palomuurimalli ja vaitiolomalli.....	22
3.5 Pakkoedellytys.....	23
3.5.1 Pakkoedellytys oikeuskäytännössä.....	24
3.5.2 Itsekriminointisuojaan kuuluva oikeus valehdella	25
3.5.3 Valehtelukielto ja pakkoedellytys	26
4 Ulosottomenettelyn palomuurimalli.....	29
4.1 Palomuurisääntelyä edeltänyt oikeustila	29
4.1.1 Ulosotto selvityksen edellytyksistä	31
4.1.2 Tiedonantovelvolliset ulosotto selvityksessä	32
4.1.3 Nouto- ja uhkasakko ulosotto selvityksen läsnäolovelvoitteen tehosteena	35
4.1.4 Uhkasakko tiedonantovelvoitteen tehosteena	37
4.2 Ulosottoviranomaisen oikeus luovuttaa tietoja	38

5	Tietojen luovutusta ja hyödyntämiskielloa koskeva sääntely.....	41
5.1	Julkisuuslain mukainen salassapitovelvollisuus.....	41
5.2	Ulosottokaaren ulosottoviranomaisia koskeva tietojen luovutuskielto	45
5.2.1	Salassapitoon perustuva todistamiskiellovelvollisuus.....	47
5.2.2	Oikeus kieltäytyä todistamasta.....	48
5.2.3	Velalliselta saatujen tietojen luovutusrajoitukset	51
5.2.4	Sivulliselta saatujen tietojen luovutusrajoitukset	52
5.2.5	Luovutusrajoituksia koskeva olennaisuusvaatimus.....	53
5.3	Tietojen hyväksikäyttökielto ja luovuttaminen asianosaisille.....	55
5.4	Itsekriminointisuojaan vastaisesti saatujen tietojen hyödyntämiskiellosta.....	57
5.5	Ulosottomenettelyssä pakolla saatujen tietojen hyödyntämiskiello	60
6	Vaitiolo- ja palomuurimallin vertailu.....	63
6.1	Vireilläolovaikutus.....	63
6.2	Palomuurimalli ja syyttäjän viimekätinen velvollisuus puolustaa esitutkinta- aineiston virheettömyyttä.....	66
6.3	Lopuksi.....	68

Lähdeluettelo

Kirjallisuus ja artikkelit

Antti Jokela: Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III Talentum media Oy 2015 (Jokela 2015)

Ervo Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus – käsikirja lainkäyttäjille. WSOY Pro 2008 (Ervo 2008)

Ervo Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Talentum 2005. (Ervo 2005)

Frände Dan: KKO 2009:80 ja sen arviointi. Lakimies 2/2010. (Frände 2010)

Frände Dan: KKO 2010:41 ja sen arviointi laajemmassa kontekstissa. Lakimies 2/2011. (Frände 2011)

Illman Mika: Muistio 19.11.2009, Dnro 32/34/09, Alustavia näkökohtia ns. itsekriminointisuojaan merkityksestä ratkaisun KKO 2009:80 valossa. VKSV (Illman 2009)

Korvenmaa Jenni: Itsekriminointisuoja korkeimman oikeuden viimeaikaisessa oikeuskäytännössä – tarkastelun kohteena erityisesti ratkaisut KKO 2009:80 ja KKO 2010:41. Helsingin hovioikeuden julkaisussa: Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa. Hakapaino Oy. Helsinki 2012 (Korvenmaa 2012)

Linna Tuula: Velallisen itsekriminointisuoja konkurssissa – miten ojentautua langettavan ihmisoikeustuomion jälkeen? Defensor Legis 2/2012 (Linna 2012)

Tuula Linna ja Mikko Könkkölä: Konkurssioikeus Talentum media Oy 2013 (Linna – Könkkölä 2013)

Linna Tuula ja Tatu Leppänen: Ulosotto-oikeus I Ulosottomenettely Talentum media Oy 2014 (Linna – Leppänen 2014)

Marttila Mikko: Konkurssi ja itsekriminointisuoja. Lakimies 6/2012 (Marttila 2012)

Marttila Mikko: Vaitiolo-oikeus ja hyödyntämiskielto konkurssissa. Defensor legis 2013/5 (Marttila 2013)

Nowak Karol: Oskylidighetspresumtionen. Norstedts Juridik AB. Tukholma 2003. (Nowak 2003)

Pentikäinen Laura: Itsekriminointisuoja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeena ja suhteessa vapaaseen todistusteoriaan, Defensor legis 2/2012 (Pentikäinen)

Pellonpää Matti – Gullans Monica – Pölönen Pasi – Tapanila Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum 2012 (Pellonpää ym.)

Pölönen Pasi: Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalainen lakimiesyhdistys. Jyväskylä 2003 (Pölönen 2003)

Rankinen Juho: Miten itsekriminointisuojaan tulisi suhtautua rikosoikeuden systematiikan kannalta? *Oikeus* 2013/2, s. 212-225 (Rankinen 2013)

Tapanila Antti: Itsekriminointisuoja tiedonanto- ja toimimisvelvollisuuden rajoitteena, *Defensor Legis* 5/2010, s. 559-584. (Tapanila 2010)

Trechsel Stefan: Human right in criminal proceedings. Oxford University Press 2005. (Trechsel 2005)

Viljanen Pekka: Asianosaisten totuusvelvollisuudesta rikosasioissa, *Defensor Legis* 2001/6, s. 1004-1025. (Viljanen 2001)

Virolainen Jyrki ja Pölönen Pasi: Rikosprosessioikeus II – rikosprosessin osalliset. WSOY 2004 (Virolainen – Pölönen 2004)

Vuorenpää Mikko: Itsekriminointisuojan tulkinta ja sen vaikutukset todisteluun. Teoksessa: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Toimittanut: Hyttinen Tatu, Weckström Katja. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Porvoo 2011 (Vuorenpää 2012)

Vuorenpää Mikko: Yksi huomion konkurssilakiin ehdotetusta itsekriminointisuojaan liittyvästä palomuurisäännöksestä, *Defensor legis* 4/2011 (Vuorenpää 2011)

Oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT Allen v. Yhdistyneet kuningaskunnat (10.9.2002)

EIT Bendenoun v. Ranska (24.2.1994)

EIT Funke v. Ranska (25.2.1993)

EIT Eckle v. Saksa (15.7.1982)

EIT J.B v. Sveitsi (3.5.2001)

EIT John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (8.2.1996)

EIT Marttinen v. Suomi (21.4.2009)

EIT Weh v. Itävalta (8.4.2004)

Korkein oikeus

KKO 2002:116

KKO 2009:27

KKO 2009:80

KKO 2012:16

KKO 2012:45

KKO 2011:35

KKO 2014:82

Virallislähteet

Kansainväliset sopimukset

Euroopan ihmisoikeussopimus: yleissopimus ihmisoikeuksien ja yleisvapauksien suojaamiseksi

Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus

Hallituksen esitykset ja lausunnot

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi. (HE 222/2010 vp)

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi konkurssilain ja takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain 24 §:n muuttamisesta. (HE 86/2012 vp)

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 46/2014 vp)

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamiseksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 216/2001 vp)

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 30/1998 vp)

Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamiseksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (LaVM 34/2002 vp)

Todistelutoimikunnan mietintö: Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. (OMML 69/2012)

Helsingin hovioikeuden lausunto 27.2.2012 7074/108/2012. (HelHo 27.2.2012)

Mikko Vuorenpään lausunto konkurssilain ja takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain muuttamisesta. (Vuorenpään lausunto)

Ohjeet

Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen. Työryhmän mietintö 1.6.2001. Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja 1

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esitutkintalaki 22.7.2011/805
HE	hallituksen esitys
Ibid.	Ibidem= sama kuin edellinen viittaus
JulkL	julkisuuslaki 21.5.1999/621
KKO	korkein oikeus
KL	konkurssilaki 15.6.2007/705
Ks.	katso samalla
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
Mm.	muun muassa
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
OMML	oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
PKL	pakkokeinolaki 22.7.2011/806
PL	perustuslaki 11.6.1999/731
RL	rikoslaki 19.12.1889/39
UK	ulosottokaari 15.6.2007/705
Vrt.	vertaa

1 Johdanto

“The privilege against self-incrimination is certainly one of the most complex guarantees in the entire body of fundamental rights applicable in the context of criminal proceedings.”¹

On helppo yhtyä Stefan Trechselin toteamukseen itsekriminointisuojan monimutkaisuudesta sovellettaessa rikosprosessia koskevia keskeisiä perusoikeuksia.² Itsekriminointisuojan kanssa ovat saaneet painia niin käytännön lainsoveltajat kun tiedeyhteisöön kuuluvat asiantuntijatkin. Tämän painin ympärillä käytävää keskustelua lisäsi entisestään vastaajan saama otteluvoitto asiassa, jossa itsekriminointisuojan katsottiin ulottuvan myös rikosprosessin ulkopuolisiin menettelyihin.³

Itsekriminointisuojan tulkintatilanteissa eri suuntiin vaikuttavien intressien välillä tehtävät ratkaisut eivät ole helppoja. Yhtäällä joudutaan pohtimaan suojan laajuutta ja suhdetta omaisuuden suojaan ja toisaalla fokus täytyy keskittää valtion fiskaalisia tavoitteita toteuttaviin tarkoituksiin loukkaamatta oikeutta olla edistämättä oman syyllisyytensä selvittämistä.

Itsekriminointisuoja nousi erityisesti esille lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön liittyvässä kansallisessa keskustelussa korkeimman oikeuden antaman edellä mainitun ennakkopäätöksen (KKO 2009:80) jälkeen, jossa sen todettiin ulottuvan myös rikosprosessin ulkopuolisiin menettelyihin. Korkeimman oikeuden päätöksen jälkeen itsekriminointisuojaa koskevia ratkaisuja on annettu useita. Niissä on pyritty muovaamaan suojalle annettavaa sisältöä ja luomaan vakiintunutta oikeuskäytäntöä niistä edellytyksistä, joiden perusteella itsekriminointisuojaa voidaan antaa. Aikaisempaan oikeustilaan verrattuna itsekriminointisuojaa koskeva päätös loi lainsäädännöllisiä muutospaineita erityisesti velallisen oikeusien toteutumisen näkökulmasta.

Konkurssilakiin otettiin nimenomainen itsekriminointisuojaa koskeva lainkohta, josta on käyty oikeustieteilijöiden kesken vilkastakin keskustelua sen onnistuneisuudesta. Yhtäältä on painotettu konkurssimenettelyyn liittyvää omaisuuden suojaa velkojien saatavia tehokkaasti turvaava menettelynä ja toisaalta pyritty huomioimaan myös velalliselle kuuluva oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Ennen kaikkea

¹ Trechsel 2005, s. 341.

² Ibid., s. 341.

³ KKO 2009:80.

keskustelussa on nostettu paljon esille Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antamia päätöksiä koskien itsekriminointisuoja ja pyritty peilaamaan niistä tehtäviä johtopäätöksiä kansallisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä annettuun itsekriminointisuojan sisältöön.

Konkurssilaissa itsekriminointisuoja koskeva ongelma on pyritty ratkaisemaan niin sanotulla vaikenemismallilla. Vaikenemismallin mukaan velallisen ollessa epäiltynä tai syytettynä rikoksesta hän ei ole velvollinen antamaan tietoja sellaisista seikoista, joihin rikosepäily tai syyte perustuu. Velallisella on näin ollen oikeus olla täyttämättä pääsääntöisesti hänelle kuuluvaa tiedonantovelvollisuuttaan konkurssimenettelyssä niiden tietojen osalta, jotka liittyvät häntä vastaan vireillä olevaan rikosasiaan.

Ulosottomenettelyssä itsekriminointisuoja koskeva ongelma on pyritty ratkaisemaan niin sanotulla palomuurimallilla. Vaitiolomallista poiketen palomuurimallissa velallinen ja muut suojan kohteena olevat tahot ovat velvollisia täyttämään tietojenantovelvollisuuden sellaistenkin seikkojen osalta, jotka liittyvät mahdollisesti vireillä olevaan rikosasiaan. Tällaisten tietojen hyväksikäyttö ja niiden päätyminen rikosasiaa koskeviin tarkoituksiin on kuitenkin pyritty estämään ulosottokaareen sisältyvällä tietojenluovutusta ja hyödyntämiskieltoa koskevalla sääntelyllä.

1.1 Tutkimuskysymys ja tutkimusmenetelmä

Vaitiolo- ja palomuurimalli aiheutti vilkasta keskustelua konkurssilain uudistusta koskevan lainsäädäntöhankkeen yhteydessä. Uudistusta pohtineen työryhmän ehdotuksena oli luoda lainsäädännöllinen mekanismi, jonka perusteella konkurssimenettelyssä olisi voitu tehdä palomuurimallin mukainen ulosotoselvitys niiden tietojen osalta, jotka olisivat saattaneet loukata velallisen itsekriminointisuoja. Konkurssilaissa kuitenkin päädyttiin sääntelyyn, joka antaa velalliselle oikeuden vaieta sellaisten tietojen osalta, jotka saattavat olla haitallisia hänen osaltaan tehtävän rikosoikeudellisen arvion näkökulmasta.

Tutkielmassa pyrin selvittämään konkurssilakiin sisältyvän vaitiolomallin ja ulosottokaareen palomuurimallin sisältöä. Vaitiolomallin osalta selvitetään niitä edellytyksiä, joiden perusteella velallisella on oikeus vaieta konkurssilain täytäntöönpanomenettelyssä. Pyrin myös tuomaan esille lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä tehtyjen ratkaisujen välisiä eroavaisuuksia ja niihin mahdollisesti liittyviä ongelmakohtia.

Ulosottokaaren palomuurimallin osalta selvitetään yleisesti ulosottomenettelyyn liittyviä elementtejä ja sitä, miten tiedonluovutusta koskevat rajoitukset ja hyödyntämiskielto on

pyrityt toteuttamaan. Palomuurimallin osalta käydään läpi viranomaisen vaitiolovelvollisuuteen liittyviä elementtejä sekä ulosottokaareen sisältyviä viranomaisten välistä tietojenvaihtoa koskevia rajoituksia ja asianosaisaseman perusteella saatujen tietojen hyödyntämiskieltoa. Tutkielman loppupuolella tarkastellaan vielä lyhyesti ulosottomenettelyn näkökulmasta itsekriminointisuojaan vastaisesti hankitun todisteen hyödyntämiseen liittyviä seikkoja. Lopuksi vertailen konkurssilakiin sisältyvän vaitiolomallin ja ulosottokaareen palomuurimallin sisältöä ja pyrin tuomaan esille molempiin ratkaisuihin liittyviä itsekriminointisuojaan näkökulmasta olennaisia eroavaisuuksia.

Käytän tutkielmassani oikeusdogmaattista menetelmää. Tarkastelen tutkimuskysymyksiä voimassa olevan oikeuden näkökulmasta käyttäen lainsäädäntöä, siihen liittyviä lainvalmisteluasiakirjoja sekä ylimpiin tuomioistuimiin kuuluvan korkeimman oikeuden ratkaisuja. Lisäksi pyrin tuomaan esille Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen itsekriminointisuojaan koskevia ratkaisuja.

1.2 Itsekriminointisuoja koskeva sääntely

Voimassa olevan oikeuden mukaan kenelläkään ei ole velvollisuutta myötävaikuttaa oman syyllisyytensä selvittämiseen.⁴ Tästä käytetään ilmaisua itsekriminointisuoja tai myötävaikuttamattomuusperiaate.⁵ Periaate sisältyy Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa mainittuun oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskevaan yleissopimukseen 14 artiklan 3 kappaleen g -kohdassa mainittuun oikeuteen olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustaa syyllisyyttään.

EIS:ssa mainittu oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ei sinällään kerro mitään itsekriminointisuojaan, mutta se on kuitenkin todettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä osaksi oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä.⁶ Suomen perustuslain 21 § takaa myös oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja voidaan katsoa, että itsekriminointisuoja täytyy ottaa huomioon kansallisena perusoikeutena oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta tulkittaessa.⁷ Itsekriminointisuoja on löydettävissä EIS:ta ja perustuslaista oikeuskäytännön tai tulkinnan avulla, mutta periaatteen sisällöstä on kuitenkin säädetty myös kansallisessa lainsäädännössä.

⁴ Pentikäinen 2012, s. 224.

⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s.299.

⁶ Mm. EIT Funke v. Ranska, kohta 44.

⁷ Virolainen – Pölönen 2004, s.301 ja Ervo 2005, s.243.

Nykyään itsekriminointisuoja koskeva sääntely löytyy myös esitutkintalain 4:3:stä, jonka mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, josta häntä epäillään. Lain esitöiden pykäläkohtaisissa perusteluissa mainitaan, että epäillyn ei tarvitse esitutkinnassa lausua mitään, eikä hänellä ole myöskään totuudessa pysymisvelvollisuutta.⁸ Näin ollen ETL 4:3:n sanamuotoon verrattuna, itsekriminointisuoja on esitöissä laajennettu käsittämään myös oikeuden valehdella.

Oikeudenkäymiskaaren 17:9.2:ssa säädetään syytetyn oikeudesta olla esittämättä asiakirjaa tai katselmusesinettä, joka saattaa hänet syytteen vaaraan tai tukee hänen syyllisyyttään esitettävää näyttöä.⁹ Itsekriminointisuojaan sisältyy näin ollen vaikenemisoikeuden lisäksi myös oikeus olla esittämättä asiakirjoja tai muita näyttönä huomioon otettavia esineitä. Oikeudenkäymiskaarella säädetty editiovelvollisuudesta pidättäytyminen on näin ollen säännös nimenomaan itsekriminointisuoja, kun *nemo tenetur se ipsum accusare*-periaate antaa epäillylle ja syytetylle ainoastaan oikeuden vaieta.¹⁰

OK 17:18:n mukaan jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet tai häneen OK 17:17.1:ssa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai häneen mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen. Edellä mainitussa lainkohdassa säädellään itsekriminointi- ja niin sanotusta lähioaissuojasta.¹¹ Itsekriminointisuoja koskee todistajan lisäksi myös rikosasian vastaajaa.¹² Lähioaissuojan piiriin kuuluvat muun muassa entinen tai nykyinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso ja suoraan ylenevässä tai alenevässä polvessa oleva sukulainen (OK 17:17.1).

Ulosottokaarella kriminoivien tietojen hyväksikäyttö rikosprosessissa on pyritty ratkaisemaan niin sanotulla palomuurisääntelyllä. Ulosottokaaren 3:52:ssä säädetään velallisen velvollisuudesta antaa lainkohdassa luetellut tiedot ulosottomiehelle. UK 3:73 ja 3:91:ssä puolestaan kielletään ulosottomiestä luovuttamasta menettelyssä saatuja tietoja eteenpäin ja asianosaista koskevasta tietojen hyväksikäyttörajoituksista. Näin ollen palomuurisääntös ei estä velvoittamasta velallista tietojen antamiseen, mutta rajoittaa ulosottomenettelyssä saatujen tietojen eteenpäin luovuttamisen, jolla pyritään estämään niiden käyttämisen todisteina rikosasiassa.¹³

⁸ HE 222/2010 vp, s. 192.

⁹ Ks. Jokela 2015, 377.

¹⁰ Ks. Ervo 2008, s. 360 ja Tapanila 2010, s. 559.

¹¹ Jokela 2015, s. 277.

¹² Ibid.

¹³ Linna 2012, s. 251.

Konkurssilain mukaan velallinen on velvollinen antamaan 4:5:ssä mainitut tiedot pesänhoitajalle. KL 4:5a:ssä on säädetty poikkeus myötävaikutusvelvollisuudesta. Edellä mainitun lainkohdan mukaan velallisen ollessa epäiltynä tai syytettynä rikoksesta hän ei ole velvollinen antamaan tietoja sellaisista seikoista, joihin epäily tai syyte perustuu. Velallista ei kuitenkaan ole oikeutta valehdella tai antaa virheellisiä tietoja konkurssimenettelyssä, jota voidaan pitää erona rikosprosessissa annettavalle itsekriminointisuojalle.¹⁴

¹⁴ Ks. HE 86/2012 vp, s. 13 ja HE 222/2010 vp, s. 192.

2 Itsekriminointisuoja koskeva korkeimman oikeuden tulkintalinjan muutos

2.1 Aikaisempi tulkintalinja

Konkurssilakiin otetun itsekriminointisuojan taustalla on korkeimman oikeuden tuomion purkupäätös KKO 2009:80, jossa suojan katsottiin soveltuvan myös rikosprosessin ulkopuoliseen menettelyyn. Ennen edellä mainittua purkupäätöstä korkein oikeus oli tullut päinvastaiseen johtopäätökseen. Samassa asiassa aikaisemmin annettussa päätöksessä KKO 2009:27 korkein oikeus perusteli itsekriminointisuojan soveltumattomuutta muun muassa sillä, että pesäluettelo vahvistaessaan velallinen ei ole rikoksesta epäillyn asemassa, eikä pesäluettelon vahvistamisella ole tarkoitusta hankkia selvitystä rikoksesta.¹⁵ Korkein oikeus jatkoi perusteluitaan: ”...ei edellä mainittuja omaisuustietoja sellaisinaan kuitenkaan voida pitää niin merkittävinä, että A olisi ne ilmoittamalla joutunut tunnustamaan vireillä olleet syytteet oikeiksi tai että todennäköisyys tulla niiden perusteella tuomituksi olisi merkittävästi lisääntynyt.”¹⁶

Itsekriminointisuojan ei katsottu ulottuvan rikosprosessin ulkopuoliseen menettelyyn, koska myötävaikutusvelvollisuuden tarkoituksena ei ole ollut hankkia selvitystä rikos-epäilyä varten, eikä velallisen antamat tiedot olleet johtaneet tunnustamiseen tai lisänneet tuomitukseksi tulevista rikosprosessissa. KKO ei ole kuitenkaan kiinnittänyt huomiota siihen, että konkurssimenettelyssä vaadittuja tietoja mahdollisesti käytettäisiin hyväksi rikosprosessissa ja ne saattaisivat velallisen näkökulmasta vaikuttaa hänen syyllisyytensä arvioimiseen.

2.2 Uusi tulkintalinja

Korkein oikeus on aiemmin mainitulla päätöksellä KKO 2009:80 merkittävästi muuttanut tulkintalinjaansa itsekriminointisuojan suhteen aikaisempaan tulkintalinjaan verrattuna.¹⁷ Tulkintalinjan muutos perustuu EIT:n päätökseen tapauksessa *Marttinen v. Suomi* (21.4.2009). Tapauksessa valittaja vetosi itsekriminointisuojaan, kun hänet oli tuomittu uhkasakkoon jättäessään antamatta ulosottomenettelyssä tietoja, joilla oli liityntä vireillä olevaan rikosprosessiin. EIT katsoi, että itsekriminointi suoja oli loukattu. EIT:n päätös

¹⁵ KKO 2009:27, kohta 18.

¹⁶ *Ibid.*, kohta 21.

¹⁷ Vuorenpää 2012, s. 587.

aiheutti sen, että korkein oikeus purki muutamaa kuukautta aikaisemmin tekemänsä päätöksen KKO 2009:27.

Korkeimman oikeuden purkupäätöksessä itsekriminointisuojan katsottiin ulottuvan myös rikosprosessin ulkopuoliseen menettelyyn tiettyjen edellytysten täytyessä. Jotta suoja voidaan antaa myös rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä, henkilön on oltava syytteessä tai epäiltynä rikoksesta samaan aikaan, kun kuuleminen tapahtuu muussa menettelyssä.¹⁸ Toisena ja kolmantena edellytyksenä on, että muussa menettelyssä vaadittavilla tiedoilla on riittävän kiinteä yhteys vireillä olevaan rikosprosessiin ja niillä on haitallista merkitystä syyllisyyttä arvioitaessa.¹⁹ Lopuksi on vielä kiinnitettävä huomiota palomuurin puuttumiseen ja pakkoon.²⁰ Itsekriminointisuojan antamisedellytykset muussa menettelyssä ovat siis samanaikaisuus-, yhteys-, relevanssi-, pakkoedellytys sekä palomuurin puuttuminen.²¹

¹⁸ Vuorenpää 2012, s. 589.

¹⁹ Frände Lakimies 2/2010, s. 234 ja Vuorenpää 2012, s. 589.

²⁰ Vuorenpää 2012, s. 589.

²¹ Esityksessä käytetään Vuorenpään systematisointia. Vuorenpää 2012, s. 588 -589.

3 Edellytysten lähempi tarkastelu

3.1 Samanaikaisuus

Samanaikaisuusvaatimus tarkoittaa tilannetta, jossa velallista kuultaessa muussa menettelyssä hän on samanaikaisesti epäiltynä tai syytettynä rikosasiassa. Mikäli velallinen ei ole epäiltynä rikosprosessissa, hän olisi velvollinen antamaan konkurssimenettelyssä vaadittavat tiedot.²² Samanaikaisuusvaatimusta tulkittaessa tulee kiinnittää huomiota siihen, milloin henkilöä voidaan pitää rikoksesta epäiltynä. Konkurssilain itsekriminointisuoja koskevan hallituksen esityksen mukaan henkilön on oltava tietoinen häneen kohdistuneesta rikosepäilystä, jotta hänen voidaan katsoa olevan epäilty.²³ Velallisen voidaan katsoa tulleen tietoiseksi hänen kohdistuneesta rikosepäilystä silloin, kun häntä on esitutkintaviranomaisen toimesta kuulusteltu teosta tai tapahtumasta, johon rikosepäily perustuu.²⁴

Rikoksesta epäillyn käsitettä määriteltäessä ei kuitenkaan tule tukeutua pelkästään kansallisen lain kirjaimiin. EIT tulkitsee käsitettä autonomisesti, jolloin huomioon täytyy ottaa EIT:n oikeuskäytäntö.²⁵ Autonomisella tulkinnalla tarkoitetaan sitä, että EIT määrittelee käsitteelle yhteisen materiaalsen sisällön, eikä se ole riippuvainen pelkästään kansallisesta lainsäädännöstä tai oikeuskäytännöstä.²⁶ Vaikka EIT käyttää päätöksissään epäillyn sijasta rikossyytekäsitettä, niin ne ovat kuitenkin oikeusturvasyistä lähentyneet niin paljon toisiaan, että ne voidaan jopa samaistaa.²⁷ Kun rikoksesta epäiltyä ja syytettyä ei tule merkittävästi erottaa toisistaan, on EIT:n tulkintamateriaali otettava huomioon, kun pyritään määrittämään milloin henkilö on epäiltynä rikoksesta.

EIT on ottanut kantaa rikossyytteen käsitteeseen muun muassa tapauksessa *Eckle v. Saksa* (15.7.1982). Tapauksessa oli kyse oikeudenkäynnin kestoja koskevasta kysymyksestä ja siitä, mistä ajankohdasta lähtien rikossyyte tulee vireille. EIT totesi, että rikossyytteen voidaan katsoa tulleen vireille, kun esitutkintaviranomainen antaa virallisen ilmoituksen siitä, että hänen väitetään tehneen tutkittavana olevan rikoksen.²⁸ Henkilöä voidaan pitää epäiltynä myös silloin kun häneen on kohdistettu sellaisia toimenpiteitä,

²² HE 86/2012 vp, s. 13.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s. 256.

²⁶ Pellonpää ym., s. 286 ja Virolainen – Pölönen 2004: Kirjoittajan viittaus nro. 6.

²⁷ Virolainen – Pölönen 2004, s. 256.

²⁸ *Eckle v. Saksa*, kohta 73.

jotka ovat merkittävästi vaikuttaneet hänen asemaansa.²⁹ Tästä voitaneen tehdä johtopäätös, että rikoksesta epäiltynä voidaan ainakin pitää henkilöä, joka on saanut esitutkintalain 4:9:ssä mainitun ilmoituksen siitä, että häntä pidetään rikoksesta epäiltynä tai häneen on kohdistettu esimerkiksi pakkokeinolain 2:1:n kiinniottoa koskevia toimenpiteitä.

Korkein oikeus onkin todennut aiemmin mainitussa purkupäätöksessä, että valittaja on ollut syytettynä velallisen epärehellisyttä koskevista rikoksista samaan aikaan kun hänet on velvoitettu antamaan tietoja konkurssimenettelyssä.³⁰ Ongelmaksi ei liene muodostune epäillyn tai rikossyytteen määrittelemisen silloin, kun velallista kohtaan on nostettu syyte tai hän on saanut virallisen ilmoituksen siitä, että häntä epäillään rikoksesta. Itsekriminointisuoja voi kuitenkin aktivoitua myös tilanteessa, jossa henkilöä vastaan ei ole nostettu syytettä tai hän ei ole edes virallisesti epäillyn asemassa.

3.1.1 Itsekriminointisuoja vireillä olevasta rikosprosessista riippumatta

Aikaisemmin esitetyn perusteella itsekriminointisuoja voi aktivoitua konkurssimenettelyssä, mikäli henkilö on samaan aikaan rikosprosessissa epäiltynä. Oikeuskirjallisuudessa³¹ ja EIT:n oikeuskäytännössä on kuitenkin todettu, että itsekriminointisuoja voi aktivoitua myös silloin, kun muussa menettelyssä henkilön kuuleminen tapahtuu ennen kuin hän on joutunut epäillyn asemaan rikosprosessissa.

EIT on ottanut kantaa itsekriminointisuojaan tilanteessa, jossa valittaja ei ollut samanaikaisesti epäiltynä rikosasiassa.³² Tapauksessa oli kyse menettelystä, jossa kantajalle oli määrätty veronkorotus ja kurinpidollinen sakko, kun hän ei ollut esittänyt vaadittavia tietoja omistamistaan yhtiöistä. EIT rinnasti tilanteen rikossyytteeseen ja totesi, että kantajan itsekriminointisuoja oli loukattu, kun hän ei voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että hän olisi voinut joutua verorikossyytteisiin tiedot antaessaan. Tapauksessa on katsottu riittäväksi se, että tietoja antaessaan valittaja olisi saattanut ilmaista jotain sellaista, joka olisi saattanut asettaa hänet syytteen vaaraan.³³

Tapauksen tekee erityiseksi se, että siinä ei ole samanaikaisuusvaatimuksen tueksi vaadittu erillistä vireillä olevaa rikosprosessia, vaan EIT rinnasti veronkorotuksen ja kurin-

²⁹ EIT Eckle v. Saksa, kohta 73.

³⁰ KKO 2009:80, kohta 20.

³¹ Virolainen – Pölönen 2004, s. 309 ja 320, Tapanila 2010, s. 582 ja Nowak 2003, s.326.

³² EIT J.B v. Sveitsi (3.5.2001).

³³ Tapanila 2010, s. 568.

pidollisen sakon rikossyytteeseen. Kun veronkorotusmenettely on EIT:n oikeuskäytännössä rinnastettu rikossyytteeseen³⁴, voidaan ajatella, että itsekriminointisuoja voisi aktivoitua jo tilanteessa, jossa henkilöä vastaan on aloitettu veronkorotusmenettely. Korkein oikeus on ottanut kantaa tilanteeseen, jossa ei ollut samaan aikaan vireillä rikosprosessia.

Korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2011:35 valittaja oli laiminlyönyt velvollisuuden tehdä veroilmoituksen omistamistaan yhtiöistä. A:n velvollisuus toimittaa veroilmoitus tai veroehdotus oli päättynyt ennen kuin häntä oli kuulusteltu velallisen epärehellisyyttä koskevista rikoksista. Näin ollen KKO katsoi, että hän ei ollut epäiltynä tai syytettynä velallisen epärehellisyyttä koskevista rikoksista samaan aikaan, kun veroilmoitus olisi pitänyt tehdä, joten itsekriminointisuojan antamiselle ei ollut edellytyksiä.

Tapauksessa ei kuitenkaan ole annettu merkitystä sille, että annettavia tietoja saatettaisiin käyttää tulevassa rikosprosessissa ja itsekriminointisuoja saattaa aktivoitua jo tilanteessa, jossa hallinnollinen menettely edeltää rikosprosessia.³⁵ Toisaalta on myös huomioitava, että erityisesti verotusmenettelyn kannalta olisi ongelmallista, jos veroilmoitus voitaisiin jättää tekemättä riippumatta siitä, onko ilmoitusvelvollista vastaan vireillä samanaikaisesti rikosasia. Jos itsekriminointisuojan katsottaisiin ulottuvan jo niihin tilanteisiin joissa verojen ilmoitusvelvollisuutta koskeva ajanjakso on päättynyt ennen vireillä tulevaa rikosasiaa, niin veroilmoitusvelvollisuus voitaisiin välttää pelkästään hypoteettisten rikos epäilyjen perusteella. Itsekriminointisuojan tarkoituksena ei liene ole sallia sellaisten velvolluuksien täyttämättä jättämistä, jotka vaikeuttavat verotuksen asianmukaista toimitamista.³⁶

3.1.2 Rikosprosessin läheinen ajallinen yhteys

Samanaikaisuuskriteeriä tarkasteltaessa voidaan ottaa huomioon myös odotettavissa oleva rikosprosessi. Toisessa tapauksessa EIT on todennut ajallista yhteyttä arvioidessaan, että itsekriminointisuoja voi tulla sovellettavaksi myös, kun rikosprosessi on odotettavissa oleva.³⁷ Päätöksessä *Weh v. Itävalta* (8.4.2004) oli muun muassa kyse siitä, oliko valittaja ollut syytetyn asemassa EIS 6 artiklan 1 kohdan mukaisessa merkityksessä. Valittaja oli velvoitettu antamaan sen henkilön nimi- ja osoitetiedot, joka oli ajanut ylinopeutta hänen autollaan. Samaan aikaan vireillä oli ollut esitutkinta nimenomaan siitä, kuka ajoneuvolla oli ajanut ylinopeutta.

³⁴ Mm. EIT *Bendenoun v. Ranska* (24.2.1994).

³⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s. 313.

³⁶ EIT *Allen v. Yhdistyneet Kuningaskunnat* (10.9.2002), kohta 1, kappale 2.

³⁷ EIT *Weh v. Itävalta* (8.4.2004), kohta 42.

EIT tuli siihen lopputulokseen (äänestys 4-3), että valittaja ei ollut rikoksesta epäillyn asemassa samaan aikaan, kun häneltä vaadittiin tietoja ajoneuvolla ajaneesta henkilöstä. Tapauksesta voidaan ottaa tarkasteltavaksi erityisesti äänestyksessä vähemmistöön jääneiden muutamia argumentteja. Vähemmistöön jääneet perustelivat vastakkaiseen johtopäätökseen tullutta kantaansa muun muassa sillä, että käsillä oleva tapaus ei eronnut niistä tilanteista, joissa henkilön oli katsottu olleen rikoksesta syytetyn asemassa EIS 6 artiklan 1 kohdan autonomisen tulkinnan mukaisesti. Vähemmistön mielestä ylinopeussyytteen nostamista valittajaa vastaan oli todennäköisesti harkittu. Esitutkinta oli ollut vireillä tuntemattomia henkilöitä vastaan ja ei ollut epäilystä, että se olisi kohdistettu valittajaan, jos hän olisi myöntänyt ajaneensa autoa. Näissä oloissa valittajan asemaan oli puututtu olenaisesti ja siten hän oli kehotuksen jälkeen ollut syytettynä ylinopeudesta EIS 6 artiklan 1 kohdan autonomisessa merkityksessä.³⁸

Jos henkilöä kuullaan muussa menettelyssä ja hän ei ole virallisesti syytettynä tai epäiltyinä samanaikaisesti rikosasiassa, voidaan kysyä onko hän tällöin velvollinen antamaan mahdollisesti kriminoivia tietoja konkurssimenettelyssä, joilla saattaa olla vaikutusta myöhemmin käynnistyvässä rikosprosessissa. Jos vastaus on myönteinen ja itsekriminointisuoja antamiselle konkurssimenettelyssä asetetaan tällainen muodollisen epäillyn kriteeri³⁹, se voi mahdollistaa itsekriminointisuojaan kiertämisen sillä perusteella, että velallinen vasta myöhemmin todetaan epäillyksi rikosprosessissa.⁴⁰ Konkurssilain hallituksen esityksessä mainittu edellytys samanaikaisesti vireillä olevasta rikosepäilystä saattaa-kin mahdollistaa viranomaisten prosessuaalisen taktikoinnin, jolloin esitutkinta aloitetaan vasta muussa menettelyssä tapahtuvan kuulemisen jälkeen.⁴¹

Odotettavissa olevan rikosprosessin vireille tulo ei voi olla kuitenkaan täysin hypoteettinen.⁴² Itsekriminointisuoja ei tulisi antaa tilanteessa, jossa rikosprosessin vireille tulo on pelkkää arvailua, eikä sen tueksi ole esittää konkreettisia seikkoja.⁴³ Velallinen voisi aina välttyä myötävaikutusvelvollisuudesta konkurssimenettelyssä väittämällä häneen mahdollisesti kohdistettavasta rikosepäilystä tulevaisuudessa, jos hypoteettinen rikosprosessi sallittaisiin itsekriminointisuoja antamisen edellytykseksi.

³⁸ Virolainen – Pölönen 2004, s. 256.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid., s. 309.

⁴¹ Marttila 2012, s. 803.

⁴² EIT Weh v. Itävalta (8.4.2004), kohta 56.

⁴³ Ibid.

Jatkokysymyksenä voidaan tietenkin esittää, milloin voidaan puhua hypoteettisesta rikosprosessista ja kuinka konkreettisia seikkoja rikosepäilyn tueksi tulisi esittää? Tilanteesta tulee ongelmallinen, jos velallinen veloitetaan antamaan niin todennäköisiä seikkoja odotettavissa olevan tai vireillä olevan rikosepäilynsä tueksi, että hän tulee jo tässä vaiheessa paljastaneeksi jotain sellaista, joka saattaa vaikuttaa hänen syyllisyytensä arvioimiseen.⁴⁴ Velallinenhan on tällöin pakotettu myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen. Konkurssilakia koskevaan hallituksen esitykseen on kaikesta huolimatta otettu itsekriminointisuoja antamisen edellytykseksi vireillä oleva rikosepäily. Kun EIT on kuitenkin edellä esitetyissä ratkaisuissaan mahdollistanut itsekriminointisuoja antamisen myös tilanteissa, joissa rikosepäily ei ole vielä edes vireillä, niin hallituksen esitykseen otettu vireilläolovaatimus vaikuttaa olevan ristiriidassa EIT:n oikeuskäytännön kanssa.

3.1.3 Tietämättömyys vireillä olevasta rikosprosessista

Konkurssilain hallituksen esityksessä on otettu esille tilanne, jossa velallinen ei ole tietoinen häneen kohdistetusta vireillä olevasta rikosepäilystä.⁴⁵ Näissä tilanteissa itsekriminointisuoja ei hallituksen esityksen mukaan tulisi käytännössä sovellettavaksi, koska velallinen itse oman ilmoituksen perusteella vireillä olevasta rikosprosessista voisi jättää tietoja antamatta. Annettujen tietojen hyväksikäyttö myöhemmässä rikosprosessissa olisi kuitenkin ristiriidassa itsekriminointisuoja kanssa. Esityksessä on mainittu, että suoja tulisi toteutetuksi jälkikäteen todisteiden hyödyntämiskiellon kautta.⁴⁶ Todisteiden hyödyntämiskiellolla tarkoitetaan sitä, että tuomioistuin jättää todistusharkinnassa huomioimatta lainvastaisin keinoin hankitun todisteen.⁴⁷

Todisteiden hyödyntämiskielloa on käsitelty todistelutoimikunnan mietinnössä, jossa on otettu kantaa muun muassa itsekriminointisuoja vastaisesti hankitun todisteen hyödyntämisestä rikosprosessissa.⁴⁸ Mietinnössä mainitaan, että korkeimman oikeuden ja EIT:n oikeuskäytännössä on katsottu, että itsekriminointisuoja vastaisesti hankittuja todisteita ei voida hyödyntää.⁴⁹

⁴⁴ Vuorenpuun lausunto, s. 2.

⁴⁵ HE 86/2012 vp, s. 13.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Pölönen 2003, s. 206.

⁴⁸ OMML 69/2012, s. 121.

⁴⁹ OMML 69/2012, s. 121.

Todistelutoimikunnan mietinnön pohjalta annettu oikeudenkäymiskaareen todisteiden hyödyntämiskieltoa koskeva uudistus on tullut pääosin voimaan 1.1.2016. Siinä säädetään muun muassa rikosasiassa itsekriminointisuojan vastaisesti hankitun todisteen hyödyntämiskiellosta (OK 17:25.2 ensimmäinen virke). Toiseksi hyödyntämiskiellosta säädetään rikosasian ulkopuolisessa menettelyssä hankittujen todisteiden osalta (OK 17:25.2 toinen virke). Tällainen rikosasian ulkopuolinen menettely on esimerkiksi nyt käsiteltävä konkurssiin sisältyvä pesänselvittäminen ja siihen liittyvät toimet.

Hyödyntämiskielto voidaan asettaa rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä saatujen todisteiden osalta, jos 1) rikosasialla ja hallinnollisella menettelyllä on ajallinen yhteys 2) todisteen saamiseksi on käytetty pakkoa tai pakon uhkaa taikka se on muutoin saatu vastoin hänen tahtoaan 3) todisteella on merkitystä niin hallinnollista kuin rikosasiaakin silmällä pitäen ja 4) todisteen hankkiminen olisi rikosasiassa ollut vaitiolo-oikeuden vastaista tai se olisi loukannut lähiomaisen todistamiskielto-oikeutta.⁵⁰

Kun tarkastellaan rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä hankittujen todisteiden hyödyntämiskielto sääntelyä, niin erityistä huomiota voidaan kiinnittää pakkokriteerin täyttymistä koskevaan edellytykseen.⁵¹ Konkurssilaki koskevassa hallituksen esityksessä kun annetaan ymmärtää, että velallisen on annettava vaadittavat tiedot pesänselvittämistä varten silloin, kun hän ei ole tietoinen häntä vastaan vireillä olevasta rikosprosessista.⁵² Tällaista myötävaikutusvelvollisuudesta tehtyä ratkaisua vasten voidaan kysyä, miten pakkokriteerin täyttymiseen suhtaudutaan sellaisissa tilanteissa, joissa velalliseen ei ole kohdistettu uhkasakkoa eikä painostusvankeuttakaan ja hän antaa kriminoivia tietoja luottaen hyödyntämiskieltoa koskevaan sääntelyyn. Olisi erikoinen ratkaisu, jos näissä tilanteissa katsottaisiin velallisen antaneen tietoja vapaaehtoisesti, jolloin niitä voitaisiin käyttää velallista vastaan vireillä olevassa rikosasiassa.

Tilanteen ratkaiseminen oikeudenmukaisella tavalla saattaa riippua siitä, onko todisteet tällöin saatu muutoin vastoin velallisen tahtoa. Lainkohtaa käsittelevässä hallituksen esityksessä pakkokeinoina mainitaan rangaistuksella tai siihen rinnastettavalla sanktiokeinolla uhkaaminen tai tällaisten keinojen suoranainen käyttäminen.⁵³ Se lienee selvää, että konkurssilain 4:11.1:n mukainen uhkasakko ja saman lainkohdan 2 momentin mukainen

⁵⁰ Jokela 2015, s. 270.

⁵¹ Pakkokriteeriin liittyvää problematiikkaa käsitellään enemmän kappaleessa 3.5.

⁵² HE 86/2012 vp, s. 13.

⁵³ HE 46/2014 vp, s. 90.

niin sanottu painostusvankeus täyttävät konkreettista pakon käyttämistä koskevan kriteerin.⁵⁴

Pakkokriteeri täyttyy myös silloin, kun sanktiokeinoilla tai rangaistuksella uhataan. Näin ollen voisi päätellä, että pelkkä sakolla tai painostusvankeudella uhkaaminen täyttäisi pakolla uhkaamisen kriteerin. Viimeiseksi todisteiden hyödyntämiskieltoa koskevassa sääntelyssä puhutaan muutoin vastentahtoisesti saatujen todisteiden hyödyntämiskiellosta. Jo sellainen tilanne saattaa täyttää muutoin vastentahtoisesti saatuja todisteita koskevan kriteerin, jossa velallinen on velvollinen konkurssimenettelyssä täyttämään myötävaikutusvelvollisuutensa, jos hän ei ole tietoinen häntä vastaan vireillä olevasta rikosasiasta. Käsitökseni mukaan konkurssilain myötävaikutusvelvollisuutta koskeva sääntely vaikuttaa sillä tavalla velallisen vapaaseen tahtoon, että hän tuskin olisi konkurssimenettelyssä vapaaehtoisesti täyttänyt myötävaikutusvelvollisuuttaan, jos hän olisi tiennyt että niitä voitaisiin käyttää häntä vastaan rikosasiassa.

3.2 Yhteysvaatimus

Edellä käsiteltyä samanaikaisuusvaatimusta tarkasteltaessa täytyy ottaa huomioon myös konkurssimenettelyn ja rikosprosessin asiallisen yhteyden vaatimus. Asiallisella yhteydellä tarkoitetaan muussa menettelyssä myötävaikutusvelvollisuuden perusteella annettavien tietojen yhteyttä rikosepäilyyn.⁵⁵ Itsekriminointisuoja ei tule antaa tilanteessa, jossa vireillä olevalla rikosprosessilla ja konkurssimenettelyllä ei ole mitään liityntää toisiinsa.⁵⁶ Vuorenää on kuitenkin huomauttanut, että on vaikea tarkasti sanoa yleisellä tasolla, millaista asiallista liityntää konkurssimenettelyllä ja rikosepäilyllä tulisi olla.⁵⁷ Liityntää arvioitaessa tulee ottaa huomioon tapauskohtaiset seikat ja nimenomaan niin, että arviointi tehdään velallisen näkökulmasta.⁵⁸ Väitteen vastaanottajan on toisin sanoen asetettava velallisen asemaan ja kysyttävä itseltään, miten velallinen arvioi tilanteen, kun tietoja vaaditaan konkurssimenettelyssä.⁵⁹

⁵⁴ Mm. 2009:80, kohta 19 ja EIT Marttinen vs. Suomi, kohta 39.

⁵⁵ Vuorenää 2012, s. 588.

⁵⁶ Esimerkiksi vireillä oleva rikosepäily pahoinpitelyyn syylistymisestä.

⁵⁷ Vuorenää 2012, s. 588.

⁵⁸ KKO 2009:80, kohta 17 ja HE 86/2012 vp, s. 13.

⁵⁹ Frände 2010, s. 234.

3.2.1 Yhteysvaatimus samojen faktojen tilanteessa

EIT on ottanut kantaa yhteysvaatimukseen tapauksessa *Marttinen v. Suomi* (24.1.2009). Tapauksessa oli muun lisäksi kyse siitä, millainen yhteys ulosottomenettelyssä vaadittavilla tiedoilla on vireillä olevaan rikosasiaan. Muulla menettelyllä ja rikosprosessilla katsottiin olevan yhteys toisiinsa ainakin silloin, kun kyse on ollut samoista faktoista.⁶⁰ Tapauksessa oli ollut kyse samoista faktoista, koska valittajalta oli vaadittu ulosottomenettelyssä tietoja sellaisesta varallisuudesta, joista oli ollut kyse myös vireillä olevassa velallisen petosta koskevassa rikosasiassa. Korkein oikeus on arvioinut yhteysvaatimusta myös aikaisemmin mainitussa päätöksessä KKO 2009:80.

Konkurssimenettelyssä velalliselta oli vaadittu tietoja omaisuudesta, jotka olivat liittyneet samaan aikaan vireillä olevaan velallisen epärehellisyyttä koskevaan rikosasiaan. Kolmen syytteen (1 a, 1 b ja 1 e) osalta on ollut kyse samoista faktoista, kun syytekohtassa mainittu omaisuus on ollut sama, josta konkurssimenettelyssä on vaadittu tietoja. Kahden syytteen osalta ei ole katsottu olevan kyse samoista faktoista, mutta itsekriminointisuoja on katsottu ulottuvan myös näihin tilanteisiin.

Frände on artikkelissaan tehnyt samojen faktojen täyttymisestä tulkinnan, että ne ovat pääsääntö itsekriminointisuojan perustamiseksi.⁶¹ Fränden mukaan itsekriminointisuojan perustamiseksi ei tarvita muuta kuin sitä, että konkurssimenettelyssä ja rikosasiassa on kyse samoista faktoista ja velalliseen on kohdistettu pakkoa.⁶² Pääsääntö tulkintaa voidaan perustella sillä, että korkein oikeus on katsonut itsekriminointisuojan koskevan myös syytekohtia, joissa ei suoranaisesti ole ollut kyse samoista faktoista, koska konkurssimenettelyssä vaaditut tiedot eivät ole koskeneet samoja varoja, joista velallinen oli epäiltynä rikosprosessissa.

Korkein oikeus on kuitenkin todennut samoja faktoja koskevassa perustelukohdassa, että A ei ole voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tiedot olisivat merkityksellisiä hänen syyllisyytensä arvioimisen kannalta. Edellinen lausuma viittaisi siihen, että itsekriminointisuoja vaatisi muutakin, kuin samojen faktojen olemassaolon. Ymmärrän asian niin, että Fränden mielestä kyse ei ole siitä, että KKO olisi tehnyt vaadittavista tiedoista velallisen näkökulmasta erillisen merkittävyysarvioinnin, vaan lausuma viittaa palomuurin puuttumista koskevaan kysymykseen. Fränden mukaan itsekriminointisuojan antaminen

⁶⁰ EIT *Marttinen v. Suomi*, kohta 73.

⁶¹ Frände LM 2/2010, s. 235.

⁶² *Ibid.*

muussa menettelyssä siis vaatii pääsäännön mukaan, että pakonalaisessa tilanteessa on kyse samoista faktoista ja palomuuuri puuttuu.

Vuorenpää on esittänyt artikkelissaan toisenlaisen tulkinnan. Vuorenpää ei ole artikkelissaan seikkaperäisesti arvioinut käsitellyn tapauksen syytekohtien yhteysvaatimusta, vaan todennut, että yhteysvaatimus täyttyy ainakin silloin, kun kyse on samoista oikeustosi-seikoista.⁶³ Lisäksi Vuorenpää on huomauttanut, että KKO on katsonut yhteysvaatimuk-sen täytyneen, kun syytetty ei ole voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tiedot saat-tavat liittyä vireillä olevaan rikosprosessiin. Vuorenpään tulkintaa voidaan perustella sillä, että KKO on todennut yhteysvaatimuksen täytyneen myös syytekohtan 1 d ja c osalta, jossa ei suoranaisesti ollut kyse samoista faktoista.⁶⁴

3.2.2 Yhteysvaatimus muissa kuin samojen faktojen tilanteessa

Yhteysvaatimus voinee toteutua myös muissa kuin samojen faktojen tilanteessa.⁶⁵ Kuten edellä mainitussa korkeimman oikeuden tapauksessa on todettu, että konkurssimenette-lyssä vaaditut tiedot olivat liittyneet vireillä olevaan rikosprosessiin, vaikka kyse ei ole ollut täysin samoista faktoista. Yhden syytekohtan (1d) osalta on katsottu, että kyse ei ole ollut suoraan samasta omaisuuserästä, kun syyte oli koskenut käyttöomaisuuteen liit-tyvän kaupan alihintaisuutta.

Kohdassa on kuitenkin todettu, että omaisuutta koskevilla tiedoilla olisi saattanut olla merkitystä rikosasiassa, eikä velallinen ole voinut sulkea pois tätä mahdollisuutta. Vireillä ollut rikossyyte oli siis koskenut käyttöomaisuuskokonaisuutta ja konkurssimenettelyssä oli vaadittu tietoja käyttöomaisuuteen kuuluneesta purjeveneestä. Konkurssimenettelyllä ja rikosasialla oli riittävä yhteys, koska purjevene oli ollut osa yrityksen käyttöomai-suutta, jonka osalta alihintaisen yrityskaupan oli väitetty tapahtuneen.

Syytekohtan 1 c tietojenantovelvollisuus ei ole koskenut lainkaan samaa varallisuutta, kun vireillä ollut rikosasia velallisen epärehellisyydestä. KKO onkin todennut, että näillä pe-rusteilla omaisuutta koskevilla tiedoilla ei olisi ollut merkitystä edellä mainitussa rikosasi-assa, joista A:ta samanaikaisesti syytettiin.⁶⁶ Perusteluissa on kuitenkin todettu, ettei A ole omaisuuttaan konkurssissa ilmoittaessaan voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että Lin-

⁶³ Vuorenpää 2012, s. 589.

⁶⁴ KKO 2009:80, kohdat 31 ja 33.

⁶⁵ Vuorenpää 2012, s. 589.

⁶⁶ KKO 2009:80, kohta 35.

catia ja Kulosaaren kiinteistöä koskevilla tiedoilla olisi merkitystä velallisen epärehellisyttä koskevassa rikosasiassa. Annettavat tiedot olisivat välillisesti tukeneet syyttäjän esittämää taustaselitystä niille teoille, joista A:ta syytettiin.

Jos korkein oikeus on todennut kolmen syytekohtan osalta olevan kyse samoista faktoista, voidaan esittää kysymys, että millä perusteella syytekohtan 1 d ja c osalta yhteysvaatimus on täyttynyt? Kun arviointi yhteysvaatimuksen täyttymisestä tehdään ilmoitusvelvollisen näkökulmasta, niin korkeimman oikeuden perusteluja syytekohtien 1 d ja c osalta voitaneen tulkita niin, että muiden kuin samojen faktojen kohdalla korostetaan merkittävyysarviointia.

Yhteysvaatimuksen osalta ei tule kiinnittää liiaksi huomiota samoihin faktoihin. Kun velallinen on antanut todennäköisiä perusteita yhteysvaatimuksen osalta ja ei ole voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että annettavat tiedot olisivat merkityksellisiä rikosasiassa, niin voitaneen yhteysvaatimuksen katsoa täyttyneen myös edellä mainituissa syytekohtissa.⁶⁷ Korkein oikeus onkin todennut, että: ”Riittävänä tietojen ja rikosepäilyn välisen yhteyden kannalta on pidetty jo sitä, ettei tietoja vaadittaessa ole voitu sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tiedot *saattavat olla merkityksellisiä* siinä rikosasiassa, johon itsekriminointisuoja liittyy.”⁶⁸

Näin ollen korkein oikeus ei ilmeisesti vaadi kovin läheistä yhteyttä muun menettelyn ja rikosasian välillä,⁶⁹ vaan korostaa, että annettavilla tiedoilla voisi olla haitallista merkitystä syllisyyttä arvioitaessa. Frände onkin huomauttanut, että korkeimman oikeuden tulkinta yhteysvaatimuksesta menee pitemmälle kuin EIT on todennut.⁷⁰ Kuten aikaisemmin mainittiin, että EIT on todennut itsekriminointisuojan aktivoituvan, kun kyse on samoista faktoista. KKO:n päätöstä voitaneen tulkita kuitenkin niin, että yhteysvaatimus voi toteutua myös muiden kuin samojen faktojen osalta.

⁶⁷ Ilman on tulkinnut, että yhteysvaatimus ei ole korkeimman oikeuden mukaan täyttynyt syytteen 1 c osalta. Ilman 2009, s. 9. Käsitkseni mukaan Vuorenpää on kuitenkin katsonut yhteysvaatimuksen täyttyneen myös syytekohtan 1 c ja d osalta. Vuorenpää 2012, s. 588.

⁶⁸ KKO 2009:80, kohta 24.

⁶⁹ Korvenmaa 2012, s. 248.

⁷⁰ Frände 2010, s. 236.

3.3 Relevanssi

Edellä käsitelty yhteysvaatimus liittyy läheisesti nyt käsiteltävään relevanssiedellytykseen.⁷¹ Relevanssiedellytyksellä tarkoitetaan epäillyn kannalta muussa menettelyssä annettavien tietojen haitallista merkitystä rikosasiassa.⁷² Annettavien tietojen tulee näin olla nimenomaan haitallisia, jolloin itsekriminointisuoja ei koske sellaisia tietoja, joilla on täysin neutraali vaikutus rikosasiaan.⁷³ Haitallisuusarviointikin on suoritettava velallisen näkökulmasta, jolloin arviointia suorittavan on asetuttava velallisen asemaan ja kysyttävä itseltään, voiko annettavilla tiedoilla olla haitallista merkitystä epäillyn syyllisyyttä arvioitaessa.⁷⁴ Arviointi on myös suoritettava niiden tietojen perusteella, jotka ovat velallisen tiedossa kun niitä rangaistuksen tai pakon uhalla vaaditaan.⁷⁵ Relevanssiedellytystä on tulkittu oikeuskirjallisuudessa eri tavalla samojen faktojen ja eri faktojen tilanteessa.

3.3.1 Relevanssi samojen faktojen tilanteessa

Korkein oikeus on ottanut kantaa nyt käsiteltävään relevanssiin edeltävässä kappaleessa käsitellyssä tapauksessa, jossa se totesi kolmen syytekohtan osalta olevan kyse samoista varoista. Omaisuuden ilmoittamisella konkurssissa olisi siten saattanut olla merkitystä vireillä olleessa rikosasiassa. KKO on vielä todennut, että velallinen ei ole voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tiedot olisivat merkityksellisiä hänen syyllisyytensä arvioimisen kannalta.

Käsitykseni mukaan Frände on tulkinnut KKO:n lausumaa niin, että samojen faktojen tilanteessa ei tule suorittaa erillistä haitallisuusarviointia, koska tiedot voivat olla merkityksellisiä automaattisesti, kun kyse on ollut samoista faktoista.⁷⁶ Lisäksi tulee ottaa huomioon palomuurin puuttuminen. Frände on pitänyt palomuurin puuttumista osoittavan seikkana KKO:n toteamusta siitä, että velallinen ei ole voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tiedot olisivat merkityksellisiä hänen syyllisyytensä arvioimisen kannalta. Fränden tulkinnan mukaan relevanssi täyttyy siis ainakin sillä perusteella, että kyse on samoista faktoista ja palomuuuri puuttuu.

⁷¹ Vuorenää 2012, s. 589.

⁷² Ibid.

⁷³ KKO 2009:80, kohta 17.

⁷⁴ Vuorenää 2012, s. 589.

⁷⁵ Ibid., kohta 11.

⁷⁶ Frände 2010, s. 235.

Vuorenpää on esittänyt relevanssista hieman erilaisen tulkinnan. Vuorenpää on pitänyt artikkelissaan haitallisuuden riittävyttä osoittavana seikkana korkeimman oikeuden lausumaa: ”.se, ettei tietoja vaadittaessa ole voitu sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tiedot saattavat olla merkityksellisiä rikosasiassa.”⁷⁷ Jos edellinen korkeimman oikeuden lausuma ymmärretään palomuurin puuttumista osoittavaksi seikaksi, voidaan tehdä johtopäätös, että Vuorenpään mielestä relevanssiedellytys täytyy jo sillä perusteella, että muun kuulemisen ja rikosprosessin välillä ei ole oikeudellisesti sitovaa palomuuria.⁷⁸ Sitä, voiko lausumaa pitää myös muuna kuin palomuurin puuttumista osoittavana seikkana, käsitellään kappaleessa 3.4.1.

3.3.2 Relevanssi muissa kuin samojen faktojen tilanteessa

Korkeimman oikeuden mukaan relevanssiedellytys voi täytyä myös tilanteessa, jossa ei suoranaisesti ole kyse samoista faktoista.⁷⁹ Korkein oikeus on katsonut edellä käsitellyssä tapauksessa KKO 20099:80, että niiden syytekohtien osalta, joissa ei ollut kyse samoista faktoista, velallinen ei ole voinut sulkea pois sitä mahdollisuutta, että annettavat tiedot eivät olisi olleet merkityksellisiä vireillä olevassa rikosasiassa.⁸⁰

Fränden tulkinnan mukaan erillinen haitallisuusarviointi tulee suorittaa, kun kyse ei ole yhteysvaatimuksen osalta samoista faktoista ja palomuuuri puuttuu.⁸¹ Arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota annettavien tietojen näyttöarvoon: onko kyse sellaisista tiedoista, joita syyttäjä voi käyttää syytettyä vastaan raskauttava todisteena vai ainoastaan marginaalinäyttönä käytettävistä tiedoista.⁸² Tapanila on huomauttanut, että tietojen näyttöarvoa ei ilmeisesti tule asettaa kovin korkealle.⁸³

Korkein oikeus on aikaisemmin esitetyn perusteella todennut, että myös syytekohtan 1 c tietojen ilmoittamisella olisi välillisesti ollut kriminoiva vaikutus, koska näin annetut tiedot olisivat näyttönä tukeneet syyttäjän esittämää taustaselitystä niille teoille, joista A:ta samanaikaisesti syytettiin. Syytekohtassa ei ole ollut kyse samoista faktoista, mutta itse-

⁷⁷ Vuorenpää 2012, s. 589.

⁷⁸ Korvenmaa 2012, s. 249.

⁷⁹ KKO 2009:80.

⁸⁰ Ibid., kohdat 31 ja 33.

⁸¹ Frände 2010, s. 235.

⁸² Ibid.

⁸³ Tapanila 2010, s. 578.

kriminointisuoja on katsottu ulottuvan myös tällaiseen tilanteeseen, kun annettavilla tiedoilla olisi ollut haitallinen vaikutus velallisen näkökulmasta.⁸⁴ Korkein oikeus on tosiasiallisesti pohtinut syvemmin annettavien tietojen merkitystä vireillä olevaan rikosprosessiin.⁸⁵

3.4 Palomuurisäännöksen puuttuminen

Palomuurisäännöksellä⁸⁶ tarkoitetaan aineelliseen lainsäädäntöön sisältyvää voimassa olevaa säätelyä, joka estäisi muun muassa konkurssimenettelyssä saatujen tietojen hyväksi käytön rikosasiassa.⁸⁷ Palomuuuri estää itsekriminointisuoja antamisen muussa menettelyssä, koska tällöin saatuja tietoja ei voida luovuttaa muun menettelyn ulkopuolelle, eikä niitä voida käyttää hyväksi rikosasiassa.⁸⁸ Vaikka muut edellä mainitut vaatimukset täytyisivät, niin palomuuuri estää muussa menettelyssä saatujen tietojen hyväksikäytön rikosprosessissa, jolloin itsekriminointisuoja antamiselle ei ole edellytyksiä.⁸⁹

Palomuurisääntelyn logiikka perustuu ajatukseen, että muuten itsekriminointisuoja antamiselle asetettujen edellytysten vallitessa henkilölle ei ole oikeutta vaieta, koska krinoinivien tietojen hyödyntäminen ja luovuttaminen rikosasiaa ajaviin tarkoituksiin on kielletty.

3.4.1 Palomuurisäännös oikeuskäytännössä

EIT on ottanut kantaa palomuurisäännökseen kohdassa 73 tapauksessa *Marttinen v. Suomi* (24.1.2009). EIT on todennut, että ulosottomies on ollut salassapitovelvollinen menettelyssä saatavien tietojen osalta. Salassapitosäännös ei kuitenkaan koskenut velkojia, eikä voimassaolevaan oikeuteen ole sisältänyt sellaista säännöstä, joka olisi estänyt tietojen hyväksikäytön rikosprosessissa. Myöhemmin ulosottokaareen on lisätty palomuurisäännöstä koskevat pykälät ja oikeuskäytännössä on annettu hyödyntämiskieltoa koskeva oikeusohje⁹⁰, joiden korkein oikeus on katsonut estävän itsekriminointisuoja antamisen ulosottomenettelyssä.⁹¹

⁸⁴ KKO 2009:80, kohta 35.

⁸⁵ Korvenmaa 2012, s. 249.

⁸⁶ Myöhemmin käytetään myös palomuuuri -käsitettä palomuurisäännöksen sijaan.

⁸⁷ Vuorenää 2012, s. 589.

⁸⁸ Korvenmaa 2012, s. 250.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ KKO 2012:45.

⁹¹ KKO 2014:82.

Korkein oikeus on ottanut kantaa palomuurisäännökseen myös enemmälti käsitellyssä tapauksessa.⁹² KKO on todennut: ”Selvää on myös, ettei tietojen käyttämiselle todisteena vireillä olleessa rikosasiassa ole ollut lainsäädännöllistä taikka vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön perustunutta estettä.” Näin ollen palomuurin puuttuminen on mahdollistanut, että pakolla vaadittuja tietoja olisi voitu käyttää vireillä olevassa rikosprosessissa.

KKO on todennut syytekohtien 1 a-e osalta, että A ei ole voinut sulkea pois mahdollisuutta, että tiedot saattaisivat olla merkityksellisiä vireillä olleessa rikosasiassa. Frände on tulkinnut lausuman palomuurin puuttumista osoittavaksi seikaksi, kuten edellä jo mainittiin.⁹³ Voidaan ajatella, että velallinen voi sulkea pois mahdollisuuden, että tiedot olisivat merkityksellisiä, kun voimassaoleva palomuuuri estää niiden käyttämisen rikosasiassa. KKO on kuitenkin käyttänyt samantyylistä lausumaa myös tapauksessa, jossa palomuurin katsottiin estävän itsekriminointisuojaan antamisen ulosottomenettelyssä.

KKO 2014:82. A oli velvoitettu sakon uhalla saapumaan ulosotoselvitykseen ja täyttämään tietojenantovelvollisuutensa. A ei ollut täyttänyt hänelle asetettua tietojenantovelvollisuuttaan vedoten siihen, että hän saattaisi itsensä ja läheisensä syyteen vaaraan ja myöhemmin siihen, että ulosottovelkojat olivat nostaneet häntä vastaan rikossyytteen, johon ulosotoselvityksessä esitetyt kysymykset liittyivät.

Kysymys siitä, oliko A:lla esittämillään perusteilla oikeus kieltäytyä tietojenantovelvollisuutensa täyttämistä ottaen huomioon mitä ulosottoaaren 3 luvun 73 ja 91 §:ssä on säädetty ulosotoselvityksessä saatujen tietojen luovutus- ja hyödyntämiskiellosta.

Korkein oikeus on todennut, että asiassa *ei voida sulkea pois sitä mahdollisuutta*, että tiedot, jotka A:ta on toimitetussa ulosotoselvityksessä pyydetty sakon uhalla antamaan, koskevat häntä vastaan vireillä olevaa rikosasiaa ja että nämä tiedot *saattavat olla rikosasiassa hänen kannaltaan merkityksellisiä*.⁹⁴ Näin ollen edellä lausuttu voisi viitata myös siihen, että tilanteessa on kiinnitetty huomiota vaadittavien tietojen relevanssiin, koska lopputuloksessa on tultu siihen johtopäätökseen, että ulosottoaaren palomuurisäännöksen ja hyödyntämiskieltoa koskeva oikeusohje on estänyt itsekriminointisuojaan antamisen kyseessä olevassa tapauksessa.

⁹² KKO 2009:80.

⁹³ Frände 2010, s. 239.

⁹⁴ KKO 2014:82, kohdat 7 ja 23.

Vuorenpää onkin ratkaisusta KKO 2009:80 tekemässään arvioissa esittänyt samanlaisen lausuman viittaavaan relevanssiarvioon.⁹⁵ Jos lausuma ymmärretään viittaavan palomuurin sijasta relevanssiarvioon, niin voi olla, että samojen faktojen tilanteessakin tulisi kiinnittää huomiota muussa menettelyssä vaadittavien tietojen haitalliseen vaikutukseen rikosasiassa, eikä pelkkä samojen faktojen tilanne perusta sitä.

3.4.2 Palomuurimalli ja vaitiolomalli

Konkurssilakiin suunniteltiin palomuurimalliksi kutsuttua sääntelyä. Konkurssilain uudistusta suunnitellut työryhmä esitti konkurssilakiin otettavaa pykälää, joka olisi mahdollistanut ulosottoselvityksen tekemisen konkurssimenettelyssä. Ulosottoselvityksen mahdollistaminen konkurssimenettelyssä olisi tarkoittanut sitä, että velallinen ei olisi saanut oikeutta vaieta konkurssissa vaadittavista tiedoista, koska vaadittavien tietojen hyödyntäminen rikosprosessissa olisi pyritty estämään UK 3:73:n ja 3:91:n sisältämin edelleenluovutus- ja hyödyntämiskielloin. Velallinen olisi ollut velvollinen antamaan vaadittavat tiedot konkurssimenettelyssä ja itsekriminointisuojan toteutuminen olisi toteutettu UK:n palomuurisäännöksiin.

Palomuurisäännöksen taustalla oli EIT:n tapaus edellä mainittu Marttinen v. Suomi (24.1.2009). Päätöstä tulkittiin niin, että itsekriminointisuojan loukkaus voitaisiin estää säätämällä konkurssilakiin sellaiset pykälät, jotka estäisivät menettelyssä saatujen tietojen edelleen luovutuksen. EIT toteaa tapauksessa, että ulosottomenettelyä koskeva salassapitokielto ei ole koskenut velkojia, eikä suomen oikeuskäytännössä tai lainsäädännössä ollut sellaisia oikeustakeita, jotka olisivat estäneet tietojen hyväksi käytön rikosasiassa.⁹⁶ Lausumaa voitaisiin tulkita niin, että säätämällä palomuurisäännös konkurssilakiin voitaisiin estää itsekriminointisuojan loukkaus.⁹⁷

Toisen vaihtoehdona oli vaikenemismalliksi kutsuttu sääntely, johon lopulta päädyttiinkin. Nykyään konkurssilain 4:6a:ssä säädetään itsekriminointisuojusta, jonka mukaan velallinen ei ole velvollinen antamaan konkurssimenettelyssä sellaisia tietoja, jotka perustuvat vireillä olevaan rikosepäilyyn. Toisin sanoen hän voi vaieta sellaisista pakolla vaadittavista seikoista, jotka perustuvat vireillä olevaan rikosasiaan ja niillä saattaisi olla merkitystä hänen syyllisyyttään arvioitaessa. Velallinen voi kuitenkin syyllistyä velallisen petokseen, jos hän jättää antamatta sellaisia tietoja, joilla ei ole merkitystä vireillä

⁹⁵ Vuorenpää 2012, s. 589.

⁹⁶ EIT Marttinen v. Suomi, kohta 72.

⁹⁷ Marttila 2012, s. 922 ja Linna 2012, s. 251.

olevaan rikosprosessiin.⁹⁸ Konkurssimenettelyssä on myös kiellettyä väriin tietojen antaminen. Virheellisiä tietoja antaessaan velallinen voi syyllistyä velallisen petokseen. Niin sanotun valehtelukiellon sisällyttäminen konkurssilain itsekriminointisuojaan poikkeaa tyypillisestä rikosprosessiin sisältyvästä suojan sisällöstä, sillä epäillyllä tai syytetyllä on oikeus valehdella ja antaa virheellisiä tietoja niin rikosprosessiin kuuluvassa esitutkinnassa kuin oikeudenkäynnissäkin.

3.5 Pakkoedellytys

Itsekriminointisuoja takaa epäillylle tai syytetylle oikeuden pysyä vaiti. Vaitiolo-oikeus tarkoittaa tällöin sitä, että epäiltyä tai syytettyä ei saa pakottaa tai painostaa myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen. Vaitiolo-oikeus koskee myös muussa menettelyssä tapahtuvaa kuulemistä. Oikeuskirjallisuudessa onkin todettu, että itsekriminointisuoja antaminen muussa menettelyssä vaatii, että tietoja vaaditaan pakon tai painostuksen uhalla.⁹⁹ Itsekriminointisuoja ei loukata, kun henkilö antaa kriminoivia tietoja vapaaehtoisesti, koska mitään pakkoa tai painostusta ei ole käytetty tietojen saamiseksi.¹⁰⁰

EIT on myös todennut, että itsekriminointisuoja loukkaamatta pakolla voidaan kuitenkin hankkia sellaisia tietoja, jotka ovat saatavissa henkilön tahdosta riippumatta.¹⁰¹ Henkilön on alistuttava erilaisiin pakkokeinoihin¹⁰², joilla pyritään hankkimaan tietoja ja niillä saattaa olla merkitystä hänen syyllisyyttään arvioitaessa. Tällöin henkilö ei ole aktiivisesti itse osallistunut oman syyllisyytensä selvittämiseen vaan tiedot on hankittu sellaisia keinoja käyttäen, joita hän on velvollinen passiivisesti sietämään.¹⁰³

Myös rikosprosessin ulkopuoliseen menettelyyn sisältyy mahdollisuus käyttää erilaista pakkoa tietojen saamiseksi. Konkurssilain 4:11:n mukaan velalliseen voidaan kohdistaa pakkokeinoja. KL 4:11:n 1 momentin perusteella tuomioistuin voi määrätä velallisen sakon uhalla vahvistamaan pesäluettelon oikeaksi tai antamaan vaadittavia tietoja. KL 4:11:n 2 momentin mukaan velallinen voidaan määrätä vankeuteen, jos on ilmeistä, että hän niskoittelee uhkasakosta huolimatta. Konkurssilaissa ja ulosottokaareissa mainittuja

⁹⁸ HE 86/2012 vp, s.13 ja 14.

⁹⁹ Vuorenperä 2012, s. 588.

¹⁰⁰ Ibid., s. 593.

¹⁰¹ EIT Saunders v. Yhdistyneet kuningaskunnat, kohta 69.

¹⁰² EIT Saunders vs. Yhdistyneet kuningaskunnat, kohta 69: Esim. puhalluskoe, verinäyte ja DNA –testi. Ks. Rankinen 2013, s. 214. Rankisen mukaan itsekriminointisuoja ei oikeuta vastustamaan lainmukaisia pakkokeinoja.

¹⁰³ Illman 2009, s.4.

painostuskeinoja voidaan pääsääntöisesti käyttää myötävaikutusvelvollisuuden täyttämiseksi. Niiden käyttäminen on kuitenkin itsekriminointisuojan vastaista silloin, kun myös muut suojan antamiselle vaaditut edellytykset täyttyvät. Mikään ei kuitenkaan estä pakkokeinoin hankkimasta ja käyttämästä sellaisia tietoja rikosasiassa, jotka on saatu ilman velallisen myötävaikutusta.

3.5.1 Pakkoedellytys oikeuskäytännössä

EIT on ottanut oikeuskäytännössään kantaa pakon käyttämiseen. EIT on todennut muun muassa tapauksessa *Saunders v. Yhdistyneet kuningaskunnat*, että itsekriminointisuoja oli rikottu. Tapauksessa oli kyse valittajan oikeudesta pysyä vaiti, kun hänet oli velvoitettu vastaamaan tarkastajien esittämiin kysymyksiin useiden kuulustelujen aikana ja kuulustelukertomuksia oli käytetty todisteena häntä vastaan rikosprosessissa.¹⁰⁴ Valittaja olisi voinut tuomita sakkoihin tai vankeuteen, jos hän olisi kieltäytynyt vastaamasta kysymyksiin.¹⁰⁵ Itsekriminointisuoja oli rikottu, koska valittaja oli velvoitettu pakon uhalla vastaamaan sellaisiin kysymyksiin, joilla saattoi olla merkitystä hänen syyllisyyttään arvioitaessa. Huomion arvioista tapauksessa on se, että sakkoa ei oltu määrätty valittajalle, eikä häntä oltu tuomittu vankeuteen tietojenantovelvollisuuden täyttämiseksi.

Korkein oikeus on ottanut kantaa myös pakkokysymykseen. Tässä esityksessä laajemminkin käsitellyssä tapauksessa KKO 2009:80, velalliseen oli kohdistettu pakkoa, kun hänet oli määrätty vankeuteen myötävaikutusvelvollisuuden täyttämiseksi.¹⁰⁶ Myös edellä käsitellyssä *Marttinen* -tapauksessa velallinen oli tuomittu uhkasakkoon tietojenantovelvollisuuden täyttämiseksi. Muussa menettelyssä käytettyä uhkasakkoa ja painostusvankeutta voitaneenkin pitää sellaisena pakkoedellytyksen täyttymisenä, joka loukkaa itsekriminointisuojaan kuuluvaa oikeutta pysyä vaiti.¹⁰⁷

Frände on esittänyt kysymyksen, että muodostaako pelkkä pakon uhka tilanteen, jossa itsekriminointisuoja on loukattu?¹⁰⁸ Voidaan ajatella, että velallista uhattaisiin sakon tai painostusvankeuden määräämisellä, mutta kumpaakaan näistä ei laitettaisi täytäntöön,

¹⁰⁴ EIT *Saunders v. Yhdistyneet kuningaskunnat*, kohta 70.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ *Ibid.*, kohta 19.

¹⁰⁷ Frände 2011, s. 404.

¹⁰⁸ *Ibid.*

jolloin velallisen tahtoon ei ole vaikutettu pakolla niin, että hän siitä syystä antaisi väärittäviä tietoja. Frände on todennut, että uhka ei sellaisenaan riitä itsekriminointisuojan loukkaukseksi.¹⁰⁹

Edellä mainitussa EIT tapauksessa Saunders v. Yhdistyneet kuningaskunnat on todettu, että valittajalle olisi voitu määrätä sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta, jos hän olisi kieltäytynyt vastaamasta kysymyksiin. Valittaja oli myös velvoitettu vastaamaan esitettäviin kysymyksiin useiden kuulustelujen aikana. Tapausta voitaneen tulkita niin, että pakkoedellytys täyttyy ainakin sellaisessa tilanteessa, jossa henkilö käyttää vaikenemisoikeuttaan ja häneen kohdistetaan useita kuulusteluita ja samaan aikaan on olemassa uhka sakon tai painostusvankeuden määräämisestä. Tämän tapauksen perusteella selvää ei sen sijaan ole, voiko pakkoedellytys täytyä jo sakon tai painostusvankeuden uhkaamisella.

Oikeudenkäymiskaaren 17:25.2:n mukaan pakkoedellytys näyttäisi kuitenkin täyttyvän jo uhkaamisella. Edellä mainitun lainkohdan perusteella rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä itsekriminointisuojan vastaisesti saatuja todisteita voitaisiin asettaa hyödyntämiskieltoon, jos ne on saatu henkilöltä muun muassa pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muutoin vastoin hänen tahtoaan. Tällä perusteella kuitenkin näyttäisi siltä, että pelkkä pakkokeinolla uhkaaminen riittäisi itsekriminointisuojuille asetetun pakkoedellytyksen täyttymiseen.

3.5.2 Itsekriminointisuojaan kuuluva oikeus valehdella

Itsekriminointisuojaan kuuluu myös oikeus valehdella ja antaa virheellisiä tietoja. Syytetyllä tai epäillyllä on oikeus valehdella ja antaa virheellisiä tietoja joutumatta rikosoikeudelliseen vastuuseen mahdollisesti kiinni jäädessään.¹¹⁰ Valehtelu-oikeus ei kuitenkaan oikeuta vääriin ilmiantoon. Syytetty tai epäilty saattaa syyllistyä rikoslain 15:6:ssä säädettyyn vääriin ilmiantoon, jos hän perättömästi väittää toista henkilöä rikosentekijäksi.¹¹¹ Konkurssilakiin otettuun itsekriminointisuojaan ei sisälly oikeutta valehdella.¹¹² Konkurssilain hallituksen esityksen mukaan konkurssivelallisella ei ole oikeutta antaa pesähoitajalle vääriä tietoja. Velallisen antaessa virheellisiä tietoja syyllisyytensä selvittämisen vaikeuttamiseksi tai muun teon paljastumisen estämiseksi hän voisi syyllistyä velallisen

¹⁰⁹ Frände 2011, s. 404.

¹¹⁰ Virolainen – Pölönen 2004, s. 304 ja KKO 2011:46, kohta 18.

¹¹¹ Viljanen 2001, s. 1017.

¹¹² HE 86/2012 vp, s. 13.

petokseen.¹¹³ Näin ollen hallituksen esityksessä annettu sisältö itsekriminointisuojoille on suppeampi rikosprosessissa annettavaan suojaan nähden.

Korkein oikeus on ottanut myös kantaa valehtelu-oikeutta koskevaan kysymykseen tapauksessa KKO 2011:46. Tapauksessa oli kyse siitä voiko valittaja syyllistyä veropetokseen antaessaan virheellisiä tietoja verotarkastuksessa, kun häntä vastaan oli samanaikaisesti vireillä esitutkinta toisesta veropetoksesta. Korkein oikeus on katsonut, että verovelvollisella on vaikenemisoikeuden lisäksi ollut oikeus antaa virheellisiä tietoja seikoista, jotka olivat liittyneet vireillä olevaan rikosasiaan.¹¹⁴ Korkein oikeus on tulkinnut valehtelu-oikeuden kieltämisen hävittävän olennaisilta osiltaan itsekriminointisuojaan kuuluvan oikeuden vaieta ja olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen.

Helsingin hovioikeus onkin lausunnossaan huomauttanut konkurssilakiin otetun valehtelukiellon ja korkeimman oikeuden päätöksen KKO 2011:46 ristiriitaisuudesta.¹¹⁵ Vuorenpää on myös huomauttanut, että konkurssilakiin otettu valehtelukiello supistaa edellä mainitussa tapauksessa itsekriminointisuojoille annettua sisältöä varsinaisen rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä.¹¹⁶ Korkein oikeus on nimenomaisesti tapauksessa todennut, että väärin tietojen antamista ei tule arvioida eri tavoin, kuin vaikenemisoikeutta.¹¹⁷ Itsekriminointisuojaan kuuluu oikeus myös aktiivisesti valehdella ja antaa virheellisiä tietoja. Konkurssilain itsekriminointisuojan sisältöön otettu valehtelukiello voi aiheuttaa ongelmia arvioitaessa pakkoedellytyksen täyttymistä. Valehtelukiello saattaa aiheuttaa tilanteen, jossa velallisen katsotaan olleen pakotetun myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämisessä.

3.5.3 Valehtelukiello ja pakkoedellytys

Kuten aikaisemmin todettiin, niin konkurssilaisissa säädetty itsekriminointisuoja antaa oikeuden vaieta, mutta ei valehdella. Tietojen on oltava totuudenmukaisia, jos velallinen päättää niitä antaa. Rikosprosessissa itsekriminointisuojaan kuitenkin kuuluu oikeus valehdellakin ja antaa virheellisiä tietoja. Velallisen antaessa tietoja rikosasian esitutkintai oikeudenkäyntivaiheessa, niitä saatetaan pitää valheellisina, koska hän ei ole niistä kertonut konkurssimenettelyssä. Toisin sanoen, syyttäjällä voi vedota valheellisuusargu-

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ KKO 2011:46, kohta 18.

¹¹⁵ HelHO 27.2.2012, s. 2.

¹¹⁶ Vuorenpään lausunto, s.2.

¹¹⁷ KKO 2011:46, kohta 18.

menttiin pyrkiessään osoittamaan puolustuksen esittämää selvitystä virheelliseksi, ja vetoamisen mahdollistaa palomuurin puuttuminen ja valehtelukiello konkurssimenettelyssä.

EIT on todennut, että itsekriminointisuoja ei loukkaa ainoastaan sellaisten pakolla saatujen tietojen käyttö, jotka suoraan osoittavat vastaajan syyllisyyttä vaan loukkaavia on myös sellaiset pakolla saadut tiedot, jotka osoittavat puolustuksen ristiriitaisuutta tai heikentävät sen uskottavuutta.¹¹⁸ Myös Ervo on todennut, että itsekriminointisuojan tarkoituksena on varmistaa asianosaisten tasapuoliset kamppailumahdollisuudet.¹¹⁹ Valehtelukiellon sisällyttäminen konkurssilakiin mahdollistaa sellaisiin seikkoihin vetoamisen oikeudenkäynnissä, jotka auttamatta heikentävät puolustuksen uskottavuutta tai saattavat jopa osoittaa sen ristiriitaisuutta. Tilanteessa täytyy toisaalta kiinnittää myös huomiota siihen, onko tällainen tilanne syntynyt pakkoa käyttäen. Syytetyllä ja epäillyllähän on aina oikeus vaieta, jolloin ristiriitaisuutta ei voida osoittaa, koska syytetty ei sano mitään tai anna minkäänlaisia tietoja.

EIT on ottanut kantaa tilanteeseen, jossa syytetyn vaikeneminen oli otettu huomioon syyllisyyttä osoittavana seikkana.¹²⁰ Valittaja oli systemaattisesti kieltäytynyt vastaamasta hänelle esitettyihin kysymyksiin esitutinnan ja oikeudenkäynnin aikana. Valittaja oli tuomittu osittain vaikenemisperusteella kahdeksan vuoden vankeusrangaistukseen. EIT toteasi, ettei myötävaikuttamattomuusperiaate ole absoluuttinen ja vaikeneminen voidaan ottaa huomioon syyllisyyttä osoittavan seikkana, mutta tuomiota ei voida yksin perustaa syytetyn vaikenemiselle.¹²¹ Näin ollen vaikeneminen voidaan ottaa huomioon syyllisyyden puolesta puhuvana seikkana. Se ei kuitenkaan yksin riitä tuomitsemiskynnyksen ylittämiseen, vaan syytteen perusteeksi täytyy osoittaa muutakin näyttöä.

Kun syytetyn lausumien luotettavuutta voidaan horjuttaa jo sillä perusteella, että valehtelukiello on sisällytetty konkurssilain itsekriminointisuojaan, voidaan kysyä onko hänet pakotettu myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen? Velallisen päättäessä lausua jotakin konkurssimenettelyssä hän ei saa valehdella. Valehtelukiellosta johtuen, annettavien tietojen on oltava totuudenmukaisia, jolloin ne saattavat olla kriminoivia. Hä-

¹¹⁸ EIT Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta.

¹¹⁹ Ervo 2008, s. 361.

¹²⁰ EIT John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (8.2.1996).

¹²¹ Ibid., kohdat 50 ja 51.

nellä on kyllä oikeus pysyä vai, mutta vaikenemista voidaan käyttää puolustuksen uskottavuutta heikentävänä seikkana, silloin kun velallinen päättää lausua jotakin rikosprosessissa.

Kun vaikenemisoikeuden käyttäminen ja siitä luopuminen voi johtaa negatiiviseen lopputulokseen henkilön syyllisyyden arvioinnissa ainoastaan sillä perusteella, että itsekriminointisuojaletulle annettu sisältö on erilainen konkurssimenettelyssä ja rikosprosessissa, voi olla että velalliseen on kohdistettu sellaista pakkoa, joka loukkaa itsekriminointisuojaletta. Tällaisen pakkotilanteen syntyminen voitaisiin ehkäistä sallimalla valehtelu-oikeus myös konkurssimenettelyssä. Vuorenpää onkin huomauttanut, että rikosprosessin ulkopuolella kuultavan henkilön oikeudet eivät saisi olla heikommat, kuin rikosprosessissa tapahtuvassa kuulemisessa.¹²²

¹²² Vuorenpään lausunto, s.2.

4 Ulosottomenettelyn palomuurimalli

4.1 Palomuurisääntelyä edeltänyt oikeustila

Ulosottoselvityksen tarkoituksena on edistää velkojien täytäntöönpanon toteuttamista ja turvata ulosottovelkojien perustuslain takaama omaisuudensuoja. UK 3:57:ssä säädetään ulosottoselvityksen toimittamisvelvollisuudesta. Ulosottoselvitys on toimitettava, jos velkojien saatava ei kerry täyteen määrään eikä velallisen taloudellista tilannetta ole muutoin luotettavasti selvitetty.

Ulosottoselvityksessä pyritään selvittämään velallisen taloudellinen tilanne ja velallinen on velvollinen antamaan totuudenmukaiset tiedot omaisuudestaan ja tekemistään oikeustoimista. Huolimatta siitä, että tietojenantovelvollisuuden tarkoituksena on saada kokonaiskuva velallisen taloudellisista suhteista ja taloudellisesta tilanteesta, niin esille saattaa tulla myös sellaisia seikkoja, joiden perusteella velallisen voidaan epäillä syyllistyneen rikokseen. Tällöin törmätään perus- ja ihmisoikeuksien turvaamaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteeseen sisältyvään itsekriminointisuojaan, jos tietojenantovelvollisuutta tehostetaan UK:ssa säänneltyjä pakkokeinoja käyttäen ja näitä pakolla vaadittuja tietoja voidaan käyttää rikosasiaa ajaviin tarkoituksiin. Ketään ei nimittäin voi pakottaa edistämään oman syyllisyytensä selvittämisessä – ei edes silloin, kun pyritään turvaamaan ulosottovelkojien omaisuudensuoja.¹²³

Itsekriminointisuoja koskee myös ulosottomenettelyä. Konkurssilain itsekriminointisuoja koskevan uudistuksen taustalla on itse asiassa EIT:n ulosottomenettelyä koskeva päätös *Marttinen v. Suomi*, jossa itsekriminointisuoja katsottiin loukatun, kun valittajalta oli vaadittu kriminoivia tietoja samaan aikaan, kun hän oli ollut epäiltynä velallisen peitosta koskevassa rikosasiassa.

EIT kiinnitti huomiota siihen, että tuohon aikaan voimassa olleen ulosottolain säännökset eivät voineet taata ulosottomenettelyssä saatavien tietojen hyväksikäyttökieltoa samaan aikaan vireillä olevassa rikosasiassa. Ulosottomiestä kylläkin koski vaitiolovelvollisuus, mutta selvää ei kuitenkaan ollut, olisivatko velkojat voineet käyttää tietoja hyväkseen rikosasiassa. Ulosottolain tiedonluovutus- ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely oli tul-

¹²³ EIT *Marttinen v. Suomi*, kohta 75.

lut tätä tilannetta silmälläpitäen voimaan liian myöhään, eikä valtio ollut myöskään esittänyt mitään oikeuskäytännössä luotuja oikeusohjeita ulosottomenettelyssä saatavien tietojen ulkoprosessuaalisesta hyödyntämiskiellosta.¹²⁴

Kuten *Marttinen vs. Suomi* -päätöksen perusteluissakin todetaan, lainsäätäjä oli kuitenkin pyrkinyt ratkaisemaan ulosottomenettelyn itsekriminointisuoja koskevat perus- ja ihmisoikeudelliset ongelmat jo aikaisemmin. Ulosottolain osittaisuudistuksen yhteydessä säädettiin ennen voimassa olleeseen ulosottolakiin niin sanotut palomuurisäännökset, jotka siirrettiin voimassaolevaan ulosottokaareen.

Palomuurisääntelyn tarkoituksena on estää itsekriminointisuojaan loukkaukset estämällä ulosotto selvityksessä saatujen tietojen vuotaminen menettelyn ulkopuolelle ja samaan aikaan kuitenkin turvata velkojien maksunsaanti. Velallinen on velvollinen antamaan totuudenmukaiset tiedot ulosotto selvityksessä – mukaan lukien sellaiset tiedot, jotka saattavat asettaa hänet syyteen vaaraan tai rikoksesta epäillyn asemaan – mutta tietojen luovutusrajoituksilla pyritään estämään niiden hyväksikäyttö muuhun tarkoitukseen, kuin velkojien maksunsaantiin ja täytäntöönpanomenettelyn turvaamiseen.

Siitä ei kuitenkaan voida olla täysin varmoja, onko EIT tyytyväinen palomuurisääntelyyn. Ihmisoikeustuomioistuin ei nimittäin suoraan kerro, miten jäsenvaltion tulisi muuttaa lainsäädäntöään tai edes sitä, minkälaiset toimenpiteet riittäisivät ongelman korjaamiseksi.¹²⁵ Huolimatta siitä, että EIT:n oikeuskäytännöstä on vaikea tehdä yhtä ja kaikkia tilanteet kattavaa itsekriminointisuoja koskevaa oikeusohjetta, niin ulosotto selvityksen itsekriminointisuojaossa kohdattuja ongelmia ja niiden korjaamiseksi luotuja mekanismeja voidaan kuitenkin pyrkiä hahmottamaan tarkastelemalla palomuurisääntelyn rakennetta tarkemmin.

Ulosottomenettelyn itsekriminointisuoja koskevat ongelmat on siis pyritty ratkaisemaan lisäämällä ulosottokaareen tiedonluovutus- ja hyödyntämiskieltosäännökset. Tietojenantovelvollisuuden vastapainoksi on pyritty luomaan mekanismeja, jotka pyrkivät estämään ulosotto selvityksessä annettujen tietojen leviäminen ja hyödyntäminen muuhun, kuin täytäntöönpanon toteuttamiseksi määriteltyihin tarkoituksiin. Ulosottomenettelyä koskevan itsekriminointisuojaon problematiikan hahmottamiseksi voidaan tarkastella, ketkä kuuluvat tietojenantovelvollisuuden piiriin ja millaisia tietoja piiriin kuuluvilta tahoilta voidaan

¹²⁴ EIT *Marttinen vs. Suomi*, kohta 75 ja 72.

¹²⁵ Linna 2012, s. 1.

hankkia. Toiseksi on voidaan kiinnittää huomiota tilanteeseen, jossa tiedonantovelvollisuuden toteutumisen tehosteeksi voidaan käyttää hallinnollisia sanktiokeinoja.

4.1.1 Ulosottoselvityksen edellytyksistä

Ulosottomenettelyssä voidaan hankkia tietoja vapaamuotoisesti, toimittamalla tavallinen ulosottoselvitys tai suppea ulosottoselvitys. Ulosottomiehellä käytettävissä olevien tiedonhankintatapojen käyttöjärjestystä ei ole säädelty, jolloin ulosottomies voi valita, min-kälaisia toimenpiteitä käyttäen tietoja hankitaan.¹²⁶ Valintaa kuitenkin ohjaa UK 3:48.1:n yleinen säännös, jonka mukaan omaisuutta tulee etsiä olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa.¹²⁷

Toinen harkintavaltaa ohjaava säännös on niin sanottu selvityspakko. UK 3:57:ssä sääde-tään ulosottoselvityksen toimittamisvelvollisuudesta, jonka mukaan se on toimitettava, jos velkojien saatava ei kerry täyteen määrään eikä velallisen taloudellista tilannetta ole muutoinkaan luotettavasti selvitetty. Ulosottomiehen on lähtökohtaisesti toimitettava ulosottoselvitys, jos velallisen omaisuutta ei tarkoituksenmukaisista etsintätoimenpiteistä huolimatta ole löytynyt ulosmittauskelpoisten saatavien täyteen määrään.¹²⁸ Ulosotto-mies voi toimittaa ulosottoselvityksen oma-aloitteisesti. Sille ei ole liene kuitenkaan mi-tään estettä, että ulosottovelkoja pyytää ulosottomiestä toimittamaan ulosottoselvityksen, mutta tällöinkin lopullinen päätäntävalta sen toimittamisesta kuitenkin kuuluu ulosotto-miehelle.¹²⁹

Ulosottoselvityksestä on muodostunut säännönmukainen tapa etsiä ulosottokelpoista omaisuutta.¹³⁰ Sen tarkoituksena on kartoittaa ulosottovelallisen omaisuus, jotta velko-jien täysimääräinen saatava voitaisiin turvata. Sitä voidaan pitää myös hyvänä keinona pitää yhteyttä ulosottovelalliseen ja pyrkiä edistämään myös velallisen asemaa tieduste-lemalla vapaakuukausien ja erottamisedun perusteista.¹³¹

Ulosottoselvitys toimitetaan tavanomaisesti ulosottomiehen virkahuoneessa. Se voidaan suorittaa myös ulosottovelallisen toimipaikalla tai esimerkiksi kirjanpitäjän toimistossa

¹²⁶ Linna – Leppänen 2014, s. 486.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ks. HE 216/2001 vp s. 152 ja 141.

¹²⁹ Ibid., s. 485.

¹³⁰ Linna – Leppänen 2014 s. 485 ja Virolainen – Pölönen 2004, s. 312.

¹³¹ Linna – Leppänen 2014 s. 485.

silloin, kun ulosotto selvityksen kohteena on yhteisövelallinen.¹³² Tavanomaisesti ulosottomies lähettää velalliselle tai hänen puolestaan tiedonantovelalliselle kutsun, jonka tulee pääsääntöisesti olla perillä kaksi päivää ennen selvitystä, jotta ulosottovastaaaja voi valmistautua selvitykseen.¹³³

Ulosotto selvitys voidaan tietyissä tapauksissa suorittaa ilman kutsuakin. Kutsua ei tarvitse lähettää, jos tiedonantovelvollinen suostuu antamaan selvityksen vapaamuotoisemmin esimerkiksi tavattaessa tai asioidessaan ulosottomiehen luona.¹³⁴ Kutsua ei myöskään tarvitse lähettää niissä tilanteissa, joissa välittömään selvityksen toimittamiseen on perusteltu syy.¹³⁵ Tällöin ulosotto selvitys voidaan suorittaa esimerkiksi tavattaessa, jos on perusteltua syytä epäillä tiedonantovelvollisen välttelevän selvitystä, kätkevän omaisuutta tai välittömän selvityksen toimittamiselle on muu poikkeukselliseen tilanteeseen tai kiireeseen perustuva syy.¹³⁶ Huolimatta siitä, että ulosotto selvitys voidaan poikkeuksellisesti toimittaa kutsua lähettämättä tai antamatta sen suuremmin tilaisuutta valmistautua selvitykseen, niin tiedonantovelvolliselle tulee kuitenkin asianmukaisesti varata mahdollisuus varmistua annettavien tietojen oikeellisuudesta (UK 3:58.2).

4.1.2 Tiedonantovelvolliset ulosotto selvityksessä

Velallinen ja tämän edustaja ovat luonnollisesti yleensä parhaiten perillä omista tai edustettavan yrityksensä taloudellisista suhteista ja tietävät parhaiten oman tai yrityksensä taloudellisen tilanteen. Tällöin on perusteltua, että ulosottomiehen tulee ensisijaisesti kääntyä heidän puoleensa, jotta tietojenantovelvollisuus tulee täytetyksi ja tarvittavat tiedot voidaan saada ulosottotäytäntöönpanoa varten. Kun otetaan vielä huomioon, että ulosotto selvityksellä voidaan puuttua pakkokeinoin ja läsnäolovelvoittein henkilön vapausoikeuksiin, niin ulosottomenettelyn asianmukaisuusvaatimuksenkin perusteella on tarkoituksenmukaista kysyä tarvittavia tietoja niiltä, joiden oletetaan niistä eniten tietävän. Ulosottokaareissa onkin säädelty, missä järjestyksessä ulosotto selvityksen tiedonantovelvollisuus tulee täyttää.

Tiedonantovelvollisten piiri voidaan jakaa ensi- toissijaisiin tiedonantovelvollisiin. Ensisijaisia tiedonantovelvollisia ovat velallinen ja tämän edustaja (UK 3:52–54). Velallinen voi olla luonnollinen henkilö, jolloin hän on itse velvollinen antamaan vaadittavat tiedot.

¹³² Linna – Leppänen 2014, s. 493.

¹³³ Ibid., s. 490.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid., s. 491.

¹³⁶ Ibid..

Velallisen ollessa oikeushenkilö, tiedonantovelvollinen on tämän edustaja, joka voi esimerkiksi olla yrityksen toimitusjohtaja, johtokunta tai hallitus (UK 3:54.1:n 1 kohta). Toissijaisia tiedonantovelvollisia ovat esimerkiksi luonnolliseen henkilöön palvelussuhteessa olevat työntekijät ja kirjanpitäjä.¹³⁷ Heiltä voidaan pyytää tietoja ulosotto selvityksessä silloin, kun ne ovat täytäntöönpanon kannalta välttämättömiä ja niitä ei ole muualta saatavissa (UK 3:55).

Velallisen tai tämän edustajan tietojen antovelvollisuuden sisällöstä, eli siitä, minkälaisia tietoja hän on velvollinen antamaan, säädetään UK 3:52:n 1-8 kohdissa. Velallisen tiedonantovelvollisuus voidaan jakaa vastaus- ja luettelointivelvollisuuteen. Luettelointivelvollisuuden piiriin kuuluvat tiedot velallisen omaisuudesta, tuloista ja veloista sekä varallisuusarvoisista osakkuuksista ja muista etuuksista, jolloin luetteloinnin suorittaa velallinen joko itse tai antaa edellä mainitut tiedot ulosottomiehellä luettelointia varten.¹³⁸ Vastausvelvollisuuden piiriin sen sijaan kuuluvat arviot tulevista muutoksista varallisuusasemassa, tiedot sopimuksista ja järjestelyistä, jolloin velallisen on vastattava ulosottomiehen esittäessä näitä tietoja koskeviin kysymyksiin.¹³⁹

Vastausvelvollisuus toteutetaan käytännössä kysymys-vastaus –periaatteella. Ulosottomies on velvollinen esittämään tarkkoja ja maallikonkin näkökulmasta ymmärrettäviä kysymyksiä, joihin velallinen tai tämän edustaja on velvollinen totuudenmukaisesti vastaamaan.¹⁴⁰ Kysymysten yksityiskohtaisuudesta ja ymmärrettävyydestä loppujen lopuksi vastaa ulosottomies.¹⁴¹ Tällä on merkitystä erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa velallisen tai tämän edustajan epäillään antaneen virheellisiä tietoja tai jättäneen joitain vastausvelvollisuuden piiriin kuuluvia tietoja antamatta. Tällöin velallinen tai tämän edustaja saattaa syyllistyä velallisen petokseen.¹⁴²

Se, että ensisijaisia tiedonantovelvollisia ulosotto selvityksessä ovat velallinen ja tämän edustaja, ei kuitenkaan tarkoita etteikö ulosottomiehellä olisi oikeutta saada tietoja myös muilta. Ulosottokaareissa on säädelty niin sanotuista toissijaisista tiedonantovelvollisista, joita ovat lähinnä työntekijät ja kirjanpitäjä (UK 3:55). Ei ole lainkaan tavatonta, että

¹³⁷ Linna – Leppänen 2014 s. 473.

¹³⁸ Ibid., s. 494.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² HE 216/2001 vp, s. 152.

ulosottomiehellä on intressissään tutustua esimerkiksi kirjanpitovelvollisen ulosottovelvollisen kirjanpitoaineistoon ja muuhun vastaavaan materiaaliin.¹⁴³

Toissijaisilta tiedonantovelvollisilta – työntekijöiltä ja kirjanpitäjältä – ulosotto selvitys voidaan tehdä vain erityisestä syystä (UK 3:56.1). Veloitettaessa toissijaisia tiedonantovelvolliset antamaan tietoja ulosotto selvityksessä, tulisi ottaa huomioon asianomaisen henkilön tehtävien luonne.¹⁴⁴ Ei ole lienee tarkoituksenmukaista kysellä tietoja sellaiselta henkilöltä, joka ei vastaa yrityksen varainhoitoon ja sopimustoimintaan kuuluvista asioista.¹⁴⁵ Toiseksi, työntekijän asema on sillä tavalla riippuvainen työnantajasta, ettei heidän keskinäiseen luottamussuhteeseen tulisi puuttua kuin pakottavasta syystä.¹⁴⁶

Tällainen pakottava syy saattaa tulla kyseeseen sellaisessa tilanteessa, jossa ensisijaista tiedonantovelvollista ei ole tai häntä ei tavoitteluista huolimatta löydetä.¹⁴⁷ On myös mahdollista, että toissijaisilla tiedonantovelvollisilla on toimeensa nähden laajasti tietoa yrityksen taloudellisesta toiminnasta, jolloin ulosottomiehellä voi olla sellainen erityinen syy kääntyä heidän puoleensa ulosotto selvityksessä, jota UK 3:56.1:ssä tarkoitetaan.¹⁴⁸ On myös huomioitava, että henkilöt voidaan velvoittaa osallistumaan ulosotto selvitykseen ensisijaisen tiedonantovelvollisuuden perusteella sellaisissa tilanteissa, joissa heidän asemansa työntekijänä tai kirjanpitäjänä on ainoastaan muodollinen ja he tosiasiallisesti johtavat velallisen elinkeinotoimintaa tai hoitavat velallisen omaisuutta (UK 3:53.1).

Tiedoista, joista toissijaiset tiedonantovelvolliset ovat velvollisia ulosotto selvityksessä antamaan, säädellään muun muassa UK 3:62:ssä. Sen mukaan kirjanpito velvolliselle velalliseen kuuluva aineistoa hallussaan pitävä tai siitä määräämään oikeutettu on velvollinen ulosotto selvitystä varten luovuttamaan ulosottomiehelle 1) kirjanpitokirjat, tositteet ja muun kirjanpitoaineiston 2) yhteisön hallintoa ja sopimuksia koskevat asiakirjat ja muut tallenteet, kuten hallintoelinten kokouspöytäkirjat ja kirjeenvaihdon, sekä 3) muut velallisen liike- tai ammattitoimintaan liittyvät asiakirjat ja tallenteet, kuten sisäisen kirjanpidon aineiston ja asiakasrekisterit.¹⁴⁹

¹⁴³ Linna – Leppänen 2014 s. 496.

¹⁴⁴ Ibid., s. 473.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ HE 216/2001 vp s. 152.

¹⁴⁸ Linna – Leppänen 2014 s. 473.

¹⁴⁹ Ibid., s. 496.

Velalliseen palvelussuhteessa olevan henkilön tiedonantovelvollisuus on laaja.¹⁵⁰ Työntekijän tietojenantovelvollisuuden ala määräytyy työsopimuksessa tai muutoin sovittujen tai tosiasiallisten työtehtävien mukaisesti. Esimerkiksi yhtiön sopimustoiminnasta vastaava lakimies voidaan velvoittaa antamaan tietoja tehtäviinsä kuuluvista asioista ja talouspäällikkö yhtiön taloushallinnon asioista. Alemmiltä toimihenkilöitä ja suoritusportaan työntekijöiltä tietoja on aiheellista kysyä varsin pidättyväisesti. Ilmaisuu "palveluksessa oleva" kattaa työsopimussuhteessa olevien lisäksi myös esimerkiksi kirjanpito toimiston, joka hoitaa yhtiön kirjanpidon. Sen sijaan satunnaisen toimeksiannon saajilta, kuten asianajajilta ja perimistoimistolta, tietoja voidaan saada UK 3:66:n nojalla.¹⁵¹

4.1.3 Nouto- ja uhkasakko ulosotto selvityksen läsnäolovelvoitteen tehosteena

Edellä kerrotuin tavoin ulosotto selvitys voidaan kohdistaa tietyin edellytyksin eri tahoihin. Ulosotto selvitykseen osallistuminen ja tiedonantovelvollisuuden täyttäminen ei perustu vapaaehtoisuuteen, jolloin ulosottovastaaajalla tai vastaajilla on velvollisuus antaa ulosottokaassa tarkemmin määritellyt tiedot ulosottotäytäntöönpanoa varten. Myös itsekriminointisuojaan kannalta on merkitystä sillä, onko henkilöä painostettu täyttämään tiedonantovelvollisuutensa. Tiedonantovelvollisuus kyllä pyritään täyttämään ensisijaisesti niin, että ulosottovastaaajaan ei tarvitse kohdistaa pakkokeinoja.¹⁵² Pakkokeinojen käyttö on erityistilanteissa kuitenkin sallittua ja lienee perusteltuakin, jotta ulosottotäytäntöönpano voidaan saattaa loppuun tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti. Niinpä ulosottokaassa on säädelty mahdollisuudesta käyttää pakkokeinoja selvitykseen saapumisen ja tiedonantovelvollisuuden täyttämisen tehosteeksi.

UK 3:59:ssä säädelään pakkokeinojen käyttömahdollisuudesta niissä tilanteissa, joissa tiedonantovelvollisen epäillään välttelevän ulosotto selvitykseen saapumista. Jos ulosottomiehellä on perusteltu epäily tiedonantovelvollisen ulosotto selvityskutsun noudattamatta jättämisestä ja selvityksen toimittaminen on täytäntöönpanon kannalta välttämätöntä, niin hän voi velvoittaa tiedonantovelvollisen saapumaan ulosotto selvitykseen noudon uhalla (UK 3:59.1). Tiedonantovelvollinen voidaan samoin edellytyksin velvoittaa saapumaan ulosotto selvitykseen noutouhan sijasta myös sakon uhalla (UK 3:59.3). Nouto tai sakkouhkaisen ulosotto selvityksen toimittamisella on asetettu kaksi edellytystä. Ensinnäkin ulosottomiehellä tulee olla perusteltu epäily siitä, ettei tiedonantovelvollinen

¹⁵⁰ HE 216/2001 vp s. 151.

¹⁵¹ Linna – Leppänen 2014 s. 496.

¹⁵² Ibid., s. 491.

saavu ulosottoselvitykseen. Toiseksi ulosottoselvityksen toimittamisen on oltava välttämätöntä. Lisäksi noutouhkaa koskeva päätös tulee antaa tiedoksi todisteellisesti, josta säädetään tarkemmin UK 3:40 ja 3:41:ssä. Uhkasakko kuitenkin voidaan antaa tiedoksi myös tavallisella kirjeellä.¹⁵³

Lainsäätäjä ei ole lainkohtaa koskevissa perusteluissa tarkemmin määritellyt, milloin ulosottomiehellä on syytä epäillä tiedonantovelvollisen välttelevän ulosottoselvitystä. Ei liene tarvettakaan lähteä kokonaisvaltaisesti määrittelemään niitä tilanteita, jolloin perustellun epäilyn kriteeri täyttyy, vaan päätös nouto- tai sakkouhkaisesta selvityksestä tehtäneiden tilannekohtaisen arvion perusteella, jolloin voidaan huomioida selvitystä edeltävä velallisen käyttäytyminen ja muut seikat.

Perustellun epäilyn määritelmään voidaan hakea tulkinta-apua myös välittömän ulosottoselvityksen toimittamisen edellytyksistä. Edellytysten yksityiskohtaisemmissa perusteluissa on esimerkinomaisesti todettu, että ulosottoselvitys voidaan toimittaa kutsua antamatta silloin, kun tiedonantovelvollista *on yritetty tavoittaa siinä onnistumatta*.¹⁵⁴ Toisena esimerkkinä on mainittu tilanne, jossa *velallinen asuu ulkomailla ja on vain lyhyen ajan Suomessa*.¹⁵⁵ Perustellun epäily määritelmä täyttyy myös niissä tilanteissa, joissa velallinen on jäänyt saapumatta ulosottoselvitykseen, johon uhkia ei ole asetettu.¹⁵⁶

Sanktiouhkaisen ulosottoselvityksen toimittamiselle ei ole tarvetta silloin, kun ulosottomies pystyy hankkimaan tarvittavat tiedot muualta.¹⁵⁷ Ulosottoselvityksen toimittamiselle asetetun välttämättömyyedellytyksen tulee näin ollen myös täytyä. Tällöin ei riitä, että olisi niin sanotusti ”aika” toimittaa ulosottoselvitys vaan kyseessä tulee olla huomattava intressi asiassa, jossa tarvitaan vastauksia UK 3:52:ssä säädellyistä seikoista.¹⁵⁸ Välttämättömyyedellytys täyttyy myös silloin, kun ulosottoselvitys on UK 3:57:n mukaan toimitettava.¹⁵⁹

Nouto- ja sakkouhkaiselle ulosottoselvitykselle asetettujen edellytysten täytyessä poliisin on ulosottomiehen kirjallisesta pyynnöstä noudettava tiedonantovelvollinen selvityk-

¹⁵³ Linna – Leppänen 2014 s. 492.

¹⁵⁴ HE 216/2001 vp s. 154.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Linna – Leppänen 2014 s. 491

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Toimittamisvelvollisuudesta tarkemmin HE 216/2001 vp s. 154 ja 142.

seen, jos hän ei siihen uhista huolimatta saavu (UK 3.59.2). Tiedonantovelvollinen voidaan ottaa kiinni tavattaessa, jos hänen olinpaikkaa ei tiedetä.¹⁶⁰ Nouto ei kuitenkaan oikeuta säilöönottoon kuljetus- tai muuta vastaavaa aikaa lukuun ottamatta.¹⁶¹ Tiedonantovelvollisesta ei myöskään tehdä varsinaista etsintäkuulutusta.¹⁶²

4.1.4 Uhkasakko tiedonantovelvoitteen tehosteena

Ulosottoselvityksen tarkoituksena on saada tarvittavat tiedot täytäntöönpanoa varten. Tällöin ei riitä ainoastaan se, että tiedonantovelvollinen saadaan paikanpäälle vaan hänen tulee myös antaa selvityksessä ulosottomiehen vaatimat tiedot. Ulosottokaarella on säädelty siitä, milloin ulosottomies voi käyttää sanktiomekanismia tiedonantovelvollisuuden toteutumiseksi.

UK 3:63:ssä säädetään uhkasakon käyttömahdollisuudesta ulosottoselvityksessä. Pykälän mukaan tiedonantovelvollisen kieltäytyessä ulosottoselvityksessä antamasta tietoja tai 62 §:ssä tarkoitettu henkilö kieltäytyy luovuttamasta siinä tarkoitettua aineistoa, ulosottomies saa velvoittaa hänet siihen heti tai määräajassa sakon uhalla. Ulosottomies voi asettaa uhkasakon joko kiinteämääräisenä tai juoksevana, jolloin uhkasakon suuruus määräytyy ajankulumisen mukaan (UK 3:74.1). Uhkasakkoa koskeva toimivaltajärjestyksen mukaan uhkasakon asettamisesta päättää pääulosottomies eli kihlakunnanvouti, jolloin uhkasakon asettaa ulosottomies¹⁶³ eli käytännössä hän antaa sakkoa koskevan päätöksen tiedoksi tiedonantovelvolliselle. Asetetun uhkasakon tuomitsee maksettavaksi toimivaltainen käräjäoikeus.¹⁶⁴

Asettamispäätökseen saa hakea muutosta valittamalla (UK 3:77). Muutoksenhaku ei kuitenkaan lykkää asianomaisen velvollisuutta noudattaa ulosottomiehen asettamaa velvoitetta. Sitä ei tällöin voi käyttää niin sanottuna lykkäävänä toimenpiteenä, jolloin tiedonantovelvollisuuden täytäntöönpano keskeytyisi valitusprosessin ollessa vireillä.¹⁶⁵ Muutoksenhakutuomioistuin voi kuitenkin kieltää tai keskeyttää asettamispäätöksen täytäntöönpanon siinä asetetun velvoitteen osalta.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Linna – Leppänen 2014 s. 492.

¹⁶¹ HE 216/2001 vp s. 155.

¹⁶² Linna – Leppänen 2014, s. 492.

¹⁶³ Ibid., s. 595.

¹⁶⁴ Ibid., s. 598.

¹⁶⁵ Ibid., s. 597.

¹⁶⁶ Ibid.

Käräjäoikeus tuomitsee uhkasakon maksettavaksi ulosottomiehen hakemuksesta (UK 3:78.1). Lainvalmistelun esitöissä kiinnitettiin huomiota mahdollisesti realisoituvaan oikeusturvaongelmaan erityisesti sellaisten tilanteiden varalta, jolloin asianomaiselle on asetettu määrältään korkea - tai juokseva uhkasakko, mutta ei voida olla täysin varmoja siitä, kuuluuko pakolla vaadittava seikka tietojenantovelvollisuuden piiriin.¹⁶⁷ Tällöin uhkasakko saatettaisiin tuomita maksettavaksi silloinkin, kun sen asettamiselle vaaditut edellytykset eivät ole täyttyneet. Tätä ongelmaa silmälläpitäen ulosottokaareen lisättiin virallisperiaatetta osoittava sääntely, jonka mukaan tuomioistuimen tulee omasta aloitteestaan tutkia ulosottomiehen tekemän uhkasakon asettamispäätöksen oikeellisuus (UK 3:79.1). Tällöin velvoitetun ei tarvitse erikseen vedota uhkasakon asettamispäätöksen virheellisyyteen tai lainvastaisuuteen.¹⁶⁸

Tiedonantovelvollisen kieltäytyessä antamasta tietoja ulosottoselvitystä varten hän kantaa riskin, että uhkasakko tuomitaan maksettavaksi tai hänen jopa epäillään syyllistyneen velallisen rikokseen.¹⁶⁹ Niinpä tiedonantovelvollisella ei ole oikeutta kieltäytyä antamasta tietoja edes sellaisesta omaisuudesta, jonka hän väittää olevan ulosottokelvotonta tai että ulosottokelpoisuus on riidanalaista.¹⁷⁰ Edes sellaiseen seikkaan vetoaminen, joka paljastaisi rikollisen teon tai edistäisi hänen syyllisyytensä selvittämistä samaan aikaan vireillä olevassa rikosasiassa, ei poista tiedonantovelvollisuutta, koska ulosottokaaressa on huolehdittu sellaisten tietojen suojaamisesta tietojen luovutus- ja hyödyntämiskieltoin.¹⁷¹

4.2 Ulosottoviranomaisen oikeus luovuttaa tietoja

Ulosottoviranomaisilla on pääsääntöisesti kuitenkin oikeus luovuttaa tietoja myös muille viranomaisille (UK 3:69). Edellä mainitun tietojenluovutusta koskevan yleissäännöksen perusteella ulosottoviranomainen voi salassapitosäännösten estämättä luovuttaa tietoja niin kuin UK 3:70–73:ssä säädetään. Ulosottoviranomainen saa yksittäistapauksessa antaa pyydettyä ulosottoviranomaisen asiakirjasta vastaajan tunniste- ja yhteystietoja

¹⁶⁷ HE 216/2001 vp s. 159.

¹⁶⁸ HE 216/2001 vp s. 172.

¹⁶⁹ Linna – Leppänen 2014 s. 499.

¹⁷⁰ Ibid., s. 498.

¹⁷¹ Ibid.

sekä vastaajan taloudellista asemaa ja toimintaa koskevia tietoja UK 3:70:ssä tarkoitetuille syyttäjä-, esitutkinta- ja muille vastaaville viranomaisille sekä UK 3:71:ssä tarkoitetuille niin sanotuille vero- ja tukiviranomaisille.¹⁷²

Edellä mainitun tiedonluovutussääntelyn tarkoituksena ei ole rajoittaa julkisuuslain tai jonkun erityislain perusteella tapahtuvaa tiedonluovutusta.¹⁷³ Tiedonluovutusta koskevan sääntelyn tarkoitus on ollut kokoava, eikä sen tarkoituksena ole ollut rajoittaa muuta tiedonsaantia koskevaa sääntelyä.¹⁷⁴ Tietoja voidaan luovuttaa pyydettyä ja jokainen pyyntöä koskeva asia ratkaistaan erikseen, jolloin sääntely ei mahdollista viranomaisten välistä automaattiseen tietojenvaihtoon perustuvaa järjestelmää.¹⁷⁵

Vastaajan yhteys- ja tunnistetiedoilla tarkoitetaan tietoja, jotka ovat tarpeen henkilön yksilöimiseksi hänen asuin-, koti- tai olinpaikkansa selvittämiseksi.¹⁷⁶ Myös vastaajan henkilö- tai liiketunnus voitaisiin luovuttaa. Ulosottovastaajan taloudellisesta toiminnasta ja asemasta voitaisiin antaa tietoja muille viranomaisille.¹⁷⁷ Tietoja voitaisiin luovuttaa esimerkiksi ulosotto selvityksestä. Tietoja voidaan luovuttaa UK 3:70 ja 71:ssä säädettyä viranomaisen käyttötarkoitusta varten. Tällöin virkavastuulla toimivan viranomaisen on huolehdittava siitä, että käyttötarkoitusedellytys täyttyy ja toissijaisesti epävarmoissa tilanteissa ulosottoviranomaisen tulisi tiedustella tietoja pyytävän viranomaisen käyttötarkoituksesta.¹⁷⁸

Käyttötarkoitusedellytyksestä on säädelty tarkemmin UK 3:70 1-8 ja 71:n 1-2 kohdissa. Esimerkiksi syyttäjä- ja esitutkintaviranomainen voi saada tietoja rikosten selvittämistä, esitutkintaa, syyteharkintaa tai tuomioistuinkäsittelyä varten. Tietojenanto-oikeus käsittää myös muusta asiakirjasta kuin ulosotto rekisteristä annettavat tiedot. Näin ollen ulosottoviranomainen voi antaa ulosotto selvityksen ja mahdollisine äänitteineen samoin kuin hakemusasiakirjat, ulosottomiehen päätökset ja pöytäkirjat ilman, että niistä peitettäisiin tai poistettaisiin tietoja.¹⁷⁹

Muun muassa ulosottoviranomaisten ja muiden viranomaisten lisääntyneen yhteistyön ja ulosoton erikoisperintätoiminnasta johtuen ulosottokaareen otettiin myös ulosottomiehen

¹⁷² Linna – Leppänen 2014 s. 554.

¹⁷³ HE 216/2001 vp s. 164.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Ibid., s. 164.

¹⁷⁹ Linna – Leppänen 2014 s. 557.

oma-aloitteista tietojenluovutusta koskeva sääntely.¹⁸⁰ UK 3:72:n perusteella ulosottomiehellä on oikeus luovuttaa tietoja myös oma-aloitteisesti. Ulosottomiehellä ei ole velvollisuutta, mutta oikeus luovuttaa edellä mainituille yhteistoimintaviranomaisille tietoja, jos on syytä epäillä ulosottovastaajan tai sivullisen syyllistyneen virallisen syytteen alaiseen tekoon. Erona edellä käsiteltyyn ulosottomiehen oikeuteen luovuttaa tietoja pyydetäessä on nimenomaan tietojen oma-aloitteinen luovutusoikeus silloin kun vastaajan tai sivullisen epäillään syyllistyneen rikokseen.

Ulosottomieheltä ei kuitenkaan vaadita perusteellista rikosoikeudellista arviota.¹⁸¹ Oma-aloitteinen tietojen luovutusoikeus voidaan selvennyksen vuoksi jakaa kahteen ryhmään: a) tietojenluovutusoikeus tiettyjen talousrikosten osalta ja vakavien rikosten osalta esitutkinta varten (UK 3:72.1) ja b) tietojenluovutusoikeus muille yhteistoimintaviranomaisille (UK 3:72.2 ja 3).

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat sellaiset rikosepäilyt, kuten RL 39 luvussa tarkoitettu velallisen petos, jolloin ulosottovelallisen tai sivullisen epäillään salanneen ulosotto selvityksessä omaisuutta koskevia tietoja. Toisena mainitaan ulosottotäytäntöönpanoa vaarantavat rikokset, jolloin velallisen epäillään esimerkiksi piilottaneen omaisuuttaan ulosottovelkojien ulottumattomiin. Tällaisena rikostyyppinä voidaan mainita velallisen epärehellisyys (RL 39:1).

Toiseen ryhmään kuuluvat muun muassa liiketoimintakiellon rikkomista koskevat epäilyt, jotka voidaan ilmoittaa esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisille. Tulliviranomaisille voidaan ilmoittaa vastaajan tai sivullisen epäillyt tulliselvitysrikokset ja muuhun maahan tuontiin ja maastavientiin liittyvät rikokset. Konkurssipesän hoitoon liittyvistä rikosepäilyistä voidaan ilmoittaa konkurssiasiamiehelle, joka voi käynnistää konkurssipesän erikoisselvityksen. Epäilyttävistä liiketoimista voidaan ilmoittaa rahanpesuyksikölle.¹⁸²

Tietoja voidaan oma-aloitteisesti luovuttaa myös veroviranomaisille ja työttömyyspäivärahaa tai muuta julkista etuutta myöntävälle tai valvovalle viranomaiselle, säätiölle ja julkisyhteisölle (UK 3:72.3). Tiedot tulee hävittää muussa kuin ensimmäisessä ryhmässä tarkoitettujen tietojen lisäksi heti, kun niitä ei tarvita, jollei niiden säilyttämiseen ole perusteltua aihetta (UK 3:72.4). Tällä pyritään välttämään rikosepäilytietokantojen muodostuminen.¹⁸³

¹⁸⁰ HE 216/2001 vp, s. 168.

¹⁸¹ Ibid., s. 168-169.

¹⁸² Linna – Leppänen 2014, s. 559.

¹⁸³ Ibid., s. 560.

5 Tietojen luovutusta ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely

Edellä kerrotuin tavoin ulosottovastaajalla on laaja tiedonantovelvollisuus ulosotto selvityksessä. Ulosottovastaaja voidaan velvoittaa pakkokeinojakin käyttäen täyttämään tietojen antovelvollisuutensa myös sellaisten seikkojen osalta, joilla saattaa olla haitallista merkitystä arvioitaessa hänen syyllistymistään rikokseen. Ulosotto selvityksessä saatuja tietoja voidaan pääsääntöisesti luovuttaa asianosaisille ja myös rikosoikeudellista vastuuta toteuttaville viranomaisille. Mikäli tietojen luovutusta koskevasta pääsäännöstä ei olisi poikkeuksia, niin pakkokeinoja käyttäen toteutettu tiedonantovelvollisuus muodostaisi ristiriidan itsekriminointisuoja koskevan periaatteen kanssa.

Kenelläkään ei ole velvollisuutta myötävaikuttaa oman syyllisyytensä selvittämiseen. Ulosottomenettelyssä on pyritty turvaamaan velallisen itsekriminointisuoja niin sanotulla palomuurisääntelyllä. Ulosottokaaren palomuurisääntely pyrkii estämään tietojen leviämisen ja hyödyntämisen selvitysmenettelyn ulkopuolella puuttumalla tietojensaantioikeuteen sekä rajoittamalla asianosaisten saamien tietojen hyödyntämistä. Myös julkisuuslakiin sisältyy viranomaisten ja asianosaisten salassapitoa koskevia säännöksiä, joilla on merkitystä nimenomaan ulosottomiehen ja muiden virkakunnan ulkopuolisten henkilöiden velvollisuuteen suojata selvityksessä saatuja tietoja.

5.1 Julkisuuslain mukainen salassapitovelvollisuus

Viranomaisten salassapitovelvollisuus voidaan jakaa kahteen ryhmään: a) asiakirjasalaisuuteen ja b) vaitiolo velvollisuuteen. Asiakirjasalaisuus koskee asiakirja-alustaan talletettuja tietoja ja vaitiolo velvollisuus koskee sellaisten tietojen ilmaisukieltoa ja leviämisen ehkäisemistä, joita ei välttämättä ole talletettu mihinkään alustalle,¹⁸⁴ vaan ne on saatu esimerkiksi suullisesti ja niitä ei ole kirjattu mihinkään. Vaitiolo velvollisuus koskee myös sellaisia tietoja, jotka on saatu salassa pidettävästä asiakirjasta. Julkisuuslaissa säännellään myös asianosaisten vaitiolo velvollisuudesta.

Julkisuuslain 22.1 §:n mukaan viranomaisen asiakirja on pidettävä salassa, jos se on julkisuuslaissa säädetty salassa pidettäväksi. Julkisuuslaissa täytyy tällöin olla nimenomainen säännös salassa pidettävän asiakirjan osalta. Salassa pidettäviä ovat myös viranomaisen lain nojalla salassa pidettäväksi määräämät asiakirjat ja sellaiset asiakirjat joista on lailla säädetty vaitiolo velvollisuus. Toisin sanoen viranomaisten asiakirjat voivat olla

¹⁸⁴ Linna – Leppänen 2014, s. 569.

salassa pidettäviä 1) suoraan julkisuuslain nimenomaisen säännöksen nojalla 2) viranomaisen erikseen lain nojalla määräämät asiakirjat sekä 3) vaitiovelvollisuuden piiriin kuuluvat asiakirjat.

Salassa pidettäviä asiakirjoja, niiden kopiota tai tulostetta ei saa JulkL 22.2 §:n mukaan saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa niitä teknisen käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi. JulkL 24.1 §:n 23 kohdassa on säädetty ulosottoasiakirjat salassa pidettäväksi. Ulosottoasiakirjat ovat salassa pidettäviä siltä osin kuin ne sisältävät sellaisia tietoja, jotka ulosottorekisteriin merkittyinä olisivat ulosottokaaren mukaan salaisia. Ulosottoselvitys ja tiedot luonnollisesta henkilöstä ulosottovelallisenä ovat saman kohdan mukaan myös salassa pidettäviä.

Ulosottoviranomaisen ja asianosaisen vaitiovelvollisuudesta säädetään julkisuuslain 23 §:n 1-2 kohdissa. Ensimmäisen kohdan mukaan vaitiovelvollisuus koskee niin viranomaisen palveluksessa olevaa kuin luottamustehtävää hoitavaa henkilöäkin. He eivät saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää sisältöä tai tietoa, joka asiakirjaan merkittynä olisi salassa pidettävä, eikä muutakaan viranomaisessa toimiessaan tietoonsa saamaa seikkaa, josta lailla on säädetty vaitiovelvollisuus. Toisen kohdan mukaan vaitiovelvollisuus koskee myös virkakunnan ulkopuolista toimitustodistajaa, asiantuntijaa, ulosottomiehen mahdollisesti asettamaa toimitsijaa, vakuuden säilyttäjää, huutokaupan toimittajaa ja muuta vastaavaa henkilöä.¹⁸⁵

Ulosottoviranomainen ei saa luovuttaa salassa pidettäviä asiakirjoja, kuten ulosottoselvitystä, eikä antaa siitä tietoa sivullisille. Julkisuuslakia koskevassa hallituksen esityksessä ei ymmärrettävistä syistä ole määritelty, keitä sivullisilla tarkoitetaan. Julkisuuslain yleislaki luonteen vuoksi siinä ei ole ollut tarkoituksenakaan määritellä, keitä kunkin asian tai prosessin asianosaiset ovat. Tällöin sivullisen käsite määräytynee asianomaista prosessia koskevien aineellisten säännösten perusteella, jolloin ulosottoselvityksen sivullisstatus määräytyy ulosottokaaren säännösten mukaan.

Ulosottokaaren 1:3.1:n 1-5 kohdissa on säädelty ulosottomenettelyn asianosaisista ja sivullisista. Edellä mainitun pykälän 1-4 kohtien mukaan asianosaisia ovat hakija, joka on hakenut täytäntöönpanoa ja vastaaja, jota vastaan ulosottotäytäntöönpanoa on haettu. Asianosaisia ovat myös velkojat ja velallinen. Sivullisia taasen ovat muut henkilöt kuin asianosaiset.

¹⁸⁵ Linna – Leppänen 2014 s. 569.

Näin ollen ulosottoselvityksen asianosaisaseman perusteella ainakin hakijalla, velallisella ja tämän edustajalla on oikeus saada tietoja myös salassa pidettävästä ulosottoselvityksestä. Vastaajalla, kutsutulla hakijalla ja sellaisella sivullisella, jonka etua ulosottoselvitys koskee, on oikeus olla myös läsnä ulosottoselvityksessä.¹⁸⁶ Näin ollen edellä mainituilla tahoilla on mahdollisuus saada tietoja ulosottoselvityksestä jo läsnäolo-oikeuden perusteella, vaikkei heillä olisi mahdollisuutta saada ulosottoselvitystä ja siihen liittyviä asiakirjoja muuten.

Julkisuuslaissa on säädelty myös vaitiolovelvollisuudesta ja tietojen hyväksikäyttökielosta. Edellä mainituissa JulkL 23.1-2 §:ssa tarkoitetut henkilöt eivät saa käyttää salassa pidettäviä tietoja omaksi taikka toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi (JulkL 23.3§). Hyväksikäyttökielto koskee näin ollen muun muassa viranhoitotehtävissä toimivaa ulosottomiestä ja asianosaisia. Kielto jatkuu myös viranhoito- ja avustajatehtävien jälkeenkin, ja kiellon laiminlyönti on säädetty rikosoikeudellisella vastuulla rangaistavaksi.¹⁸⁷ Lisäksi hyväksikäyttökielto koskee niin salassa pidettäviä asiakirjatietoja kuin asiakirjoihin tallentamattomiakin vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluviakin tietoja.¹⁸⁸

Näin ollen ulosottomies ei saa käyttää hyväksi asemansa perusteella saatuja sellaisia tietoja, jotka ovat salassa pidettäviä. Ulosottomenettelyn näkökulmasta vaitiolo- ja hyväksikäyttökielloilla on merkitystä esimerkiksi tilanteissa, joissa salassapitovelvollisuudesta johtuen tietoja ei saa edelleen luovuttaa muille viranomaisille. Tällöin luovutusrajoitusten alaisia tietoja saatettaisiin pyrkiä hyödyntämään esimerkiksi velvoittamalla ulosottomies todistaja-asemansa perusteella antamaan tietoja. Näin ollen joudutaan ratkaisemaan kysymys siitä, takaako vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto tietojen edelleen luovutuksiellon rinnalla myös niin sanotun ilmaisukiellon salassa pidettävistä asioista. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2002:116 myös pohtinut ulosottomiehen ulosottoselvityksessä saamien tietojen salassapitovelvollisuutta.

Ratkaisussa oli kyse siitä, voitiinko valittaja A velvoittaa täyttämään tiedonantovelvollisuutensa ulosottoselvityksessä uhkasakon nojalla, kun häntä vastaan oli samanaikaisesti vireillä rikosasia, jossa oli kyse ulosottoselvityksen kanssa samoista seikoista. Korkein oikeus tuli äänestyspäätöksellään (4-1) siihen johtopäätökseen, ettei valittaja A:n itsekriminointisuoja oltu loukattu.

¹⁸⁶ HE 216/2001 vp, s. 112.

¹⁸⁷ Linna – Leppänen 2014, s. 570.

¹⁸⁸ HE 30/1998 vp, s. 85.

Erityisesti erimieltä ollut oikeusneuvos Arponen pohti perusteluissaan asianosaisten ja ulosottomiehen salassapitovelvollisuutta ja hyödyntämiskieltoa. Arponen perustelut ovat ymmärrettävissä niin, että ulosottomiestä koskeva julkisuuslain sisältämä salassapitovelvollisuus ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely takaisi tietojen hyväksikäyttökiellon velallisen itsekriminointisuoja loukkaaviin tarkoituksiin.¹⁸⁹ Saman sisältöinen ajatus on luettavissa myös myöhemmin EIT:n samasta tapauksesta antamasta ratkaisusta ja korkein oikeus on tuonut esille ulosottomiestä koskevan vaitiolo- ja salassapitovelvollisuuden ulosotto- ja selvityksen itsekriminointiproblematiikkaan liittyvässä tuoreemmassakin ratkaisussaan.¹⁹⁰

Ongelmaksi ei niinkään muodostunut julkisuuslaissa ulosottomiestä koskeva salassapitovelvollisuus ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely vaan Arponen kiinnitti huomiota julkisuuslain asianosaisten salassapitovelvollisuutta ja hyödyntämiskieltoa koskeneeseen poikkeukseen. Poikkeussäännökseen sisältyi mahdollisuus käyttää tietoja rikosasian yhteydessä käsiteltävän vahingonkorvausvaatimuksen tueksi.

Pääsääntöisesti JulkL 23.2 §:n mukaan asianosainen, hänen edustajansa tai avustajansa ei saa ilmaista sivullisille asianosaisaseman perusteella saatuja salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asianosaista itseään. Asianosaisten osalta hyväksikäyttökiellosta on kuitenkin säädetty poikkeus. JulkL 23.3 §:n perusteella asianosainen, hänen edustajansa tai avustajansa saa kuitenkin käyttää muita kuin asianosaista itseään koskevia tietoja, kun kysymys on sen oikeuden, edun tai velvollisuuden hoitamista koskevasta asiasta, johon asianosaisten tiedonsaantioikeus on perustunut.

Poikkeussäännöksen tarkoituksena on sallia tietojen hyväksikäyttöoikeus paitsi samaa asiaa eri muutoksenhakuasteissa käsiteltäessä myös muussa viranomaisessa vireille pantavassa asiassa, jos viimeksi mainitussakin tapauksessa on kysymys saman oikeuden, velvollisuuden tai edun hoitamista koskevasta asiasta.¹⁹¹ Julkisuuslakia koskevassa hallituksen esityksessä on annettu myös esimerkkejä siitä, minkälaisiin oikeuksien, etujen ja velvolluuksien hoitamiseen hyväksikäyttökiellosta säädetty poikkeus soveltuisi. Esimerkiksi ulosoton hakija voisi käyttää ulosottoasiassa asianosaisasemansa perusteella saamia tietoja takaisinsaantia tai konkurssia koskevassa, saman saatavan perintää liittyvässä asiassa.¹⁹²

¹⁹⁰ EIT Marttinen v. Suomi, kohta 72 ja KKO 2014:82, kohta 30.

¹⁹¹ HE 30/1998 vp, s. 85.

¹⁹² Ibid., s. 85.

Ulosottoselvityksessä itsekriminointisuoja koskevaa ongelmaa silmällä pitäen mielenkiinto kohdistuu poikkeussäännön käyttömahdollisuuksiin. Voiko tietoja käyttää esimerkiksi vahingonkorvausvaatimuksen tueksi ulosottovelallista vastaan kohdistuvassa rikosasiassa? Ulosottovelallista vastaan kohdistuvassa rikosasiassahan on kyse muussa viranomaisessa vireille tulevasta asiasta, jossa asianosaisten vahingonkorvausvaatimus perustuu saman oikeuden hoitamiseen, kuin ulosotossa. Mikään ei tällöin julkisuuslain mukaan estäne asianosaista käyttämästä asianosaisasemansa perusteella saamiaan tietoja vahingonkorvausvaatimuksensa tueksi ulosottovelallista vastaan kohdistuvassa rikosasiassa. Näin ollen on mahdollista, että ulosottoselvityksessä selville saatuja seikkoja käytettäisiin samalla todisteina ulosottovelallista vastaan myös rikosasian syyllisyyskysymystä ratkaistaessa.¹⁹³

Julkisuuslain ulosottomiestä sitova vaitiolovelvollisuus ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely ei ollut, eikä liene nykyäänkään ole ulosottomenettelyn itsekriminointisuojan näkökulmasta niinkään ongelma. Ongelmaksi sen sijaan koettiin asiaosaisten salassapitovelvollisuudesta säädetty poikkeus, jonka perusteella tietoja oltaisi todennäköisesti voitu hyödyntää ulosottovelallista vastaan kohdistetussa rikosoikeudenkäynnissä. Tuolloin voimassa ollut ulosottolakikaan ei sisältänyt asiaosaista koskevaa itsekriminointisuojan takaavaa hyödyntämiskieltoa, jolloin jo myöhemmin ulosottolakiin päädyttiin ottamaan niin sanottua palomuuria koskeva sääntely. Palomuurisääntely sisällytettiin luonnollisesti ulosottolain uudistuksen yhteydessä nykyään voimassaolevaan ulosottokaareenkin.

5.2 Ulosottokaaren ulosottoviranomaisia koskeva tietojenluovutuskielto

Ulosottokaaressa on säädelty ulosottomiestä koskevasta tietojen luovutuskiellosta. Julkisuuslain salassapito- ja vaitiolovelvollisuudesta huolimatta ulosottomies voi pääsääntöisesti luovuttaa ulosottomenettelyssä saamiaan tietoja muun muassa syyttäjä- ja poliisiviranomaisille niin kuin UK 3:70:ssä säädetään. Pääsäännöstä on kuitenkin säädetty poikkeus.

Ulosottokaaren 3:73:n mukaan tietoja ei saa luovuttaa jos ne olennaisin osin saatu:

- 1) henkilöltä, joka on siinä menettelyssä todistajana velvollinen tai oikeutettu kieltäytymään todistamasta siitä seikasta, jollei kieltäytymään oikeutettu anna luovuttamiseen suostumustaan;

¹⁹³ KKO 2002:116, Arposen perustelut.

- 2) velalliselta kysyttäessä 52 §:n 6–8 kohdassa tarkoitettua seikasta, jos vastauksesta käy ilmi, että velallinen on saattanut syyllistyä muuhun kuin ulosottomenettelyssä tehtyyn rikokseen, ja tiedon luovuttaminen saattaa hänet siinä menettelyssä syytteen vaaraan; tai
- 3) sivulliselta, jos tieto koskee sivullisen väärinkäytöksiä.

Edellä mainittu tietojen luovuttamiskieltoa koskevan sääntelyn tarkoitus liittyy tarpeeseen saada täytäntöönpanon toimittamiseksi tietoja, mutta samalla myös suojata eräissä tapauksissa tietojen antajaa.¹⁹⁴ Ulosottotäytäntöönpanon yhtenä tarkoituksena on kartoittaa velalliselle kuuluvan omaisuuden laajuus ja sen ulosmittauskelpoisuus. Tällöin velallinen tai muut tiedonantovelvolliset saattavat joutua paljastamaan sellaisia omaisuuteen liittyviä järjestelyjä, jotka eivät välttämättä kestä kaikkea rikosoikeudellisesta näkökulmasta tehtyä tarkastelua. Näin ollen ulosottokaarella on pyritty ratkaisemaan eri suuntiin vaikuttavien oikeuksien ristiriita tietojen luovutusta koskevin rajoituksin.

Luovutuskielto saattaa koskea niin julkista tietoa yhtä lailla kuin salaista tietoakin. Se koskee myös tietoa siitä riippumatta, onko se talletettu ulosottorekisteriin vai kirjattu muuhun asiakirjaan vai onko kyseessä asiakirjaan kirjaamaton tieto.¹⁹⁵ Se koskee myös niin tietojen oma-aloitteista luovutusta, kuin niitäkin tilanteita, joissa toinen viranomaisen on pyytänyt tietoja.¹⁹⁶

Tietojen luovuttamisrajoitusta koskeva sääntely tulee ajankohtaiseksi silloin, kun todistamista koskevat säännökset syrjäytyisivät taikka kun velallinen joutuisi syytteen vaaraan tai sivullinen vastaamaan väärinkäytöksistään antamiensa tietojen johdosta. Käytännössä UK 3:73 tarkoittaa lähinnä sitä, että ulosottomies ei saa luovuttaa todistajan asemassa olevalta saatuja tietoja ulosotollisia prosesseja lukuun ottamatta tuomioistuimelle eikä velalliselta tai sivulliselta saatuja mahdollisia väärinkäytöksiä koskevia tietoja esitutkintaviranomaiselle tai rikosoikeudenkäynnissä.¹⁹⁷ Luovuttamisrajoitusta koskeva sääntely on myös riippumaton siitä, onko henkilö tähänastisen EIT:n oikeuskäytännön tarkoittamassa mielessä syytetyn asemassa vai ei.¹⁹⁸

Rajoitukset eivät koske, sivullisen väärinkäytöstietoja lukuun ottamatta, ulosottoviranomaisten keskinäistä tietojenvaihtoa.¹⁹⁹ Kyse on siitä, että tietojen luovutusrajoituksia

¹⁹⁴ Linna – Leppänen 2014, s. 571.

¹⁹⁵ Ibid, s. 571.

¹⁹⁶ HE 216/2001 vp s. 169.

¹⁹⁷ Linna – Leppänen 2014, s. 573.

¹⁹⁸ Ibid., s. 572.

¹⁹⁹ Ibid., s. 573.

koskevaa sääntelyä ei tarvita niin kauan kuin tiedot pysyvät ulosottolaitoksen sisällä. Näin ollen ulosottomies voi antaa edellä mainittuja tietoja toiselle ulosottomiehelle tai ulosoton hallintoviranomaiselle (oikeusministeriö ja Valtakunnanvoudinvirasto) miettimättä sitä, mistä lähteestä ne on saatu.²⁰⁰

5.2.1 Salassapitoon perustuva todistamiskiellovelvollisuus

Niistä henkilöistä ketkä ovat joko oikeutettuja tai velvoitettuja kieltäytymään todistamasta säädellään oikeudenkäymiskaassa. Ulosottomenettelyn näkökulmasta merkitystä on sellaisilla henkilöillä, jotka ovat tosiasiallisesti joko virkansa, ammattiasemansa tai velalliseen liittyvän suhteen perusteella oikeutettuja tai velvoitettuja kieltäytymään todistamasta. OK 17:12:ssä säädetään virkamiestä koskevista todistamiskielloista. Sen mukaan muun muassa:

”Virkamies tai julkisyhteisön työntekijä taikka julkista valtaa käyttävä tai julkista luottamustehtävää hoitava taikka muu viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain mukaan vaitiolovalvollinen siitä, mitä mainitun lain tai oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain mukaan on salassa pidettävä, ellei se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostu todistamiseen.”²⁰¹

Näin ollen todistamiskiello koskee virkansa perusteella myös ulosottomiestä. On myös otettava huomioon, että todistamiskiello ei rajoitu ainoastaan aikaan, jolloin ulosottomies on virkasuhteessa vaan velvollisuus kieltäytyä todistamasta säilyy, vaikkei asianomainen henkilö enää ole siinä asemassa, jossa hän on saanut tiedon todistettavasta seikasta (OK 17:22.1). Ulosottomies on ulosottomenettelyssä tietoonsa saamistaan seikoista julkisuuslain 23.1 §:n perusteella vaitiolovalvollinen ja saman lain 24.2 §:n 23 kohdan perusteella ulosottoasiakirjat ovat salassa pidettäviä. Ulosottomies on vaitiolovalvollisuuden ja ulosottoasiakirjojen salassapitoa koskevan sääntelyn perusteella velvollinen kieltäytymään todistamasta ulosottomenettelyssä tietoonsa saamista seikoista. Näin ollen, edellä mainittuja tietoja ei voida kierrättää myöskään ulosottomiehen kautta.²⁰² Toinen asia tietenkin on, jos se jonka suojaksi tiedot on säädetty salassa pidettäväksi, suostuu todistamiseen.

OK 17:13.1:ssa säädetään oikeudenkäyntiasiamiehen, avustaja ja tulkin velvollisuudesta kieltäytyä todistamasta sellaisista seikoista, jotka hän on saanut tietää hoitaessaan oikeudenkäyntiin liittyvää tehtävää tai antaessaan oikeudellista neuvontaa oikeudenkäyntiä

²⁰⁰ Linna – Leppänen 2014, s. 573.

²⁰¹ Jokela 2015, s. 271.

²⁰² Linna – Leppänen 2014, s. 575.

edeltävässä vaiheessa taikka oikeudenkäynnin käynnistämiseksi tai sen välttämiseksi. Lisäksi asianajaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja taikka julkinen oikeusavustaja ei saa luvattomasti todistaa yksityisen tai perheen salaisuudesta tai liike- tai ammattisalaisuudesta, josta hän on saanut tiedon avustajantehtävässään oikeudenkäynnin ulkopuolisessa asiassa esimerkiksi avustaessaan testamentin tai muun asiakirjan laidinnassa, yrittyskaupan tekemisessä tai sopimusneuvottelussa.²⁰³

Ulosottomenettelyn ja siihen liittyvän ulosottoselvityksen voitaneen katsoa olevan sellainen oikeudenkäynnin ulkopuolinen asia, jota edellä mainitussa lainkohdassa tarkoitetaan. Kun asiamies on asemansa perusteella velvollinen kieltäytymään todistamasta, niin myöskään häneltä saatuja UK 3:52:ssä tarkoitettuja tietoja ei saa luovuttaa eteenpäin. Asiamiehen tietojenluovutusrajoitusta koskevaa sääntelyä ei myöskään voida edellä mainittuun sääntelyyn perustuen kiertää todistamiskeinoilla, koska asiamies ei saa ilman päämiehen suostumusta todistaa niistä sekoista, joista päämies on hänelle toimeksiantosuhteessa asian ajamista varten uskoutunut.²⁰⁴

5.2.2 Oikeus kieltäytyä todistamasta

Tietojen luovutusrajoitus koskee myös sellaisilta henkilöiltä saatuja tietoja, jotka ovat oikeutettuja kieltäytymään todistamasta. Ulosottomenettelyn näkökulmasta tällaisista henkilöistä eniten merkitystä lienee lähiomaisilla. Lähiomaisten kieltäytymisoikeudesta säädetään OK 17:17:ssä. Sen mukaan kieltäytymisoikeus on asianosaisen nykyisellä tai entisellä aviopuolisolla sekä nykyisellä avopuolisolla, sisaruksilla, suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa olevilla sukulaisilla ja niillä, joilla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen.

Aviopuolisoihin rinnastetaan henkilöt, jotka ovat rekisteröineet parisuhteensa säädetyllä tavalla.²⁰⁵ Sisaruksiin rinnastetaan myös sisar- ja velipuolet. Ottovanhempia ja ottolapsia ei ole mainittu erikseen, koska adoptiolainsäädännön mukaan ottolasta pidetään ottovanhempien lapsena.²⁰⁶

Aikaisempaan oikeudenkäymiskaaren lähiomaisen kieltäytymisoikeutta koskevaan sääntelyyn verrattuna uutta on asianosaisen avopuolisolle myönnetty kieltäytymisoikeus.²⁰⁷

²⁰³ Jokela 2015, s. 273.

²⁰⁴ Linna – Leppänen 2014, s. 575.

²⁰⁵ Jokela 2015, s. 270.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Jokela 2015, s. 270.

Uutta on myös, että kihlatulla ja asianosaiseen lankoussuhteessa olevilla ei enää ole automaattista kieltäytymisoikeutta, vaan se tulee tapauskohtaisesti arvioitavaksi OK 17:17.1:ssa mainitun loppuosan perusteella.²⁰⁸ Lähiomaisten kieltäytymisoikeus kuitenkin perustuu ajatukseen, ettei ketään saa pakottaa toimimaan läheisensä vahingoksi.²⁰⁹ Näin ollen voidaan myös kihlauksen olevan niin vahva osoitus asianomaisten läheisestä suhteesta, jonka pitäisi yleensä riittää kieltäytymisoikeuteen.²¹⁰ Myös entisellä avopuolisella ja niin sanotuissa uusperheissä ja kasvattiperheissä yhdessä asianosaisen kanssa asuvilla henkilöillä, jotka eivät ole tämän biologisia sukulaisia, voi tapauksesta riippuen olla tällainen harkinnanvarainen kieltäytymisoikeus.²¹¹

Oikeudenkäymiskaaren sisältyy vielä erityismaininta lähiomaisen oikeudesta kieltäytyä todistamasta sellaisten seikkojen osalta, jotka saattaisivat hänet tai häneen OK 17:17:ssa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai häneen mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen. Näin ollen luovutusrajoitukset koskevat niin sellaisia tietoja, jotka saattavat hänen edellä mainitussa lainkohdassa tarkoitettun läheisensä syytteen vaaraan kun myös häntä itseään koskevia rikosoikeudellisesta näkökulmasta arkaluontoisia tietoja.²¹²

On myös huomion arvoista, että luovutuskielto ei myöskään ole ehdoton niiden tietojen osalta, jotka on saatu kieltäytymisoikeuden piiriin kuuluvilta henkilöiltä. Tietoja voidaan luovuttaa pääsäännön mukaan, jos asiaomainen henkilö suostuu siihen.²¹³ Suostumuksen osalta ulosottomiehen tulisi käsitykseni mukaan, kuitenkin selvittää asianomaiselle henkilölle, mihin tarkoitukseen tietoja voidaan luovuttaa.

UK 3:73:n mukainen todistajan kieltäytymisoikeuteen perustuvat tietojen luovutusrajoitukset eivät ole kuitenkaan UK 3:70.2:n perusteella voimassa ulosottovalitusasiassa tai täytäntöönpanoriidassa. Tällöin ulosottomiehelle tietoja antaneen kieltäytyessä todistamasta edellä mainituissa prosesseissa, ulosottomies saa ilmaista saamansa tiedot tuomioistuimelle, ja tuomioistuin saa huomioida ne ratkaisua antaessaan.²¹⁴ Merkitystä ei myöskään ole sillä, onko tiedot annettu vapaaehtoisesti vai UK 3:66:n nojalla velvoitettuna.²¹⁵ Edellä mainittua tietojen luovuttamisrajoitusta ja ilmaisukieltoa koskevasta sääntelystä

²⁰⁸ Jokela 2015, s. 270.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ HE 46/2014 vp, s. 76 ja OM 69/2012, s. 105-106.

²¹² Linna – Leppänen 2013, s. 574.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Linna – Leppänen 2014, s. 576.

²¹⁵ Ibid.

tehty poikkeus ei sen sijaan koske esimerkiksi ulosottomiehen esiintyessä todistajana takaisinsaantiasiassa, rikosasiassa tai korvausasiassa.

Linna ja Leppänen ovat esittäneet ajatuksen tilanteen ongelmallisuudesta, jos asianomaisella katsottaisiin olevan oikeus kieltää antamiensa tietojen käyttäminen sen jälkeen, kun täytäntöönpano on niiden perusteella toimitettu.²¹⁶ Edellä mainitulla poikkeussäännöksellä pyritään turvaamaan se, että tuomioistuimien käsitellessään ulosottovalitusta tai täytäntöönpanoriitaa saa saman aineiston käyttöönsä kuin ulosottomiehellä oli ensi asteen ulosotossa, vaikka tietojen antaja käyttäisi oikeuttaan kieltäytyä todistamasta.²¹⁷

Edellä mainittua ilmaisukiellosta tehtyä poikkeussäännöstä on perusteltu myös ihmisoikeuksia koskevilla periaatteilla.²¹⁸ Lainkohdasta annetussa lakivaliokunnan mietinnössä on todettu, etteivät syyttäjän- ja esitutkintaviranomaiset saa käyttää velallisen ulosottomiehelle antamia tietoja velallisen syytteeseen saamiseksi, vaikka ne olisi saatu esimerkiksi oikeudenkäyntiaineistosta.²¹⁹ Tällä ilmeisesti viitataan itsekriminointisuojaan vastaisesti hankittujen tietojen hyödyntämiskieltoon, jolloin edellä mainitun perusteella esitutkintaja syyttäväviranomaisten tulisi lähtökohtaisesti jo viranpuolesta ottaa huomioon tietojen hyväksikäyttökielto.

Luovutusrajoitusten alaisten tietojen siirtyminen muuhun kuin ulosottotäytäntöönpanoa tai siinä syntyneitä riita-asiaa koskeviin tarkoituksiin voitaisiin käsitykseni mukaan pyrkiä kuitenkin ehkäisemään muullakin keinoin. Täytäntöönpanoon liittyvää riita-asiaa käsittelevä tuomioistuin voisi päättää oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 10 §:n perusteella oikeudenkäyntiasiakirjojen salassa pidettävyydestä sellaisten tietojen osalta, jotka muuten olisivat luovuttamisrajoitusten alaisia UK 3:73:n perusteella. Jos luovuttamisrajoitusten alaisia tietoja ei sisältyisi oikeudenkäyntiasiakirjoihin, mutta asian mahdollisessa suullisessa käsittelyssä tulee edellä mainittuja tietoja esille, niin tällöin tuomioistuin voisi käsitykseni mukaan toimittaa näitä koskevien tietojen osalta suljetun käsitteilyn OikJulkL 15.7 §:n perusteella.

Kieltäytymisoikeutta ja velvollisuutta koskevan sääntelyn osalta yhteenvetona voidaan todeta, että tällaisilta henkilöiltä saatuja tietoja voidaan luovuttaa viranomaisille muissa

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid., s. 572.

²¹⁸ LaVM 34/2002 vp, s. 15.

²¹⁹ Ibid.

kuin UK 3:73:ssä tarkoitetuissa tilanteissa.²²⁰ Sellaisia tietoja, jotka ovat myös luonteeltaan salassa pidettäviä niitä saadaan luovuttaa vain UK 1:33, 3:70 ja 71:ssä säädettyssä laajuudessa.²²¹

5.2.3 Velalliselta saatujen tietojen luovutusrajoitukset

UK 3:73.1:n 2 toinen kohta on säädetty suojaamaan velalliselta saatavia tietoja. Säännös antaa velalliselle suojan siitä riippumatta, onko velallinen esitutkinnassa epäillyn asemassa vai ei,²²² jolloin ulosottokaaren säännös on siinä mielessä laajempi, kuin itsekriminointisuojuelle kansallisessa oikeuskäytännössä annettu sisältö samanaikaisuusedellytyksineen. Luovutusrajoitukset eivät kuitenkaan ole voimassa ulosottomenettelyssä tehtyjen rikosten osalta.²²³

Velallista suojaavan luovutusrajoituksen piiriin kuuluvat tiedot, jotka on saatu velalliselta kysyttäessä ulosotto selvityksessä tai vapaamuotoisesti UK 3:52:n 6-8 kohdassa tarkoitetusta tiedosta. Luovutusrajoitus koskee siis seuraavia tietoja:

- 1) velallisen varallisuusasemaan vaikuttavat sopimukset ja sitoumukset sekä omaisuus, joka on hänen määräysvallassaan tai käytössään valtuutuksen tai muun vastaavan perusteen, järjestelyn tai sopimuksen nojalla
- 2) velallisen vastikkeellisesti tai vastikkeetta luovuttama omaisuus, suorittamansa maksut ja tekemänsä oikeustoimet ja niihin vaikutukseltaan rinnastettava menettely, järjestely ja muu toimenpide, jos tiedot ovat tarpeen sen selvittämiseksi, voidaanko omaisuutta peräyttää ulosottoon takaisinaantikantein
- 3) muut vastaavat tiedot, jotka koskevat velallisen taloudellista asemaa ja toimintaa.

Ulosottokaaren velallisen suojaksi säädelty luovutusrajoitusta koskeva lainkohta vaikuttaa melko kategoriselta. Itsekriminointisuojujan tarkoituksena on kuitenkin suojata henkilöä painostamiselta kaikenlaisiin rikosepäilyihin liittyvien tietojen osalta, jolloin luovutusrajoitusta koskevan sääntelyn voitaneen tulkita koskevan kaikkia velallisen antamia tietoja, jos ne voivat johtaa velallisen syytteen vaaraan.²²⁴

²²⁰ Linna – Leppänen 2014, s. 576.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid., s. 579.

²²³ HE 216/2001 vp, s. 170.

²²⁴ Linna – Leppänen 2014, s. 578.

Tällöin luovutusrajoitukset koskenevat myös niin ulosottovelalliselle ulosottoselvityksessä asetetun luettelointi- kuin vastausvelvollisuuden piiriinkin kuuluvia tietoja. Luettelointivelvollisuuden piiriin kuuluviin tietoihin ei kuitenkaan välttämättä sisälly niin suurta riskiä sellaisten tietojen paljastumisen osalta, jotka osoittavat velallisen saattaneen syyllistyä rikokseen. Etenkin kun otetaan huomioon, että lainkohtaa koskevassa hallituksen esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa on katsottu, että pelkästään tieto ulkomailla olevasta omaisuudesta ei osoita velallisen syyllistyneen rikokseen.²²⁵

Luovutusrajoituksen edellytyksenä siten on, että velallisen antamasta vastauksesta käy ilmi, että hän on saattanut syyllistyä muuhun kuin ulosottomenettelyssä tehtyyn rikokseen, ja tiedon luovuttaminen saattaa hänet siinä menettelyssä syytteen vaaraan. Käytännössä tietoja ei tällöin saa luovuttaa esitutkintaviranomaisille, syyttäjälle syyteharkintavaiheessa tai tuomioistuimelle sen jälkeen, kun syyte on nostettu. Sen sijaan muun viranomaisen pyyntöön perustuvaan tietojen luovuttamiseen ei ole estettä, kunhan se tapahtuu salassapitosäännösten rajoissa.²²⁶

Näin ollen tietoja voidaan luovuttaa esimerkiksi veroviranomaisille, vaikka tiedot olisikin saatu velalliselta ja niistä kävisi ilmi rikoksen tunnusmerkistön täyttyminen. Tietojen saajaa kuitenkin koskevat tältä osin samat luovutusrajoitusta koskevat säännökset kuin ulosottomiestä itseäänkin, jolloin muukaan viranomainen ei saa saattaa velallista niiden perusteella syytteeseen. Linna ja Leppänen ovat myös huomauttaneet, että tällaisten tietojen luovuttamiseen tulisi suhtautua pidättyvästi ja ohjeistaa toista viranomaista, ettei tietoja saa luovuttaa esitutkintaa varten ja että toisella viranomaisella on vastaava vaitiolovelvollisuus, joka ulosottoviranomaistakin koskee.²²⁷

5.2.4 Sivulliselta saatujen tietojen luovutusrajoitukset

Tietojen luovutusrajoituksen koskevat myös sivullisen antamia, rikosoikeudellisesta näkökulmasta arkaluontoisia tietoja. UK 3:73.1:n 3 kohdan mukaan tietoja, jotka on saatu sivulliselta ja ne koskevat hänen mahdollisia väärinkäytöksiään, ei saa luovuttaa. Sivullinen ei kylläkään ole ulosotossa tietojenantovelvollinen asemansa tai tietojensa perus-

²²⁵ HE 216/2001 vp, s. 170.

²²⁶ Linna – Leppänen 2014, s. 581.

²²⁷ Ibid., s. 581.

teella, vaan UK 3:66:ssä tarkoitetun sopimus tai muun vastaavan erityissuhteen osapuolena.²²⁸ Tässä mielessä sivullisen asema on erilainen verrattuna esimerkiksi velalliseen asemaan.

Sivullisasemassa oleva henkilö voidaan velvoittaa täyttämään tiedonantovelvollisuutensa edellä mainittujen UK 3:66:ssä säädeltyjen tietojen osalta. Tällöin esille saattaa tulla myös sellaisia seikkoja, joiden perusteella sivullisen voidaan epäillä syyllistyneen väärinkäytöksiin. Tällaisia väärinkäytöksiä saattavat olla esimerkiksi julkisen avustuksen väärinkäyttäminen, veropetos, liiketoimintakiellon rikkominen tai kirjanpitorikos.²²⁹

Kun sivullista ei kuitenkaan voida ulosotossa vapauttaa vastaamasta sellaisiin kysymyksiin tai esittämästä sellaista aineistoa, joista käy ilmi hänen syyllistymisensä rikokseen, niin on ollut perusteltua säätää myös häntä koskevista tietojen luovutusrajoituksista.²³⁰ Sivullisen saama suoja on siinä mielessä ehdoton, ettei ulosottomies saa luovuttaa ulosottoviranomaisten sisäistä tiedonluovutus lukuun ottamatta, tietoa sivullisen väärinkäytöksistä lainkaan eteenpäin. Edellä mainituista muita tahoja koskevista luovutusrajoituksista poiketen, suojan kohteena eivät ole velallista koskevat tiedot, vaan ulosottoasiaan nähden sivullista henkilöä itseään koskevat tiedot.²³¹ Näin ollen sellaisia tietoja saadaan luovuttaa eteenpäin, jotka koskevat esimerkiksi velallisen väärinkäytöksiä.

Sen sijaan sivulliselta saatuja tietojakaan eivät koske luovutusrajoitukset silloin, kun hänen epäillään syyllistyneen väärinkäytöksiin ulosottomenettelyssä. Tällainen tilanne saattaa realisoitua kun sivullinen on antanut ulosottomiehelle vääriä tietoja tai salannut tietoa tilanteessa, jossa hän on saattanut syyllistyä esimerkiksi avunantajana ulosotossa tehtyyn velallisen petokseen. Kun kyseessä on tällöin väärinkäytös ulosottomenettelyssä eikä aiemmista väärinkäytöksistä kertominen, niin tällaisia koskevia tietoja voidaan luovuttaa.²³²

5.2.5 Luovutusrajoituksia koskeva olennaisuusvaatimus

Kaikkien edellä mainittujen luovutusrajoitusten ehtona on lisäksi tietojen saanti olennaisilta osin sellaiselta henkilöltä, jonka suojaksi rajoitukset on säädetty. Kysymys siitä, mil-

²²⁸ Linna – Leppänen 2014, s. 572.

²²⁹ Ibid., s. 584.

²³⁰ Ibid., s. 571.

²³¹ Ibid., s. 584.

²³² Ibid., s. 584.

loin tiedot on saatu olennaisilta osin palomuurisääntelyssä tarkoitetuilta henkilöiltä, joudutaan ratkaisemaan kuitenkin yksittäistapauksittain,²³³ Tietojen luovutusrajoitusta koskevan hallituksen esityksen mukaan sääntelyä on tarkoitus soveltaa silloin, kun muun kuin rajoituksessa tarkoitetuilta henkilöiltä saadun tai ulosottomiehen itsensä hankkiman tiedon osuus ja näyttöarvo on vähäinen.²³⁴ Tietoja voitaisiin luovuttaa, jos ulosottomies on hankkinut tiedot pääsääntöisesti itse ja saanut esimerkiksi ulosotto selvityksessä niille ainoastaan lisävahvistuksen.²³⁵ Toisaalta tietoja ei voitaisi luovuttaa, jos ne on saatu pääsääntöisesti luovutusrajoituksen soveltamisalaa koskevilta henkilöiltä itseltään.²³⁶

Lienee perusteltua mahdollistaa tietojen luovutus sellaisissa tilanteissa, joissa ulosottomies on hankkinut tietoja pääsääntöisesti itse. Tällöinhän luovutusrajoituksen piiriin kuuluva henkilö ei itse ole osallistunut sellaisten tietojen antamiseen, jotka eivät välttämättä kestä kaikkea rikosvastuun toteuttamisen näkökulmasta tehtävää tarkastelua. Käsitykseni mukaan kuitenkin esimerkiksi ulosotto selvityksen toimittaminen niin sanottuna tietojen lisävahvistusmenettelynä saattaa olla kritiikille altis. Tietojen luovutusrajoitusta koskevan sääntelyn taustalla kun on mahdollistaa tietojen saaminen ulosottotäytäntöönpanoa varten ja samalla huolehtia siitä, ettei tietoja tulla käyttämään rikosprosessia koskeviin tarkoituksiin, jottei loukattaisi tiedonantovelvollisen itsekriminointi- tai läheissuojaa.

Itsekriminointisuojaan näkökulmasta on kysymys siitä, tarvitseeko tällaisessa tilanteessa niiden henkilöiden, joilta saatuja tietoja luovutusrajoitukset koskevat, jollain tavalla vahvistaa heidän näkökulmastaan mahdollisesti syyllisyyden arviointiin vaikuttavien seikkojen olemassaolo. Tällainen vahvistusmenettely on ainakin rikosprosessiin sisältyvälle itsekriminointisuoja vieraista. Rikosepäilyjen kohteena oleva henkilö on ainoastaan velvollinen passiivisesti sietämään häneen kohdistettavia pakonomaisiakin tutkintakeinoja.²³⁷ Edellä mainittu vahvistusmenettely kuitenkin edellyttäneen tiedonantovelvolliselta jonkinlaisia aktiivisia toimenpiteitä. Jos velvollisuuden tehosteeksi asetetaan vielä uhkasakko niin saattaa olla, että tiedonantovelvollinen on pakotettu itsekriminointisuojaan vastaisesti myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen.

Tietojen luovutusrajoitusta koskevan sääntelyn osalta yhteenvetona voidaan todeta, että tällaisilta henkilöiltä saatuja tietoja voidaan luovuttaa viranomaisille muissa kuin UK

²³³ HE 216/2001 vp s. 170.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Illman 2009, s.4.

3:73:ssä tarkoitetuissa tilanteissa. Rajoitusäntelyyn johdosta ulosotto- ja muiden viranomaisten välinen tietojen luovutus on salassapitosäännösten rajoissa mahdollista silloin, kun tiedonantovelvollisen antamat tiedot eivät sisällä, joko häntä itseään tai hänen läheistään koskevia sellaisia tietoja, jotka saattavat johtaa syytteisiin väärinkäytöksistä. Tietojen luovutusrajoitukset eivät kuitenkaan koske ulosottomenettelyssä tehtyjä rikoksia. Tällaisista voidaan esimerkkinä mainita velallisen petos, jonka yhtenä tekemuotona on väärin omaisuutta koskevien tietojen antaminen ulosottomenettelyssä.

5.3 Tietojen hyväksikäyttökielto ja luovuttaminen asianosaisille

Ulosoton hakija saattaa tarvita ulosottomenettelyssä ilmi tulleita tietoja oman saatavansa turvaamista edellyttäviin tarkoituksiin. Hakijalla saattaa olla intressissään nostaa esimerkiksi takaisinsaantia koskeva kanne, jos esille tulee tällaisen oikeuden mahdolliseen käyttöön perustuvia tietoja. Tällöin on tietenkin luonnollista antaa tällaiseen käyttötarkoitukseen ulosottomenettelyssä ilmi tulevia tietoja myös ulosotonhakijalle, jotta hän voi ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin omien saataviensa turvaamiseksi.

UK 3:91:ssä säädetään hakijalle annettavista tiedoista. Lainkohdan mukaan hakijalle tulee antaa tietoja seikoista, jotka saattavat antaa aiheen takaisinsaantikanteen nostamiseen, hakemukseen konkurssiin asettamiseksi tai muuhun niitä vastaavaan erityiseen toimeen hänen saatavansa perimiseksi. Ulosottomiehellä on nimenomainen velvollisuus antaa oma-aloitteisesti edellä mainitussa lainkohdassa tarkoitettuja tietoja.²³⁸ Ulosottomiehellä ei kuitenkaan ole velvollisuutta luovuttaa tietoja niin sanotuissa massasaatava-asioissa vaan tarkoituksena on, että hakijan saatava olisi suurusluokaltaan sellainen, jonka perusteella takaisinsaantikanne olisi objektiivisesti perusteltua nostaa.²³⁹ Tällä tavoin voidaan pyrkiä välttämään tietojen tarpeeton leviäminen sellaisten tahojen käyttöön, jotka niitä eivät tosiasiallisesti tule tarvitsemaan.

Hallituksen esitykseen sisältyneen tietojen hyväksikäyttökieltoa koskevissa perusteluissa annetaan ymmärtää, että tietoja ei saisi luovuttaa lainkaan hakijalle, jos ne on olennaisin osin saatu henkilöltä, joka on oikeudenkäynnissä velvollinen tai oikeutettu kieltäytymään todistamasta.²⁴⁰ Ainoastaan todistamasta kieltäytymään oikeutetulta henkilöltä saatuja tietoja oltaisi voitu antaa hänen suostumuksellaan.²⁴¹ Lakivaliokunta kuitenkin päätyi eh-

²³⁸ HE 216/2001 vp, s. 181

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ HE 216/2001 vp s. 181

²⁴¹ Ibid.

dottoman luovutuskiellon sijasta tekemään muutosehdotuksen tietojen luovutusta koskeviin säännöksiin, jolloin edellä mainitulta tahoilta saatuja tietoja voidaan luovuttaa hakijallekin, mutta ainoastaan tarkemmin säänneltyjä käyttötarkoituksia varten.²⁴²

Näin ollen UK 3:91:ssä mainitun loppuosan perusteella hakijalle voidaan luovuttaa myös UK 73.1 §:n 1 ja 2 kohdassa tarkoitettuja tietoja. Lainkohdan perusteella ulosottomies voi antaa hakijalle todistamisrajoitusten alaisilta henkilöiltä ja velalliselta saatuja tietoja. Hakija ei kuitenkaan saa käyttää näitä tietoja oikeudenkäymiskaaren todistamista koskevien rajoitusten kiertämiseksi eikä velallisen syytteeseen saattamiseksi. Ulosottomiehen tulee muistuttaa hakijaa mainituista rajoituksista.

Tietoja voidaan luovuttaa siitä huolimatta, että ne on olennaisin osin saatu velalliselta ja niistä käy ilmi, että velallinen on saattanut syyllistyä muuhun kuin ulosottomenettelyssä tehtyyn rikokseen ja tiedon luovuttaminen saattaa johtaa hänet syytteen vaaraan. Hakija voisi käyttää edellä mainittuja tietoja hyväkseen saataviensa perintään koskevissa prosesseissa, mutta ei velallisen rikosoikeudellisen vastuun toteuttamiseksi säädelyihin tarkoituksiin.²⁴³ Epäselvyytilanteiden välttämiseksi ulosottomiehen tulee myös muistuttaa hakijaa tietojen koskevista käyttörajoituksista.²⁴⁴

Edellä kerrotun perusteella ulosottomiehelle velvollisuutena ei liene kuitenkaan ole suorittaa tietojenluovutuksen osalta niin sanottua käyttötarkoitusselvitystä. Olipa hakijan käyttötarkoitus, mikä tahansa, niin tietoja voidaan antaa hakijalle. Ulosottomiehen etukäteiskontrolliin kuitenkin kuuluu hakijan muistuttaminen siitä, mihin tarkoituksiin tietoja voidaan käyttää.

Toisaalta sille ei liene kuitenkaan estettä, että tietojen mahdollisesti luovutuspyynnöstä kieltäydyttäisiin sellaisessa tilanteessa, jossa niiden ainoa käyttötarkoitus olisi saattaa suojan kohteena oleva henkilö rikosoikeudelliseen vastuuseen. Tällaista tulkintaa tukisi tietojen luovutusta koskevaan sääntelyyn otettu ”ulosottomies saa antaa” -sanamuoto. Sanamuodon mukaan ulosottomiehellä ei ole velvollisuutta antaa tietoja, mutta sen sijaan se on mahdollista. Mikään ei käsitykseni mukaan tällöin estä edellä mainitussa tilanteessa ulosottomiestä kieltäytymästä tietojen antamisesta, kun otetaan vielä huomioon, että tie-

²⁴² LaVM 34/2002 v, s. 15 ja 17.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid.

toja koskevan hyödyntämistarkoituksen mukaan niitä voidaan käyttää ainoastaan takaisinsaantikanteen nostamiseen, hakemukseen konkurssiin asettamiseksi tai muuhun niitä vastaavaan erityiseen toimeen hakijan saatavien perimiseksi.

Käyttörajoitukset eivät kuitenkaan koske sellaisia tietoja, jotka ulosottomies on saanut muutoin kuin olennaisilta osin velalliselta itseltään tai todistamiskieltäytymiseen oikeutetuilta henkilöiltä.²⁴⁵ Tällaisia tietoja voidaan luovuttaa niin viranomaisten kesken, kun hakijallekin, ja hakija voi käyttää tietoja myös rikosasiaa edistäviin tarkoituksiin. On kuitenkin huomioitava, että sivullisen väärinkäytöksiä koskevia tietoja ei saa hakijalle lainkaan luovuttaa.²⁴⁶

Yhteenvetona voidaan todeta, että myös sellaisia tietoja voidaan luovuttaa hakijalle, jotka saattavat sisältää seikkoja, joiden perusteella velallisen tai todistamiskiello-oikeuden piiriin kuuluvan henkilön epäillään syyllistyneen väärinkäytöksiin, joko ulosottomenettelyssä tai sen ulkopuolella. Tietoja ei välttämättä ole kuitenkaan velvollisuutta luovuttaa, jos kyse on ainoastaan vähäisistä saatavista. Ulosottomenettelyn ulkopuolisia väärinkäytöstietoja ei myöskään saa käyttää muuhun kuin hakijan ulosottosaatavia turvaaviin tarkoituksiin. Tietojenluovutus-oikeus ei kuitenkaan koske sivulliselta saatuja häntä koskevia väärinkäytöstietoja. Sääntely on näitä tietoja koskevilta osin ehdoton, jonka seurauksena niitä ei saa missään tapauksessa luovuttaa hakijalle.

5.4 Itsekriminointisuojaan vastaisesti saatujen tietojen hyödyntämiskiellosta

Aiemmin on kerrottu niistä tilanteista, joissa ulosottomies ei saa luovuttaa tarkemmin säädelyjä tietoja rikosoikeudellista vastuuta toteuttaville viranomaisille, sekä asianosaisia koskevasta tietojen hyödyntämiskiellosta rikosoikeudellista vastuuta toteuttaviin tarkoituksiin. Rikosoikeudellisesta näkökulmasta arkaluonteisia tietoja voidaan edelleenkin luovuttaa esimerkiksi veroviranomaisille ja ulosoton hakijalle. Tällöin jo tietojenluovutusta koskevaan sääntelyyn voi sisältyä riski siitä, että luovutus- ja hyödyntämisrajoitusten alaisia tietoja kaikesta huolimatta päätyy esimerkiksi esitutkinta- ja syyttäv viranomaisille. Tällöin joudutaan ratkaisemaan kysymys siitä, miten tietojen hyödyntämiseen tällaisissa tilanteissa suhtaudutaan.

²⁴⁵ LaVM 34/2002 v, s. 15 ja 17.

²⁴⁶ Linna – Leppänen 2014, s. 585.

Hyödyntämiskieltoa koskevan kysymyksen osalta keskityn tutkielman rajallisuuteen johdosta käsittelemään ainoastaan itsekriminointisuojan vastaisesti hankitun todisteen hyödyntämiskieltoa lopuksi sivuten lain vastaisesti hankitun todisteen hyödyntämiskieltoa koskevaa sääntelyä. En myöskään käsittele sitä, tuleeko hyödyntämiskielto ottaa huomioon viran puolesta vai tuleeko siihen erikseen vedota.

Todisteiden hyödyntämiskiellosta säädellään oikeudenkäymiskaassa. Hyödyntämiskieltoa koskeva lainsäädäntö on kokenut niin sanotusti ”täysremontin” ja sitä koskevat uudet säännökset ovat tulleet suurilta osin voimaan vuoden 2016 alusta alkaen. Hyödyntämiskieltoa koskevaa lainsäädäntöuudistusta varten asetettiin toimikunta, jonka yhtenä tarkoituksena oli arvioida, missä määrin aikaisemmin voimassa olleet säännökset vastasivat nykyisiä oikeudellisia ja yhteiskunnallisia käsityksiä unohtamatta kuitenkin erityisesti oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevia ja siihen liittyviä perus- ja ihmisoikeuksia.²⁴⁷

OK 17:25.2:n mukaan tuomioistuimien ei saa hyödyntää itsekriminointisuojan vastaisesti hankittua todistetta.²⁴⁸ Itsekriminointisuojan vastaisesti hankitun hyödyntämiskielto koskee ensinnäkin OK 17:18:ssä säädetyn vaitiolovelvollisuuden vastaisesti hankittua todistetta. Tällaisia vaitiolo-oikeuden vastaisesti hankittuja todisteita ovat rikoksesta epäillyltä esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä itsekriminointisuojan vastaisesti hankitut todisteet.²⁴⁹

Toiseksi hyödyntämiskielto koskee myös muussa menettelyssä kuin esitutkinnassa tai rikosasian oikeudenkäynnissä sinänsä laillisesti hankittuja todisteita. Tällaisella muita menettelyitä ovat esimerkiksi hallinnolliset ulosotto- tai konkurssimenettely.²⁵⁰ Muissa menettelyissä saatujen todisteiden hyödyntämiskiellon osalta on lisäksi säädetty tarkemmista edellytyksistä. Ensinnäkin tällainen todiste voidaan asettaa hyödyntämiskieltoon, jos se on saatu henkilöltä pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muuten vastoin hänen tahtoaan (OK 17:25.2). Lainkohtaa käsittelevässä hallituksen esityksessä tällaisina keinoina mainitaan rangaistuksella tai siihen rinnastettavalla sanktiokeinolla uhkaaminen tai tällaisten keinojen suoranainen käyttäminen.²⁵¹

²⁴⁷ OM 69/2012, s. 8.

²⁴⁸ Jokela 2015, s. 335.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid., s. 337.

²⁵¹ HE 46/2014 vp, s. 90.

Ulosottomenettelyn osalta tällaisia sanktiokeinona voidaan mainita ulosotto selvityksessä asetettava uhkasakko, jota voidaan käyttää tiedonantovelvollisuuden toteutumista ajaviin tarkoituksiin. Edellä kerrotun perusteella vaikuttaa myös siltä, että rangaistus- ja sanktiokeinon käyttämisen ohella pelkästään tällaisilla keinoilla uhkaaminen riittäisi painostusedellytyksen täyttymiseen, jolloin arvioitavaksi voi tulla jo uhkasakon asettamista edeltävät toimenpiteet. Hyödyntämiskielto ei toisaalta kuitenkaan koske sellaisia tietoja, jotka on luovutettu vapaaehtoisesti hallinnollisessa menettelyssä tai jotka ovat olleet merkityksettä hallinnollisessa menettelyssä tai rikosasiassa.²⁵²

Toisena hyödyntämiskieltoa koskevana edellytyksenä on, että henkilön täytyy samanaikaisesti olla myös epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti on täytynyt olla vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään. Tätä edellytystä koskevilta osin voidaan puhua niin sanotusta ajallisen yhteyden vaatimuksesta.²⁵³ Ulosottomenettelyn näkökulmasta vaatimus saattaa täytyä silloin, kun ulosotto velallinen on jo epäiltynä tai vastaajana rikoksesta samaan aikaan, kun hän on joutunut täyttämään tiedonantovelvollisuutensa myös kyseisen rikosasian kannalta merkityksellisten tietojen osalta.²⁵⁴ Rikosasian kannalta merkityksellisten tietojen osalta voidaan puhua niin sanotusta relevanttiusvaatimuksesta.²⁵⁵

Toiseksi riittävä ajallinen yhteys ulosottomenettelyssä vallitsee, jos velallinen joutuu täyttämään tiedonantovelvollisuutensa samaan aikaan, kun esitutkinta tai oikeudenkäynti on jo vireillä siitä rikoksesta, josta häntä vastaan myöhemmin nostetaan syyte.²⁵⁶ Tältä osin riittää, että vähintään esitutkinta sittemmin syytteen johtaneesta rikoksesta on ollut vireillä samaan aikaan, kun velallinen on joutunut antamaan tietoja ulosottotäytäntöönpanoa varten.²⁵⁷ Näin ollen henkilön muodollisella prosessiasemalla ei ole merkitystä vaan riittää, että vähintään esitutkinta on vireillä rikoksesta, johon hän vasta myöhemmin kohdentuu epäilyksi.

²⁵² HE 46/2014 vp, s. 90.

²⁵³ Jokela 2015, s. 338

²⁵⁴ Ks. Jokela 2015, s. 337.

²⁵⁵ Vuorenpää 2012, s. 589.

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ HE 46/2014 vp, s. 90-91.

Viimeisenä edellytyksenä viitataan OK 17:18:ään, jossa säädetään niitä henkilöistä, joilla on oikeus kieltäytyä todistamasta. Tällaisia henkilöitä ovat ensinnäkin ne, jotka saattaisivat itsensä tai läheisensä syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisivat mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen.²⁵⁸

Hyödyntämiskielto voidaan asettaa rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä saatujen todisteiden osalta, jos 1) rikosasialla ja hallinnollisella menettelyllä on ajallinen yhteys 2) todisteen saamiseksi on käytetty pakkoa tai pakon uhkaa 3) todisteella on merkitystä niin hallinnollista kuin rikosasiaakin silmällä pitäen 4) todisteen hankkiminen olisi rikosasiassa ollut vaitiolo-oikeuden vastaista tai se olisi loukannut lähiomaisen todistamiskielto-oikeutta.

5.5 Ulosottomenettelyssä pakolla saatujen tietojen hyödyntämiskielto

Ulosottomenettelyn näkökulmasta mielenkiinto kohdistuu hyödyntämiskieltoa koskevan pakkoedellytyksen täyttymiseen.²⁵⁹ Pakkoedellytys täytyy edellä kerrotuin tavoin, jos rangaistus- tai sanktiokeinoja käytetään tai niitä uhataan käyttää. Näin ollen ulosottomenettelyn uhkasakon asettamisoikeuden osalta voidaan kysyä, milloin tiedonantovelvolliseen on kohdistunut sellainen pakko- tai pakolla uhkaaminen, että näiltä osin saadut tiedot voidaan asettaa itsekriminointisuojan vastaisesti hankittuna hyödyntämiskieltoon.

Tilanne on siinä mielessä ongelmallinen, ettei tiedonantovelvollisella ulosottokaaren palomuurisääntelystä johtuen ole itsekriminointisuojan mukaisesti oikeutta vaieta. Tietoja voi kaikesta huolimatta tällöin joutua myös rikosoikeudellista vastuuta toteuttavien virnaomaistenkin haltuun. Miten hyödyntämiskieltoa koskevaa sääntelyä tällöin tulkitaan, jos ulosottomenettelyssä saatuja tietoja esitetään henkilöä vastaan nostetussa rikosasiassa palomuurisääntelystä huolimatta.

Tiedonantovelvollisella ei ole ulosottomenettelyssä oikeutta vaieta sellaisienkin osalta, jotka saattavat vaikuttaa hänen syyllisyytensä arvioimiseen samanaikaisesti vireillä olevassa rikosasiassa.²⁶⁰ Myös korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2014:82 todennut asian olevan seuraavasti:

²⁵⁸ Itsekriminointi- ja läheissuojaa koskevasta kieltäytymisoikeudesta enemmän: Jokela 2015, s. 277.

²⁵⁹ Myös muihin itsekriminointisuojan vastaisesti muussa menettelyssä hankittujen todisteiden hyödyntämiskieltoa koskeviin edellytyksiin liittyy paljon kysymyksiä, mutta niihin ei keskitytä tässä tutkielmassa.

²⁶⁰ Linna – Leppänen 2013, s. 572 ja HE 216/2001 vp, s. 147-148.

Asiassa oli selvää, että A: vastaan oli ollut vireillä velallisen petosta koskeva rikosasia, jolla oli liittynyt samaan aikaan häneltä 20 000 euron uhkasakon nojalla ulosottoselvityksessä vaadittuihin tietoihin.²⁶¹ Asiassa ei myöskään voitu sulkea pois sitä mahdollisuutta, että A:lta ulosottoselvityksessä vaadituilla tiedoilla ei olisi ollut haitallista merkitystä hänen syyllisyytensä arvioimiseen vireillä olevassa rikosasiassa. Kysymys oli tällöin siitä, oliko A:lla oikeus kieltäytyä tietojenantovelvollisuutensa täyttämisestä ulosottoselvityksessä, kun otetaan huomioon ulosottoaaren 3 luvun 73 ja 91 §:n niin kutsutut palomuurisäännökset sekä tietojen hyödyntämiskieltoa koskeva oikeuskäytäntö.

Korkein oikeus tuli siihen johtopäätökseen, että ulosottoaareen sisältyvät palomuurisäännökset ja niitä täydentävät säännökset sekä käytännöt muodostivat riittävän tehokkaan suojan sille, ettei A:n velvoittaminen antamaan ulosottoselvityksessä häneltä vaadittuja tietoja heikennä itsekriminointisuojaan ydinsisältöä hänen osaltaan. Näin ollen A:lla ei ollut tietoja antaessaan perustellusti aihetta pelätä, että niitä olisi voitu käyttää hänen tai hänen puolisonsa syytteeseen saattamiseksi taikka näyttönä oikeudenkäynnissä heitä vastaan.²⁶²

Voidaan esittää kysymys, onko korkeimman oikeuden hyödyntämiskieltoa koskeva perustelukohta ymmärrettävissä niin, että ulosottomenettelystä vuotaneita velallisen antamia tietoja ei tässä tilanteessa voida hyödyntää rikosoikeudellista vastuuta toteuttaviin tarkoituksiin. Mikäli näin on, voidaan jatkokysymyksenä esittää hyödyntämiskieltoa koskevan ratkaisun tulkintavaikutus nykyään voimassa olevaan OK 17:25.2:n rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä saatujen tietojen hyödyntämiskieltoa koskeva lainkohtaan.

Yhtenä hyödyntämiskieltoa koskevana edellytyksenä on henkilöön kohdistettu pakko tai sellaisella uhkaaminen. Ulosottomenettelyn osalta kysymys on siitä, kuinka konkreettista pakonuhkaa velalliseen on täytynyt ulosottomenettelyssä kohdistua, jotta pakkoedellytys hyödyntämiskieltoa koskevan sääntelyn osalta täyttyy. Jos pakonuhkaa koskeva kriteeri asetetaan kovin korkealle voi syntyä tilanteita, joissa tunnollinen velallinen ei saa hyödyntämiskielto suojaakaan lainkaan osakseen, koska häneen ei ole kohdistettu sellaista pakkoa tai pakon uhkaa, jota hyödyntämiskielto sääntelyssä tarkoitetaan. Näin ollen palomuri- ja hyödyntämiskielto sääntelyn rinnakkaisvaikutus suosisi ainoastaan niitä, jotka välttelevät tiedonantovelvollisuuttaan siihen asti kunnes uhkasakko on asetettu.

²⁶¹ KKO 2014:82, kohta 23. Ymmärrän johtopäätöstä koskevan kohdan niin, että KKO on palomuurisääntelyn lisäksi viitannut ilmaisullaan ”täydentävät säännökset” ratkaisussa käsiteltyyn ulosottomiehen vaihtelovelvollisuuteen ja ”käytännöt” –ilmaisullaan hyödyntämiskieltoa koskevaan ennakkopäätökseen KKO 2012:45.

²⁶² KKO 2014:82, kohta 36.

Ulosottokaassa säännelty painostuskeinona käytettävän uhkasakon asettamista koskevat vaiheet voidaan jakaa viiteen osaan: 1) uhkasakon asettaminen 2) tiedoksianto 3) uhkasakon hakeminen tuomittavaksi 4) tuomitseminen ja 5) täytäntöönpano (UK 3:74-81). Se lienee selvää, että uhkasakkoa koskevan tuomitsemisen ja täytäntöönpanovaiheen voidaan katsoa täyttävän sellaisen pakkoedellytysvaatimuksen, jota lainkohdassa tarkoitetaan.²⁶³ Toisaalta on kuitenkin huomioitava, että ulosottokaari ei sisällä henkilön vapausoikeuksiin kohdistuvaa painostusvankeutta.²⁶⁴

Toinen asia tietenkin on, muodostaako jo uhkasakon asettamista edeltävät vaiheet sellaisen pakkokriteerin täyttymistä koskevan vaikutuksen, jonka perusteella hyödyntämiskiello voidaan asettaa. Konkreettisella tasolla tällainen tilanne saattaa syntyä velallisella ilmoitettavasta uhkasakon asettamismahdollisuudesta, jos hän ei täytä tiedonantovelvollisuuttaan. Ainakin tällaisella tulkinnalla voitaisiin pyrkiä varmistamaan sellaisenkin velallisen hyödyntämiskiellon suoja, joka moitteetta täyttää tiedonantovelvollisuutensa.

Liian lavealla pakkokriteerin tulkinnalla saatetaan toisaalta aiheuttaa ongelmia sen arvon suhteen, mitkä tiedot on saatu painostusuhalla ja mitkä velallinen on antanut vapaaehtoisesti. Painostuksella saadut tiedot saattavat olla itsekriminointisuojan vastaisesti hankittuna hyödyntämiskiellon alaisia, kun taas vapaaehtoisesti annettuja tietoja voitaneen suojata OK 17:25.3:n mukaisesti lainvastaisesti hankittuina todisteina.

Lain vastaisesti hankittujen todisteiden osalta sovellettava hyödyntämiskiello ei kuitenkaan näyttäisi olevan yhtä absoluuttinen kuin itsekriminointisuojan vastaisesti hankittujen todisteiden hyödyntämiskiellon sääntely.²⁶⁵ Vastoin lakia hankittujen todisteiden hyödyntämiskiello on ensinnäkin harkinnanvarainen ja se edellyttää painavia syitä, kun taas itsekriminointisuojan vastaisesti hankitut todisteet vaikuttaisivat olevan hyödyntämiskiellon alaisia suorittamatta harkinnanvaraisuus – tai painavien syiden arviointia.²⁶⁶ Nähtäväksi jää, miten hyödyntämiskielloa koskevaa sääntelyä tullaan käytännössä toteuttamaan. Hyödyntämiskielloa koskevan sääntelyn näkökulmasta asia ei näytä ainakaan niin yksinkertaiselta, kun korkein oikeus on ratkaisussaan (KKO 2014:82) antanut ymmärtää.

²⁶³ KKO 2014:82, kohta 23.

²⁶⁴ Linna – Leppänen 2014, s. 593.

²⁶⁵ Ks. HE 46/2014 vp, s. 92.

²⁶⁶ HE 46/2014 vp, s. 92.

6 Vaitiolo- ja palomuurimallin vertailu

6.1 Vireilläolovaikutus

Konkurssimenettelyssä ja ulosottomenettelyssä velallisen oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen on ratkaistu eri tavoilla. Konkurssilakiin on edellä esitetyn tavoin otettu nimenomainen lainkohta, jossa säädetään velalliselle kuuluvasta itsekriminointisuojaista, jonka mukaan velallisella on oikeus vaieta, kun taas ulosottokäärässä saman oikeuden sisältä on pyritty ratkaisemaan tietoja koskevalla luovutusrajoituksilla ja hyödyntämiskiellolla eli niin sanotulla palomuurisääntelyllä. Palomuurisääntely perustuu ajatukseen vaikenemisoikeuden epämisestä, koska kriminoivia tietoja ei joko saa luovuttaa rikosvastuuta toteuttaville viranomaisille tai niiden hyödyntämistä edellä mainittua vastuuta toteuttaviin tarkoituksiin ei saa käyttää.

Molempien maksukyvyttömyysmenettelyihin tehtyjen itsekriminointisuojaaja koskevien ratkaisujen välillä on myös eroja. Yksi ero on samanaikaisuusvaatimus. Sillä tarkoitetaan vaatimusta, jonka mukaan velallisen tulee olla samaan aikaan rikoksesta epäiltynä tai rikosprosessin jokin myöhempi vaihe on oltava vireillä, jotta velallisella olisi oikeus vaieta.²⁶⁷ Käytännössä samanaikaisuusvaatimus täyttyy jo ensimmäisestä kuulustelukutsusta aina lainvoimaiseen rikostuomioon saakka.²⁶⁸ Perustelujen mukaan velallinen joutuisi täyttämään tietojenantoa koskevan myötävaikutusvelvollisuutensa silloin, kun häntä vastaan ei ole vireillä rikosprosessia.²⁶⁹

On kuitenkin huomioitava, että itsekriminointisuojaaja koskevat tulkinnat ja siihen muun muassa kuuluva samanaikaisuusvaatimus ei ole riippuvainen ainoastaan siitä, miten kansallinen lainsäädäntö tai oikeuskäytäntö sen määrittelee. Itsekriminointisuojaaja on osa EIS:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevaa artiklaa, jota EIT tulkitsee autonomisesti. Autonomisella tulkinnalla tarkoitetaan EIT:lle kuuluvaa oikeutta antaa artiklaan kuuluville käsitteillä materiaallinen sisältö, jolloin ne eivät ole riippuvaisia ainoastaan kansallisen oikeuden niille antamasta merkityssisällöstä.²⁷⁰ Näin ollen itsekriminointisuojaajan kuuluvaan samanaikaisuusvaatimuksen ohella tulee ottaa huomioon myös EIT:n antama materiaallinen sisältö rikossyytteen vireilläolovaikutuksesta, jonka mukaan jo odotettavissa olevan rikosepäily saattaa antaa oikeuden vaieta.²⁷¹ Kaikesta huolimatta,

²⁶⁷ HE 86/2012 vp s. 20.

²⁶⁸ Linna – Könkkölä 2013, s. 544.

²⁶⁹ HE 86/2012 vp s. 20.

²⁷⁰ Virolainen – Pölönen 2004, s. 256.

²⁷¹ EIT Weh v. Itävalta (8.4.2004), kohta 42.

konkurssilain itsekriminointisuoja koskevien perustelujen mukaan velallisen on vaike-
nemisoikeuden saadaksesen oltava niin sanotusti muodollisesti rikoksesta epäillyn ase-
massa.

Siinä, missä konkurssilain vaike-
nemisoikeus edellyttää samanaikaisesti vireillä olevaa -
tai EIT:n tulkinnan mukaista odotettavissa olevaa rikosprosessia, niin ulosotto-
kaaren palomuurisääntelyn vaikutusta ei ole sidottu liioin samanaikaisesti vireillä olevaan rikosasi-
aan kuin sellaisen odotettavissa olevaan realisoitumiseenkaan. Ulosotto-
kaaren palomuu-
risääntelyn tiedonluovutusta- ja hyödyntämiskieltoa koskeva vaikutus on voimassa siitä
huolimatta, milloin tiedonantovelvollisen voidaan katsoa olevan EIT: tulkinnan mukai-
sesti syytteessä.²⁷²

Lainkohtaa koskevan hallituksen esityksen perusteluissa ei suoraan ole sanottu, miksi
luovutusrajoitusta ja hyödyntämiskieltoa koskevan sääntelyn vaikutukset ovat voimassa
sitä riippumatta onko tiedonantovelvollinen rikoksesta epäillyn asemassa vai ei. Jotakin
viitteitä mahdollisesta tarkoituserusteisesta argumentaatiosta on luovutusrajoitusta kos-
kevista perusteluista kuitenkin saatavissa. Lainkohtaa koskevissa perusteluissa on todettu
että: ”Yleisesti tunnustettuna ihmisoikeusperiaatteena on, ettei kenenkään tarvitse myö-
tävaikuttaa oman syyllisyytensä selvittämiseen. *Ulosottoasiassa ei käsitellä henkilön
syyllisyyttä rikokseen, vaan ulosotto-
perusteiden täytäntöönpanemiseksi etsitään omai-
suutta.*”²⁷³

Perustelukohtaa voitaneen tulkita niin, että lainsäätäjän tarkoituksena on ollut tehdä selvä
ero rikosasioita selvittävän - ja velkojien täytäntöönpano-
intressiä toteuttavan ulosottomenettelyn välille. Toisin sanoen ulosottomenettelyn tarkoituksena ei ole selvittää rikosasi-
oita tai siihen liittyviä seikkoja vaan turvata ulosottovelkojien saamisoikeuksien viime-
kätinen toteutuminen. Tässä tarkoituksessa toteutetun ulosottomenettelyn näkökulmasta
ei tällöin ole merkitystä sillä, onko tiedonantovelvollinen EIT:n oikeuskäytännön valossa
sillä tavoin epäillyn asemassa vai ei.

Toisaalta on myös huomioitava, että korkein oikeus ei ole katsonut olevan kuitenkaan
estettä sille, että rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä vaadittaisiin ja luovutetta-
isiin tietoja silloin, kun rikosasia ei ole ollut samanaikaisesti vireillä tai edes odotettavissa

²⁷² Linna – Leppänen 2014, s. 573.

²⁷³ HE 216/2001 vp, s. 170.

oleva.²⁷⁴ Tässä mielessä palomuurisääntely on vaitiolomallia laajempi ja antaa niin sanotusti ennakkollista suojaa, jolloin tiedonantovelvollisen ei tarvitse suojan saadakseen olla epäillyn asemassa, syytteessä tai edes rikosasian vastaajana.²⁷⁵ Tällaisen ennakkollisen suojan ansiosta tiedonantovelvollisen ei tarvitse antamiensa tietojen perusteella pelätä, että hän joutuisi aikaisempien väärinkäytösten osalta edes rikosepäilyjen kohteeksi.

Konkurssilain itsekriminointisuoja koskevaan sääntelyyn ei sisälly ulosottokaaren mukaista ennakkollista suojaa. Velallinen on velvollinen täyttämään myötävaikutusvelvollisuutensa, jos häntä vastaan ei ole vireillä olevaa rikosasiaa. Tällaisten velallisen antamien tietojen perusteella pesänhoitajan tulee tarvittaessa jopa tehdä rikosepäilyjä koskeva ilmoitus poliisille (KL 14:5.2). Tässä mielessä ulosotto- ja konkurssimenettelyn rikosasian vireilläolovaikutuksesta tehdyt ratkaisut poikkeavat toisistaan merkittävästi.

Linna ja Leppänen ovat huomauttaneetkin, että konkurssilakiin sisällyttämättömän ennakkollisen suojan lisäturvaksi tarvittaisiin hyödyntämiskieltoa.²⁷⁶ Tällöin velallinen saisi suojaa myös niissä tilanteissa, joissa hän ei ole muodollisesti epäillyn asemassa tai syytteessä rikosasiasta. Toinen asia tietenkin on, onko itsekriminointisuoja koskeva vaikenemisoikeus enää tarpeellinen, jos velallisen antamia hänen rikosoikeudelliseen syyllisyyskysymyksen arviointiin vaikuttavia tietoja ei voitaisi enää hyödyntää myöhemmin vireille tulevassa rikosprosessissa.²⁷⁷ Tällainen hyödyntämiskiellon kautta toteutettu ennakkollinen suoja saattaisi aiheuttaa myös rajanveto-ongelmia pesäselvittäjän rikosepäilyjä koskevaan ilmoitusvelvollisuuden kanssa. Pesäselvittäjän tekemät väärinkäytösilmoitukset saattavat käydä tarpeettomiksi, jos rikosepäilyjä koskevia tietoja ei loppujen lopuksi kuitenkaan saa hyödyntää mahdollisesti myöhemmin käsiteltävässä rikosasiassa.²⁷⁸

Ulosottokaaren palomuurisääntelyn ennakkollista suojaa koskeva vaikutus on sinänsä helpompi ratkaisu. Soveltamistilanteessa ei tarvitse kiinnittää huomiota EIT:n antamiin rikosasian vireilläoloa koskeviin ratkaisuihin, vaan tiedonantovelvollisen oikeuksia pyritään suojaamaan jo siinä vaiheessa, kun annettuihin tietoihin sisältyy aikaisempiin väärinkäytöksiin viittaavia seikkoja. Tässä suhteessa palomuurisääntely menee toisaalta vielä pidemmälle, mitä EIT:n oikeuskäytännöstä on itsekriminointisuojan suhteen tulkittavissa.

²⁷⁴ KKO 2012:16, kohta 41.

²⁷⁵ Linna – Leppänen 2014, s. 572.

²⁷⁶ Ibid., s. 580.

²⁷⁷ Marttila 2013, s. 812.

²⁷⁸ Ibid.

Tämän ei käsitykseni mukaan kuitenkaan pitäisi aiheuttaa ongelmia ainakaan intressipunninnan näkökulmasta. Kyse on siitä, tulisiko viranomaisilla olla oikeus hallinnollisella pakolla saatujen kriminoivien tietojen vaihtoon mahdollisesti oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan periaatteen kustannuksella. En pidä tällaista intressipunninnassa mahdollisesti tehtävää valintaa kovin todennäköisenä, kun otetaan huomioon esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten mahdollisuudet hankkia kyseisiä tietoja myös muualta.

On myös huomioitava, että ulosotonhakijan mahdollisuudet turvata saamisoikeuksiensa toteutuminen on mahdollista toteuttaa saattamatta tiedonantovelvollista rikosepäilyjen kohteeksi. Tästä näkökulmasta tietojen hyväksikäyttökiellon riippumattomuus vireillä olevasta tai odotettavissa olevasta rikosasiasta ei käsitykseni mukaan myöskään aiheuta ongelmia, koska hakija voi joka tapauksessa vaatia saataviaan vahingonkorvaus- tai takaisinsaantikanteen avulla.

6.2 Palomuurimalli ja syyttäjän viimekätinen velvollisuus puolustaa esitutkinta-aineiston virheettömyyttä

Palomuurisääntelyn tarkoituksena on kylläkin ehkäistä ulosottoselvityksessä saatujen väärinkäytösepäilyjen ja niitä koskevan näytön käyttömahdollisuudet rikosasian selvittämistä toteuttaviin tarkoituksiin. Esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten tulisi lisäksi jo esitutkinta- tai syyteharkintavaiheessa luopua sellaisen näytön hankkimisesta ja esittämisestä, jonka voidaan epäillä perustuvan ulosottomenettelyssä tiedonluovutusrajoitusten ja hyödyntämiskiellon vastaisesti saaduksi.²⁷⁹

Sitä ei kuitenkaan voida absoluuttisella tasolla varmistaa, ettei edellä mainittuja tietoja päädy esitutkinta-aineistoon ja sitä kautta rikosasiaa koskevaan oikeudenkäyntiin. Tämä johtuu siitä, että tiedonantovelvollisella ei ole oikeutta vaieta vaan hän on velvollinen vastaamaan ulosottomiehen esittämiin sellaisiin kysymyksiin, jotka saattavat edistää hänen aikaisempien väärinkäytösten selvittämistä. Näin ollen väärinkäytöksiä koskevat tiedot eivät jää ainoastaan esimerkiksi velallisen tietoon toisin kuin konkurssilain vai tiolomallissa.

Tällöin palomuurimallin mukainen tietojen luovutusta ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely ei kuitenkaan ole täysin ongelmaton siitä näkökulmasta käsin tarkasteltuna, että

²⁷⁹ Ks. Marttila 2013, s. 812.

syyttäjän on kyettävä puolustamaan esitutkinta-aineiston objektiivisuutta ja virheettömyyttä.²⁸⁰ Käytännössä tämä saattaa tarkoittaa sitä, että tiedonantovelvolliseen kohdistetussa rikosoikeudenkäynnissä esitutkinta-aineisto saattaa joutua sellaisten väitteiden kohteeksi, joiden perusteella täytyy arvioida esitutkinnassa hankitun näytön virheettömyyttä. Tämä johtuu siitä, että vastaaja joka on aikaisemmin ollut ulosottomenettelyn kohteena voi esittää häntä vastaan käsiteltävässä rikosasiassa väitteen, jonka perusteella on syytä epäillä syyttäjän esittämän näytön olevan peräisin ulosottomenettelystä.

Käytännössä tämä tarkoittaa, että syyttäjän pitää viimekädessä pystyä näyttämään, että rikosepäilyjä koskeva esitutkinta olisi aloitettu ulosottoselvityksestä huolimatta ja asiassa esitettävä näyttö ei ole peräisin aikaisemmin suoritetusta ulosottomenettelystä.²⁸¹ Vuorenpää on huomauttanut edellä kuvattuun tilanteeseen liittyvästä ongelmasta jo silloin, kun konkurssilakiin esitettiin otettavaksi ulosottoselvityksen käyttömahdollisuus pesänselvittämistä ajaviin tarkoituksiin, ja todennut tällaisen syyttäjää koskevan todistustaakan täyttämisen voivan tapauksesta riippuen olla hyvinkin hankalaa.²⁸²

Vuorenpää on lisäksi huomauttanut, että velallinen saattaa käyttää tietojenluovutusvelvollisuuteen liittyvää ongelmaa keinottelutarkoituksiin:

”Epäiltyhän voi aina esimerkiksi väittää, että esitutkinta häntä vastaan on aloitettu ulosottoselvityksessä annettujen tietojen perusteella tai että jutussa pyritään hyödyntämään todistusaineistoa, jonka jäljille on päästy ulosottoselvityksessä annettujen tietojen johdosta.”²⁸³

Syyttäjän esitutkinta-aineistoon liittyvistä velvollisuuksista johtuen edellä mainittu keinottelumahdollisuus saattaa johtaa myös oikeudenkäyntien pidentymiseen. Jos syyttäjälle ei ole välittömästi antaa tarkkaa selvitystä siitä, mistä lähteistä rikosasiaa koskevaa näyttöä on hankittu, niin käsitykseni mukaan vastaajalla on tällöin oikeus saada lisätutkinnan kautta selvyttä syytteeseen perustuvista näytönhankintalähteistä. Lisätutkintapyyntöjen tekeminen ei ainakaan lyhennä käsiteltävää rikosoikeudenkäyntiä, ja kun otetaan vielä huomioon, että ulosottomenettelyyn liittyvässä rikosasiassa on jo lähtökohtaisesti yleensä kysymys aikaa vievistä talousrikoksista, niin rikosasiaa koskeva prosessi saattaa pidentyä entisestään.

²⁸⁰ Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen. Työryhmän mietintö 1.6.2001. Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja 1, s. 18.

²⁸¹ Vuorenpää 2011, s. 540.

²⁸² Ibid, s. 540.

²⁸³ Ibid.

6.3 Lopuksi

Edellä on pyritty kuvaamaan itsekriminointisuojan takaamiseksi säädeltyä konkurssilain vaikenemismallia ja ulosottokaaren palomuurimallia. Vaikenemismallin mukaan velallisella ei ole velvollisuutta täyttää myötävaikutusvelvollisuuttaan konkurssipesän selvittämistä ajaviin tarkoituksiin silloin, kun hän on samaan aikaan epäiltynä tai syytteessä sellaisesta rikoksesta jolla on yhteys selvittämistarkoituksessa vaadittuihin tietoihin. Ulosottokaaren palomuurimallin mukainen tietojenluovutusta ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely ei anna velalliselle oikeutta vaieta sellaisistakaan sekoista, joiden perusteella hän saattaa joutua selvittämään tekemiään väärinkäytöksiä. Palomuurimallin mukainen logiikka on tällöin erilainen ja perustuu ajatukseen, että velallisella ei ole oikeutta vaieta, koska hänen ei tarvitse pelätä, että tietoja käytettäisiin häntä vastaan rikosasiassa.

Kummassakin mallissa on kuitenkin omat ongelmansa. Vaitiolomallin mukainen samanaikaisuusvaatimus näyttäisi olevan ristiriidassa EIT:n oikeuskäytännön kanssa. EIT:n antamien ratkaisujen perusteella itsekriminointisuojan loukkausta koskevat tilanteet eivät ole rajoittuneet ainoastaan samanaikaisesti vireillä oleviin rikosasioihin vaan myös sellaisen odotettavissa olevaan realisoitumiseenkin. Vaitiolomallin samanaikaisuusvaatimus on kylläkin sinänsä yksinkertaisempi ratkaisu. Se antaa lainsoveltajalle melko tarkkarajaiset ohjeet siitä, milloin myötävaikutusvelvollisuuden piiriin kuuluvilla tahoilla on oikeus vaieta.

Ongelmaksi kuitenkin muodostuu sellainen mahdollisuus, jossa hallinnollisella pakolla vaaditaan konkurssivelallinen paljastamaan sellaisia tietoja, joiden perusteella rikosasiaa koskeva esitutkina aloitetaan. Tällainen esitutkintakynnyksen aloittamiseen mahdollistavien tietojen vaatiminen henkilön aktiivisella myötävaikutuksella on ainakin puhtaasti rikosasiaan sisältyvän itsekriminointisuojan tarkoitukselle vieras. Kaikesta huolimatta konkurssilain vaitiolomalliin perustuva itsekriminointisuoja edellyttää samanaikaisesti olevaa rikosprosessia. Tulevaisuus näyttäne, joudutaanko samanaikaisuusvaatimuksen kanssa ongelmiin vai pystytäänkö mahdollisesti hyödyntämiskieltoa koskevalla sääntelyllä korjaamaan itsekriminointisuojan loukkaustilanteet jälkikäteisesti.

Ulosottokaaren palomuurimallin vaikutukset eivät jo aikaisemmin kerrotun perusteella ole liioin sidottuja samanaikaisuusvaatimukseen kuin odotettavissa olevankaan rikosprosessin mahdollisuuteen. Palomuurisääntelyyn sisältyvät tiedonluovutusrajoitusta ja hyödyntämiskieltoa koskeva sääntely suojaa tiedonantovelvollista siitä huolimatta, onko hän

samanaikaisesti rikoksesta epäiltynä EIT:n oikeuskäytännön näkökulmasta vai ei. Edellytystä koskevan vaatimuksen puuttuminen ei käsitykseni mukaan kuitenkaan pitäisi aiheuttaa ongelmia ainakaan itsekriminointisuojan suhteen. Sillä sehän itseasiassa suojaa henkilöä rikosepäilyjen kohteeksi joutumiselta toisin kun edellä kuvattu konkurssilain vaitiolomallin mukainen itsekriminointisuoja.

Palomuurimalli ei kuitenkaan ole täysin ongelmatonkaan. Se sisältää tietojen luovutusta ja hyödyntämiskieltoa koskevasta sääntelystä huolimatta, riskin tietojen päätyemisestä rikosasiaa koskevaan käsittelyyn tai ainakin mahdollisuuden esittää tällaisia väitteitä rikosasiaa koskevassa oikeudenkäynnissä. Tässä suhteessa vaitiolomalli on varmempi ratkaisu, kun otetaan huomioon, että velallinen ei tarvitse antaa sellaisia tietoja, jotka liittyvät vireillä olevaan rikosasiaan. Vaitiolomalli hankaloittaa kylläkin konkurssimenettelyn täytäntöönpanon tarkoitusta. Kun tietoja ei tarvitse antaa, niin silloin niitä ei myöskään saada edes velkojien maksunsaantia turvaaviin tarkoituksiin.

Molempiin malleihin sisältyy myös hyödyntämiskieltoa koskevia ongelmakohtia. Konkurssilakia koskevissa lainvalmisteluasiakirjoissa on sentään kiinnitetty huomiota hyödyntämiskieltoa koskevaan sääntelyyn. Lakia koskeneessa hallituksen esityksessä on siirretty ratkaistavaksi hyödyntämiskieltoa koskevan sääntelyn avulla sellainen tilanne, jossa velallista vastaan on vireillä rikosprosessi, mutta hän ei tiedä sitä. Näissä tilanteissa velallinen olisi velvollinen antamaan pesänselvittämistä varten tarvittavat tiedot, mutta ne tulisivat hyödyntämiskiellon alaisiksi myöhemmin rikosasia koskevassa oikeudenkäynnissä.

Asia vaikuttaa ensisilmäykseltä hyvin yksinkertaiselta. Itsekriminointisuoja koskeva loukkaus korjataan jälkikäteisellä hyödyntämiskiellolla. Rikosasian ulkopuolisessa menettelyssä itsekriminointisuojan vastaisesti saatujen todisteiden hyödyntäminen voidaan kieltää, jos ne on saatu muun muassa pakkokeinojen käyttämisen uhalla tai muuten vastoin henkilön tahtoa. Tällöin hyödyntämiskielto riippuu siitä, milloin velallisen voidaan katsoa olleen tällaisen uhan kohteena tai milloin tällaiset todisteet on saatu vastoin hänen tahtoaan. Näin ollen itsekriminointisuojan jälkikäteinen korjaaminen hyödyntämiskieltoa koskevan sääntelyn avulla ei enää vaikutakaan niin yksinkertaiselta vaan se riippuu siitä, miten pakonuhalla tai tahdonvastaisesti saatujen todisteiden hyödyntämiskielto määritellään.

Ulosottokaaren palomuurimalliin liittyvä oikeudenkäymiskaaren hyödyntämiskieltoa koskeva ongelma perustuu siihen lähtökohtaan, että tiedonantovelvollisen on annettava

ulosottotäytäntöönpanoa varten tarvittavat tiedot. Tällöin voidaan perustellusti kysyä, miten annettuihin tietoihin suhtaudutaan hyödyntämiskieltoa koskevan sääntelyn näkökulmasta, jos tietoja annetaan käyttämättä ulosottokaassa säädelyjä pakkokeinoja käyttämättä tai edes niillä uhkaamatta. Voidaanko tietojen hyödyntäminen kieltää tällöin itsekriminointisuojan vastaisesti saatuina?

Yhtenä vaihtoehtona saattaisi olla tällaisten tietojen tulkitseminen tahdon vastaisesti saatuina. Tuskin tiedonantovelvollinen olisi täyttänyt velvollisuuttaan, jos hänen tiedossaan olisi ollut hyödyntämiskieltoon liittyvät ongelmat. Toinen mahdollisuus saattaisi olla tällaisten tietojen hyödyntämiskieltoon asettaminen lain vastaisesti saatuina todisteina. Lain vastaisesti saatuihin todisteisiin kuitenkin liittyy tietynlainen harkinnanvaraisuus ja painavien syiden vaatimus.

Kaikista palomuurimalliin liittyvistä ongelmista huolimatta pidän tietojen luovutusrajoi-
tusta ja hyödyntämiskieltoa koskevaa sääntelyä itsekriminointisuojan ja maksukyvyttö-
myysmenettelyn näkökulmasta onnistuneempana ratkaisuna. Siinä pyritään yhteensovit-
tamaan eri suuntiin vaikuttavien intressien ristiriita mahdollistamalla velkojen maksun-
saantia turvaava tietojen saatavuus ja samalla pyrkimyksenä kuitenkin on turvata myös
tiedonantovelvollisen oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämi-
seen. Toinen asia tietenkin on, miten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin suhtautuu palo-
muurisääntelyyn. Ongelmaksi voi erityisesti koitua oikeudenkäymiskaaren hyödyntämis-
kieltoa koskevan sääntelyn soveltaminen ulosottomenettelyssä saatuihin tietoihin.

Nähtäväksi jää, takaako palomuurimalli EIT:n mielestä tarpeeksi itsekriminointisuojan
mukaisen oikeuden olla myötävaikuttamatta oman syyllisyyden arviointiin.